

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

**Σύγχρονες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στο ορεινό φυσικό και πολιτισμικό τοπίο,
ζητήματα ένταξης: ξένα παραδείγματα και η ελπίδα για τον Ελληνικό χώρο**

Ιούνιος 2022

Χαράλαμπος Μαραγκός
Επιβλέπων Καθηγητής : Κωνσταντίνος Μωραΐτης

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή	3
1.1. Αντικείμενο	3
1.2. Αφορμή	3
1.3. Στόχος	4
1.4. Μεθοδολογία	4
Κεφάλαιο 2 - Το φυσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των ορεινών περιοχών.....	6
2.1. Το ορεινό πολιτισμικό τοπίο	6
2.2. Οι ορεινοί οικισμοί και η αρχιτεκτονική κληρονομιά	9
Κεφάλαιο 3 - Ο μετασηματισμός του ορεινού τοπίου	13
3.1. Το «ένδυμα» της παράδοσης	14
3.2. Το ζήτημα των κανονισμών δόμησης	16
Κεφάλαιο 4 - Η σύγχρονη στροφή προς τις ορεινές περιοχές	18
4.1. Το κάλεσμα της αρχιτεκτονικής	19
4.2. Το παράδειγμα της Ελλάδας	21
Κεφάλαιο 5 - Ζητήματα ένταξης	23
5.1. Η σχέση της αρχιτεκτονικής με τον τόπο και το τοπίο	23
5.2. Η σχέση της αρχιτεκτονικής με την παράδοση	25
5.3. Η στροφή προς την παράδοση	26
5.3.1. Η ορεινή καλύβα και το παράδειγμα του Viollet le Duc	27
5.3.2. Guiseppe Pagano Pogatschnig	29
5.3.3. Carlo Mollino	32
Κεφάλαιο 6 - Παραδείγματα αναβίωσης εγκαταλελειμμένων ορεινών οικισμών	40
6.1. Το παράδειγμα του δήμου Ostana	41
6.1.1. Το κέντρο ευεξίας και αθλητισμού και η αναδιαμόρφωση της εισόδου του οικισμού.....	44
6.1.2. Το πολιτιστικό κέντρο «Lou Pourtoun»	46
6.1.3. Το «Αλπικό Σπίτι Ευημερίας», Mizoun De La Villo	48
6.2. Ο Σύλλογος Canona και η αναβίωση δύο ορεινών μεσαιωνικών οικισμών	50
6.2.1 Η κατοικία Casa Alfio και το παράδειγμα του οικισμού Ghesc	52
6.3. Το παράδειγμα του οικισμού Paralour	56
6.3.1. Η αποκατάσταση του δομημένου περιβάλλοντος	57
Κεφάλαιο 7 - Σύγχρονες επεμβάσεις σε παραδοσιακά κτίρια	60
7.1. Μουσείο Maison-Musée du Saleve, GBAU	61
7.2. Κατοικία «La casa nella casa», D. Castellino	62

7.3. Κατοικία «Maison Les Combes», Depeyre Morand Architectures	65
7.4. Μικρή κατοικία «Lou Estela», D. Castellino	66
7.5. Μετατροπή σταύλου σε κατοικία στο Soglio, A. Ruinelli	68
Κεφάλαιο 8 - Παραδείγματα ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε παραδοσιακούς οικισμούς	71
8.1. Κατοικία Luzi, P. Zumthor	72
8.2. Κατοικία Rezzonico, L. Vacchini	74
8.3. Κατοικία SWISSHOUSE XXXV, Davide Macullo Architects	75
8.4. Κατοικία Wardrobe, Es Arch	77
Κεφάλαιο 9 - Ζητήματα βιωσιμότητας και ενσωμάτωσης νέων τεχνολογιών στην σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική	80
9.1. LEAPfactory	81
9.1.1. Νέο Καταφύγιο Gervasutti	81
9.1.2. Σχολή Σκι και Snowboard Courmayeur	83
9.1.3. Ξενοδοχείο LEAPrus 3912	84
9.2. Καταφύγιο ανάγκης Bivouac Matteo Corradini, A. Cassi και M. Versaci	85
9.3. Η μικρή καλύβα Chestnut Cabin, A. Rossi, R. Giuliano και P. Albertino	88
Κεφάλαιο 10 - Κέντρο Περιβαλλοντικής και Πολιτισμικής Προβολής του Όρους Ταΰγετος και των Ορεινών Δραστηριοτήτων	91
Κεφάλαιο 11 – Συμπεράσματα	106
Βιβλιογραφία	110

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή

1.1. Αντικείμενο

Η διπλωματική εργασία προσπαθεί να διαπραγματευτεί μια σειρά από ζητήματα που αφορούν τον ρόλο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στην υποστήριξη των ορεινών περιοχών και στον τρόπο με τον οποίο μια νέα υποδομή θα μπορούσε να ενταχθεί πραγματικά σε αυτές. Αρχικά, ασχολείται με την εξέταση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που συγκροτούν το φυσικό και το πολιτισμικό πλαίσιο των βουνών αφού θεωρούμε ότι αποτελούν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η οποιαδήποτε ενέργεια ή συζήτηση που αφορά τις περιοχές αυτές. Έπειτα, ξεκινώντας από τον 20^ο αιώνα γίνεται αναφορά στην γενικότερη αντιμετώπιση της σύγχρονης κοινωνίας προς τις ορεινές περιοχές, τις αλλαγές που αυτή επέβαλε και τελικά στην ανανεωμένη στροφή που οδήγησε σήμερα. Στο πλαίσιο αυτό, η επιστροφή και το ενδιαφέρον πολλών ανθρώπων για τις ορεινές περιοχές θέτουν επιτακτικά ερωτήματα που αφορούν τον μετασχηματισμό των ορεινών περιοχών για την υποστήριξη μια νέας ορεινής πραγματικότητας.

Το δομημένο περιβάλλον αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία που θα καθορίσουν τον τρόπο με τον οποίο οι ορεινές περιοχές θα ανταποκριθούν σε αυτό το κάλεσμα και στον τρόπο με τον οποίο τελικά θα εξελιχθούν. Έτσι, θεωρούμε ότι ο ρόλος της σύγχρονης αρχιτεκτονικής είναι ουσιαστικός για την αντιμετώπιση μιας σειράς ζητημάτων και ερωτημάτων που τίθενται σήμερα για την υποστήριξη των νέων αναγκών και του γενικότερου μετασχηματισμού των ορεινών. Έχοντας αυτό υπόψη, τόσο μέσω της θεωρητικής προσέγγισης όσο και με την αναφορά διάφορων παραδειγμάτων, η εργασία ασχολείται με ζητήματα που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική μπορεί να ενταχθεί στο ορεινό πλαίσιο και να βοηθήσει ουσιαστικά στην αναζωογόνηση των ορεινών περιοχών.

1.2. Αφορμή

Μέσα από τις επισκέψεις μου σε πολλές ορεινές περιοχές της Ελλάδας και της Κύπρου αλλά και από διαμονή μου στον οικισμό του Μετσόβου κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών ήρθα αντιμέτωπος πολλές φορές με ζητήματα που αφορούν το δομημένο περιβάλλον στα βουνά. Αναπόφευκτα, τα ερωτήματα που κάθε φορά δημιουργούνταν ήταν πολλά, τόσο όσο αφορά την παραδοσιακή αρχιτεκτονική όσο και τις νεότερες κατασκευές στις ορεινές περιοχές. Πως για παράδειγμα θα μπορούσαμε να διαχειριστούμε σωστά και να διαφυλάξουμε παράλληλα την δομημένη κληρονομιά που μας έχουν αφήσει οι προηγούμενες γενιές; Τι διδάγματα μπορεί να κρύβει για εμάς σήμερα; Κυρίως όμως τα ερωτήματα αφορούσαν τον τρόπο με τον οποίο εμείς πρέπει να δράσουμε σε αυτό το ευαίσθητο περιβάλλον. Πως για παράδειγμα μπορούμε να επεμβούμε στα παραδοσιακά κτίρια για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας; Πως μια σύγχρονη αρχιτεκτονική επέμβαση θα μπορούσε να ενταχθεί στο ορεινό τοπίο, σε ένα παραδοσιακό οικισμό ή απέναντι από τις ψηλές κορυφές;

Τελικά τι σημαίνει σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική; Κτίρια τα οποία προσπαθούν να μιμηθούν τις παραδοσιακές μορφές αλλά παράλληλα ανταποκρίνονται στις ανέσεις και τις απαιτήσεις του σήμερα; Κτίρια τα οποία είναι αποκομμένα από το τοπικό πλαίσιο και την ιδιαίτερη φύση κάθε

περιοχής; Μπορεί τελικά να υπάρξει σύγχρονη αρχιτεκτονική στα βουνά που από την μια να είναι αληθινή και από την άλλη να σέβεται και να ενισχύει την ταυτότητα του κάθε τόπου;

Παράλληλα, η απογοήτευση από τη μια, για την σημερινή κατάσταση πολλών ορεινών οικισμών και την έλλειψη ουσιαστικής διαχείρισης της δομημένης κληρονομιάς και από την άλλη οι δυνατότητες, που πιστεύω υπάρχουν, τόσο στο κτιριακό απόθεμα των περιοχών αυτών όσο και στην σύγχρονη αρχιτεκτονική έδωσαν την απαραίτητη ώθηση για την αναζήτηση απαντήσεων στα ερωτήματα μου. Σε αυτό το πλαίσιο, βασική αφορμή της διπλωματικής εργασίας υπήρξε ο συνεχόμενος προβληματισμός για θέματα που αφορούν τον ρόλο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και τη σχέση της με το ορεινό τοπίο, τόσο όσο αφορά το φυσικό περιβάλλον όσο και τους ορεινούς οικισμούς.

1.3. Στόχος

Στόχος της εργασίας είναι αρχικά η ανάδειξη της σημασίας του δομημένου περιβάλλοντος στην γενικότερη προσπάθεια αναζωογόνησης των ορεινών περιοχών όπως επίσης και ο ρόλος της σύγχρονης αρχιτεκτονικής σε αυτό το ζήτημα σήμερα. Στη συνέχεια, η εργασία εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική μπορεί να ενταχθεί και να ενισχύσει ουσιαστικά τις ορεινές περιοχές. Μέσα από μια θεωρητική προσέγγιση αλλά και με την ανάλυση μιας σειράς παραδειγμάτων επιχειρείται ο εντοπισμός των στοιχείων, των χαρακτηριστικών και των ποιοτήτων που θα μπορούσαν να καθορίσουν την ένταξη της σύγχρονης αρχιτεκτονική στο ορεινό πλαίσιο.

Γενικότερα, η διπλωματική προσπαθεί να θέσει κάποια βασικά ερωτήματα και να δημιουργήσει ένα θεωρητικό πλαίσιο για το ζήτημα της ένταξης των σύγχρονων αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων. Λαμβάνοντας υπόψη το ανανεωμένο ενδιαφέρον και τους νέους όρους που αυτό θέτει για την επανακατοίκηση και τον επαναπροσδιορισμό των ορεινών περιοχών, η προσπάθεια αυτή στοχεύει από την μια στην υποστήριξη των νέων αρχιτεκτόνων που καλούνται σήμερα να σχεδιάσουν και να κατασκευάσουν στα βουνά και από την άλλη στην αφύπνιση του κοινού και των αρμόδιων για τα ζητήματα αυτά, αφού πολλές φορές η στάση τους είναι καθοριστική για το αποτέλεσμα κάθε παρέμβασης.

1.4. Μεθοδολογία

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, το πρώτο κομμάτι της εργασίας που ακολουθεί, οφείλει να ασχοληθεί με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνθέτουν το φυσικό και πολιτισμικό πλαίσιο του ορεινού χώρου. Παράλληλα, γίνεται η προσπάθεια εντοπισμού του τρόπου με τον οποίο οι ιδιαιτερότητες αυτές έχουν επηρεάσει άμεσα τόσο τη διαβίωση των ανθρώπων στα βουνά όσο και των διαδικασιών με τις οποίες διαμορφώθηκε το δομημένο περιβάλλον των ορεινών οικισμών.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε το πώς η σύγχρονη κοινωνία έχει αντιμετωπίσει και σε πολλές περιπτώσεις μετασηματίσει το ορεινό τοπίο, καταλήγοντας τελικά στην πιο πρόσφατη αξιολόγηση των βουνών. Η αναφορά αυτή θα βοηθήσει στην κατανόηση της κατάστασης που επικρατεί σήμερα στις ορεινές περιοχές αλλά και στο πλαίσιο που χαρακτηρίζει την σημερινή στροφή προς αυτές. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε τις ανάγκες και τους όρους που θέτει η σημερινή επιστροφή και επανακατοίκηση των ορεινών περιοχών.

Το επόμενο μέρος της διπλωματικής αναφέρεται στην σημασία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και τον ρόλο της για την υποστήριξη των περιοχών αυτών. Σε αυτό το πλαίσιο, γίνεται μια προσπάθεια διαμόρφωσης ενός θεωρητικού πλαισίου για τον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική θα μπορούσε να ενταχθεί στο φυσικό και πολιτισμικό τοπίο των βουνών. Διάφορες προσεγγίσεις που μέχρι σήμερα υποστηρίζονται και ακολουθούνται, όπως για παράδειγμα η επιδερμική χρήση στοιχείων και μορφών της παράδοσης στα σύγχρονα κτίρια, δείχνουν ότι υπάρχει η ανάγκη αναθεώρησης των ζητημάτων που αφορούν την ουσιαστική ένταξη της νέας αρχιτεκτονικής στα βουνά.

Τέλος, η διπλωματική ασχολείται με την ανάδειξη και ανάλυση μιας σειράς σύγχρονων αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων σε ορεινές περιοχές. Τα έργα αυτά, τα οποία αφορούν τόσο την επέμβαση σε παραδοσιακά κτίρια όσο και τη δημιουργία νέων υποδομών, αποτελούν σημαντικά παραδείγματα για τη συζήτηση και την κατανόηση των πιο πάνω ζητημάτων, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύουν τις δυνατότητες και τους τρόπους με τους οποίους η σύγχρονη αρχιτεκτονική μπορεί να ενισχύσει τις ορεινές περιοχές και να απαντήσει στις σημερινές ανάγκες γύρω από την επανακατοίκηση και την αναζωογόνηση των βουνών.

Κεφάλαιο 2 - Το φυσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των ορεινών περιοχών

Στις ορεινές περιοχές, το φυσικό περιβάλλον με τις αμέτρητες εκδηλώσεις του, είναι το κυρίαρχο στοιχείο που χαρακτηρίζει το τοπίο. Ταυτόχρονα όμως, τα βουνά αποτελούν ένα τόπο συνάντησης πολιτισμών με μια τεράστια ποικιλομορφία εκφράσεων και εκδηλώσεων. Μέχρι πρόσφατα, η πολιτιστική κληρονομιά των ορεινών περιοχών συνδεόταν άρρηκτα με την αγροτική ζωή και το περιβαλλοντικό πλαίσιο κάθε τόπου. Η σχέση ανθρώπου και φύσης στα βουνά ήταν αμφίδρομη, καθορίζοντας έτσι άμεσα την διαμόρφωση και την εξέλιξη των ορεινών κοινωνιών, συνθήκη που αντανακλάται τόσο σε υλικά όσο και σε άυλα στοιχεία. Η εργασία αυτή είναι επικεντρωμένη γύρω από τις ορεινές περιοχές, οι οποίες αποτελούν παράλληλα τον κοινό χώρο παρέμβασης των διάφορων παραδειγμάτων με τα οποία θα ασχοληθεί. Ως εκ τούτου, στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ορεινό χώρο, εστιάζοντας κυρίως στο ανθρωπογενές ορεινό τοπίο και στον τρόπο με τον οποίο αυτό διαμορφώθηκε.

Εικόνα 1 : Αεροφωτογραφία του Μετσόβου(Προσωπικό αρχείο)

2.1. Το ορεινό πολιτισμικό τοπίο

Το πολιτισμικό τοπίο, όρος που αναφέρεται στο τοπίο που διαμορφώθηκε με την ανθρώπινη παρουσία ή που συνδέεται με την ιστορία του τόπου, έχει αποκτήσει τα τελευταία χρόνια τεράστια σημασία τόσο για τον ευρωπαϊκό όσο και για τον διεθνή χώρο, γεγονός που οδήγησε στην μεγάλη κινητοποίηση για την αναγνώριση και προστασία του (ΠΟΑΚ, 2000). Το τοπίο αυτό αποτελεί ουσιαστικά μια απεικόνιση της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας, υπό την επίδραση των περιορισμών και των δυνατοτήτων που παρουσιάζονται από το φυσικό περιβάλλον και από τις συνεχείς κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες κάθε τόπου, τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές. Παράγοντες υλικοί, όπως για παράδειγμα οι εδαφοκλιματικές συνθήκες ενός τόπου, τα διαθέσιμα υλικά και τεχνογνωσία, αλλά και άυλοι, όπως ιστορικοί και πολιτισμικοί, οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και ο παράγοντας της παράδοσης, οδήγησαν σταδιακά στη δημιουργία και διαμόρφωση των πολιτισμικών τοπίων. Σε αυτό το πλαίσιο, το ανθρωπογενές τοπίο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση μια στατική

συνθήκη ή ένα απλό σκηνικό φόντο, αλλά μια πνευματική έννοια, μια συνθήκη που χαρακτηρίζεται από μια συνεχή διαδικασία μεταλλαγής.

Ο ορεινός χώρος διακρίνεται γενικότερα τόσο από την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος όσο και από συγκεκριμένες ιδιαίτερες εδαφο κλιματολογικές συνθήκες, όπως το μεγάλο υψόμετρο, το έντονο ανάγλυφο και οι ακραίες κλιματολογικές συνθήκες. Παράλληλα, χαρακτηρίζεται από έντονες περιβαλλοντικές και χωρικές μεταβολές ή αντιθέσεις, όπως η μεταβολή της θερμοκρασίας κατά την διάρκεια της μέρας και της νύχτας, οι αισθητά μεταβαλλόμενες εποχές, ο άνεμος και η σιωπή. Επιπλέον, η ποικιλία των στοιχείων που συνθέτουν το φυσικό περιβάλλον¹ και οι συχνές εναλλαγές των οπτικών φυγών και του ορίζοντα λόγω των συνεχών μεταπτώσεων² του εδάφους έχουν σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας πολυσύνθετης τρισδιάστατης πραγματικότητας και ενός πολύπλοκου δραματουργικού τοπίου (Μανωλίδης, 2009). Τα στοιχεία αυτά είχαν άμεσο αντίκτυπο στη μακρόχρονη παρουσία του ανθρώπου στα βουνά και στον τρόπο με τον οποίο επιχείρησε να τα εξανθρωπίσει, αφού έθεσε τους κυρίαρχους όρους για την διαβίωση του.

Στην προσπάθεια του να αναμετρηθεί με την ορεινή πραγματικότητα και να απαντήσει το ερώτημα της διαβίωσης, ο άνθρωπος έχει μεταμορφώσει το ορεινό περιβάλλον, κάτι που οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία μιας πλούσιας ποικιλίας πολιτισμικών τοπίων. Η μετατροπή του τοπίου οφείλεται κυρίως στις οικονομικές ασχολίες των κατοίκων με στόχο την αξιοποίηση των κάθε φορά προσφερόμενων φυσικών πόρων για την εξασφάλιση της επιβίωσης τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτή της εικόνας αποτελούν οι εγκουστικές ζωγραφιές του Gianfilippo Usellini, στις οποίες παρουσιάζεται ξεκάθαρα το ανθρώπινο αποτύπωμα και η μεταμόρφωση του φυσικού τοπίου της Valtellina από τις ασχολίες των κατοίκων των ορεινών περιοχών. Ένας από τους βασικότερους ρόλους που οδήγησε στην ποικιλομορφία των ορεινών ανθρωπογενών τοπίων αφορά τις σημαντικές εναλλαγές και διαφοροποιήσεις, από περιοχή σε περιοχή, του φυσικού περιβάλλοντος στις οποίες ο άνθρωπος έπρεπε κάθε φορά να ανταποκριθεί. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα φυσικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής, όπως η τοπογραφία, η γεωλογία και η ποιότητα του εδάφους, η υδρολογία, το υψόμετρο και το μικρόκλιμα, είναι αυτά που καθορίζουν πολλές από τις πτυχές της ορεινής ζωής, όπως το είδος των αγροτικών ασχολιών, τον τρόπο δόμησης και γενικότερα τις ασχολίες των κατοίκων της. Ως εκ τούτου, το ορεινό ανθρωπογενές τοπίο αποτελεί κατ' εξοχή χώρο αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τα φυσικά στοιχεία που συνθέτουν το περιβάλλον του, κάτι που τελικά οδήγησε στη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης αντίληψης και πνευματικής σχέσης με αυτό. Το φαινόμενο αυτό δείχνει την προσπάθεια του ανθρώπου για προσαρμογή και αντιμετώπιση των δυσκολιών και των ιδιαιτεροτήτων του χώρου αυτού, για την εξασφάλιση της επιβίωσης του, κάτι που είχε σαν αποτέλεσμα τη συνεχή τριβή και τη βαθιά σύνδεση του με αυτό. Μια συνθήκη η οποία υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση του ορεισίβιου ανθρώπου.

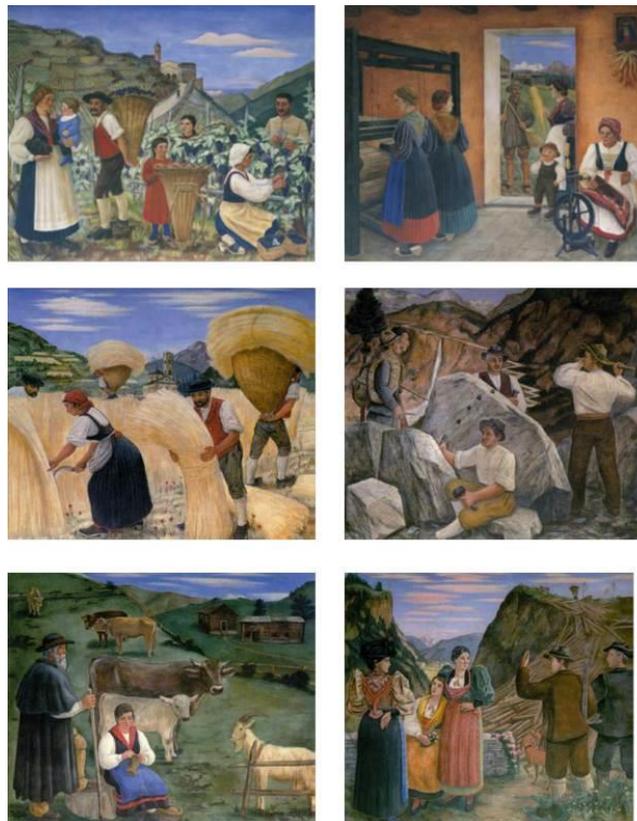
Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ιδιαίτερες τεχνικές διαχείρισης της γης, οι οποίες τελικά δημιούργησαν το παραδοσιακό ορεινό γεωργικό τοπίο. Η προσπάθεια αύξησης της

¹Τα οροπέδια, οι δασωμένες περιοχές, οι βραχώδης κορυφές και το σύνθετο υδατογραφικό δίκτυο αποτελούν μόνο μερικά από τα στοιχεία που διαμορφώνουν το ορεινό φυσικό τοπίο.

²Χαρακτηρισμοί του ορεινού εδάφους όπως πλαγιές, ράχες, αυχένες, κορυφές, ρεματιές, διάσελα, χαράδρες και κοιλάδες δείχνουν την έντονη εναλλαγή του ορεινού ανάγλυφου.

περιορισμένης καλλιεργήσιμης γης, λόγω του έντονου ανάγλυφου, οδήγησε στη δημιουργία αναβαθμίδων αλλά και κάποιες φορές στην αποψίλωση του δάσους. Άλλες ασχολίες που έχουν διαμορφώσει το ορεινό τοπίο και στις οποίες παρουσιάζεται η προσπάθεια αξιοποίησης κάθε προσφερόμενου πόρου, είναι η κτηνοτροφία, η εξόρυξη και η δασοκομία. Παράλληλα, κάποιες φορές η εξασφάλιση των απαραίτητων οδηγούσε τους ανθρώπους να ασχολούνται περιστασιακά με την βιοτεχνική παραγωγή, το κέντημα, την υφαντουργία και άλλες συμπληρωματικές ασχολίες. Η ποικιλομορφία που χαρακτηρίζει το ορεινό πολιτισμικό τοπίο εντοπίζεται ακόμα και σε μια σειρά από καθημερινές συνήθειες, γεύσεις και μυρωδιές, ήχους και γλωσσικούς ιδιωτισμούς, ήθη και έθιμα. Όπως αναφέρει ο Ιταλός αρχιτέκτονας Giacomo Menini, το χαρακτηριστικό της έντονης διαφοροποίησης από περιοχή σε περιοχή εκφράζεται παράλληλα στην κοινωνική και ιδεολογική σφαίρα, κάτι που συνολικά κάνει τις ορεινές περιοχές να χαρακτηρίζονται από μια απροσδόκητη πολυπλοκότητα (Menini, 2017).

Το σύνολο των πιο πάνω ιδιαιτεροτήτων κάνει τα βουνά να χαρακτηρίζονται από την αυθεντικότητα και την ποιότητα όχι μόνο του φυσικού αλλά και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Η μεγάλη πολιτισμική αξία των ορεινών περιοχών αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής αλλά και της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιά. Παράλληλα, ο παραδοσιακός τρόπος διαβίωσης στο αγροτικό περιβάλλον αποτελεί σήμερα άυλη κληρονομιά. Ως εκ τούτου, η διαφύλαξη του ορεινού τοπίου είναι απαραίτητη τόσο για τη διατήρηση όσο και για τον εμπλουτισμό των φυσικών και πολιτισμικών αξιών κάθε τόπου.

Εικόνα 2 : Gianfilippo Usellini, Εγκαυστικές ζωγραφιές στο Hall of Honour στο Παλάτι της Επαρχίας του Sondrio, 1934

2.2. Οι ορεινοί οικισμοί και η αρχιτεκτονική κληρονομιά

Οι οικισμοί και η αρχιτεκτονική κληρονομιά, αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία του ορεινού πολιτισμικού τοπίου. Στοιχεία υλικά όπως το φυσικό περιβάλλον, η γεωμορφολογία και το κλίμα αλλά και άυλα, όπως τα ήθη, τα έθιμα και οι ασχολίες των κατοίκων αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης των οικισμών και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των ορεινών περιοχών, οι σημαντικές εναλλαγές και διαφοροποιήσεις των χαρακτηριστικών και συνθηκών του φυσικού περιβάλλοντος που επικρατούν, από περιοχή σε περιοχή έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και διαφοροποίηση τους. Ο συνδυασμός των πιο πάνω στοιχείων καθιστά κάθε οικισμό μοναδικό έναντι οποιουδήποτε άλλου και του αποδίδει μια ιδιαίτερη ταυτότητα. Παράλληλα, το δομημένο αρχιτεκτονικό περιβάλλον είναι προσαρμοσμένο κάθε φορά στις αξίες, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και γενικότερα τον τρόπο ζωής των κοινωνιών που το παράγουν και ως αποτέλεσμα μαρτυρεί την ιστορία και τον πολιτισμό κάθε τόπου. Ως εκ τούτου, οι διάφορες μεταβολές που δέχονταν τα κτίσματα κατά τη διάρκεια της χρήσης τους είναι προβολές των αντίστοιχων μεταβολών στον τρόπο ζωής και στην εξέλιξη του πολιτισμού του τόπου. Ταυτόχρονα, η σύγκριση ανάμεσα στα κτίσματα της ίδιας περιόδου σε ένα οικισμό μπορεί να προσφέρει στοιχεία για την οργάνωση της κοινωνίας για τη δεδομένη περίοδο.

Γενικότερα, οι ορεινοί οικισμοί χαρακτηρίζονται από ένα σχετικά μεγάλο βαθμό συνοχής και ενότητας του αρχιτεκτονικού ύφους, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης και ταυτόχρονα αναγνωρίσιμης ταυτότητας. Το φαινόμενο αυτό φαίνεται να προκύπτει από τα τοπικά υλικά και την κοινή διαθέσιμη τεχνογνωσία, τις ιδιαίτερες απαιτήσεις που έθεταν οι εδαφοκλιματικές συνθήκες κάθε περιοχής αλλά κυρίως από ένα κοινό τρόπο διαβίωσης και αντίληψης για τη ζωή. Σε καμία περίπτωση όμως δεν πρέπει να θεωρήσουμε ότι η ενότητα αυτή αποκλείει δυνατότητες επιμέρους παραλλαγών και διαφοροποιήσεων, στοιχεία που τελικά προσδίδουν στο σύνολο μια αξιοσημείωτη ποικιλία.

Στα βουνά, η αρχιτεκτονική, αλλά και κάθε ανθρώπινο έργο, έρχεται άμεσα αντιμέτωπο με το πολύπλοκο δραματικό ορεινό τοπίο ενώ παράλληλα βρίσκεται σε μια συνεχή δοκιμασία από τις σκληρές κλιματικές συνθήκες που επικρατούν, τον αέρα, το ψύχος, το χιόνι. Οι ιδιαιτερότητες αυτές επέβαλαν στην αρχιτεκτονική να εξελιχθεί με συγκεκριμένο τρόπο. Όπως υπογραμμίζει η Luisa Bonasio, δεν είναι τυχαίο το ότι ο τρόπος οικοδόμησης και διαβίωσης στις κοιλάδες των Άλπεων παρέμεινε ο ίδιος για αιώνες και μεταβιβάστηκε ως ένα βαθμό μέχρι σήμερα, αφού οι τυπολογικές και οικοδομικές λύσεις που ακολουθούνταν ήταν και εξακολουθούν να είναι οι πιο κατάλληλες για ένα περιβαλλοντικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα σκληρές και δύσκολες συνθήκες διαβίωσης (Bonasio, 2001). Παράλληλα, τα βουνά αναγκάζουν την αρχιτεκτονική να αντιμετωπίσει τις «διαστάσεις των πραγμάτων», όχι μόνο των κτιρίων αλλά και των ανοιχτών χώρων, των δρόμων, των μονοπατιών και των υπόλοιπων στοιχείων που απαρτίζουν το δομημένο περιβάλλον, όπως επίσης και τις διάφορες σχέσεις μεταξύ τους αλλά και με τα υπόλοιπα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος (Crotti, 2017). Με άλλα λόγια, ο σχεδιασμός στις ορεινές περιοχές προϋποθέτει την επίλυση ζητημάτων που αφορούν την «αναλογία» των πραγμάτων και τελικά την εύρεση ισορροπίας ανάμεσα στα τεχνητά αντικείμενα και το φυσικό περιβάλλον. Η αντιμετώπιση αυτή αφορά το σύνολο της αρχιτεκτονικής, από την υλικότητα

και το μέγεθος μέχρι την χωροθέτηση και τον προσανατολισμό, γεγονός που οδήγησε τελικά στην αναζήτηση και εύρεση του «μέτρου» που επιβάλλει ο κάθε τόπος.

Οι ιδιαιτερότητες του ορεινού χώρου κάνουν την ορεινή αρχιτεκτονική να προϋποθέτει μια στενή συνομιλία και συσχέτιση με το περιβαλλοντικό πλαίσιο και τους διαθέσιμους πόρους κάθε περιοχής, κάτι που όπως αναφέρθηκε εκφράζει γενικότερα την διαβίωση των ορεινών κοινωνιών (Menini, 2017). Το άμεσο φυσικό περιβάλλον προσφέρει καταρχήν την πρώτη ύλη για την κατασκευή των κτισμάτων. Τα επικρατούμενα δομικά υλικά με τα οποία κατασκευάζονταν τα κτίρια είναι η πέτρα, το ξύλο και το χώμα, υλικά τα οποία παρέχονται συνήθως σε αφθονία από την ορεινή φύση. Παράλληλα όμως, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στο βαθμό και στον τρόπο χρήσης των υλικών αυτών, οι οποίες καθορίζονται από τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής. Για παράδειγμα, σε ορεινούς οικισμούς της Κύπρου, όπως τα Λεύκαρα και το Όμοδος, τα ασβεστολιθικά πετρώματα της περιοχής, τα οποία μπορεί να τύχουν εύκολης επεξεργασίας, χρησιμοποιούνται ως κύριο δομικό υλικό. Αντίθετα, σε οικισμούς του κυπριακού όρους Τρόδος, όπου τα πετρώματα είναι ηφαιστειογενή, οι τοιχοποιίες από πέτρα περιορίζονται στο κάτω μέρος των οικοδομών, ενώ για την κατασκευή των ανωγείων γίνεται χρήση του πλιθαριού ή του οπτόπλινθου (Μαύρου et al., 2012). Επιπλέον, η εγγύτητα σε δάσος οδηγεί πολλές φορές στην πιο συχνή παρουσία του ξύλου στις κατασκευές και η εγγύτητα σε ποταμούς την αξιοποίηση καλαμιών για την κατασκευή του δώματος.

Αντίστοιχα, η μορφολογία του εδάφους έχει καθοριστική σημασία για την τυπολογία των οικοδομών. Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, που τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζει τις ορεινές περιοχές, τα κτίσματα και οι αυλές αναπτύσσονται συνήθως κλιμακωτά σε διάφορα επίπεδα, σε αντίθεση με τις πεδινές για παράδειγμα, στις οποίες ο περιορισμένος αριθμός φυσικών εμποδίων δίνει την δυνατότητα οριζόντιας ελεύθερης ανάπτυξης. Ακόμα, η έντονη εναλλαγή του ανάγλυφου είχε πολλές φορές ως αποτέλεσμα τον κατακερματισμό των εκτάσεων, το μικρό μέγεθος και την περιορισμένη επέκταση των οικισμών, κάτι που ήταν καθοριστικό για τη διατήρηση της μικρής κλίμακας που συνήθως τους χαρακτηρίζει. Ταυτόχρονα, τα εδαφολογικά χαρακτηριστικά υπήρξαν καθοριστικά για την διαμόρφωση της σχέσης ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και την γη. Το «δέσιμο» της κατασκευής με το έδαφος αποτελεί μια από τις βασικότερες συνθήκες της ορεινής αρχιτεκτονικής, κάτι που συχνά κάνει το κτίριο να παρουσιάζεται σαν συνέχεια της τοπογραφίας.

Ο βιοκλιματικός χαρακτήρας των κτισμάτων αποτελεί εξίσου βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της ορεινής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Στοιχεία που μαρτυρούν το χαρακτήρα αυτό αφορούν τόσο τη χρήση τοπικών υλικών και κατασκευαστικών μεθόδων φιλικών προς το περιβάλλον, όσο και τις σχέσεις κλειστών, ημιυπαίθριων και ανοιχτών χώρων, τον προσανατολισμό και τη χωροθέτηση των όγκων, το μέγεθος και τη θέση των διαφόρων ανοιγμάτων και τέλος την ανάλογη χρήση της φύτευσης. Παράλληλα, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επικράτηση της μονολιθικότητας των κτισμάτων και παράλληλα οδήγησαν στη σταδιακή καθιέρωση διάφορων στοιχείων αντιμετώπισης τους όπως οι αρχιτεκτονικές προεξοχές και η κεκλιμένη στέγη για τη γρήγορη απομάκρυνση των νερών της βροχής και του χιονιού.

Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων στα ορεινά οδήγησαν την αρχιτεκτονική να περιοριστεί στην εξυπηρέτηση των στοιχειωδών αναγκών του ανθρώπου, γεγονός που

αντικατοπτρίζεται στην παρουσία των ελάχιστων αναγκαίων χώρων και στις λιτές και αυστηρές μορφές³. Πέρα όμως από την άμεση πρακτική σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του, το πολιτισμικό τοπίο, όπως έχει αναφερθεί, εκφράζει και την διαμόρφωση μιας σχέσης του ανθρώπου με τη φύση γύρω του, περισσότερο άυλης και πνευματικής. Το φαινόμενο αυτό αντικατοπτρίζεται και στο δομημένο περιβάλλον των ορεινών οικισμών. Οι μονολιθικές μορφές της παραδοσιακής ορεινής αρχιτεκτονικής, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κώστας Μανωλίδης, δεν αφορούσαν μόνο ζητήματα όπως η οικονομία των μέσων και η προστασία από τις σκληρές συνθήκες ή τις διάφορες απειλές, αλλά αποτελούσαν τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο το ανθρώπινο έργο μπορούσε να «σταθεί αποφασιστικά και να νοηματοδοτηθεί» σε ένα τοπίο που προκαλεί δέος (Μανωλίδης, 2009).

Όλα αυτά προσδίδουν στη λαϊκή παραδοσιακή αρχιτεκτονική των ορεινών περιοχών αξίες διαχρονικές, οι οποίες αναφέρονται σε βασικές ανθρώπινες ανάγκες, βιολογικές αλλά και πνευματικές. Σε αυτό το πλαίσιο, το δομημένο αρχιτεκτονικό περιβάλλον είναι μια από τις σημαντικότερες εκφράσεις της ιστορίας και του πολιτισμού των ορεινών κοινωνιών μέσα από το οποίο αντανακλώνται έντονα οι σχέσεις ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του αλλά και οι σχέσεις που επικρατούσαν ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Η κληρονομιά αυτή είναι κτισμένη για να εξυπηρετήσει πρωτίστως τον άνθρωπο και με αυτό τον τρόπο έχει καταφέρει να επιβιώσει αλλά και να παρουσιάζεται πολλές φορές πιο σύγχρονη από τα κτίρια που κατασκευάζονται σήμερα. Παράλληλα, πέρα από τις πολλές πληροφορίες που παρέχει, για τα διαθέσιμα δομικά υλικά, την οικοδομική τεχνογνωσία, τις κατασκευαστικές μεθόδους και τις ασχολίες των κατοίκων, η ουσία της ορεινής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής εντοπίζεται ακριβώς στο ότι εκφράζει μια συγκεκριμένη ιδέα κατοίκησης και διαβίωσης στα βουνά, αντικατοπτρίζοντας έτσι με πολλούς τρόπους τον ορεινό βίο. Παράλληλα, τα στοιχεία που έχουν αναφερθεί προσδίδουν στην ορεινή αρχιτεκτονική ένα σύνολο ποιοτήτων, όπως η αρμονική συνύπαρξη τεχνητού και φυσικού περιβάλλοντος, η διατήρηση της ανθρώπινης κλίμακας και η αίσθηση του «μέτρου» και της «αυθεντικότητας». Οι ποιότητες αυτές σε σχέση με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η κάθε περιοχή είχαν σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας μοναδικής ταυτότητας από την οποία χαρακτηρίζεται κάθε ορεινός οικισμός.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια γενικότερη επανεκτίμηση της αξίας της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Παρόλο που κάποιες φορές η στροφή αυτή εκδηλώνεται με επιφανειακές αντιμετώπισεις, οι ανάγκες που τη δημιουργήσαν είναι πολύ πιο ουσιαστικές. Στην πραγματικότητα, η επιδερμική αναπαραγωγή παραδοσιακών μορφών, προσέγγιση που μέχρι σήμερα διατηρείται, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας αρχιτεκτονικής που δεν έχει καμία ουσιαστική σχέση με την παραδοσιακή αφού δεν αναφέρεται σε ένα αυθεντικό και επίκαιρο μοντέλο ορεινής διαβίωσης, αλλά μάλλον σε μια επίπλαστη εικόνα ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος. Οι προσπάθειες αντιγραφής παραδοσιακών μορφών φανερώνουν αφενός την κυρίαρχη σημασία που δίνεται πολλές φορές στην εξωτερική εικόνα των παραδοσιακών κτισμάτων και αφετέρου την άγνοια και την απαξίωση του υποβάθρου που δημιούργησε την αρχιτεκτονική αυτή. Στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική το «ωραίο»

³Το χαρακτηριστικό αυτό εντοπίζεται και στον εξοπλισμό των νοικοκυριών. Τα έπιπλα των σπιτιών ήταν λιγοστά αφού περιορίζονταν στα απολύτως αναγκαία και τα διάφορα αντικείμενα δεν ήταν αποκλειστικά διακοσμητικά αλλά πάντοτε ικανοποιούσαν πρακτικές ανάγκες.

δεν αφορά μόνο όρους αισθητικής, αλλά είναι το αποτέλεσμα της διαπλοκής μιας σειράς από παραγόντων που τελικά αφορούν κάτι πολύ πιο ουσιαστικό από την όψη της επιδερμίδας της.

Για τις σύγχρονες κοινωνίες, η κτισμένη κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει βασικό στοιχείο διασύνδεσης ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, ανάμεσα στην μνήμη και την ανάπτυξη. Κάτι τέτοιο όμως προϋποθέτει την κατανόηση της λογικής και των αρχών που διέπουν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική όπως επίσης και το γενικότερο περιβαλλοντικό, κοινωνικό, οικονομικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε. Μόνο μέσω μιας τέτοιας προσέγγισης μπορούμε να αξιοποιήσουμε τη μεγάλη διδακτική της αξία για μια σειρά ζητημάτων που θα μας βοηθούσαν να αντιμετωπίσουμε πολλά από τα σημερινά προβλήματα.

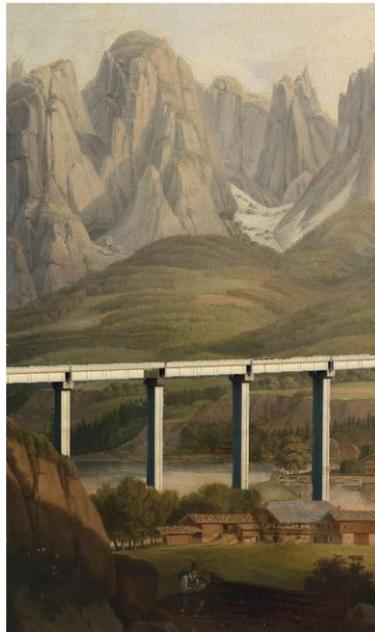
Η μεγάλη ποικιλία των αρχιτεκτονικών τυπολογιών, οι χωρικές ποιότητες, ο τρόπος χρήσης των υλικών και των υφών και οι κατασκευαστικές μέθοδοι είναι μερικά από τα ποικίλα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ορεινή αρχιτεκτονική και θα μπορούσαν να υποστηρίξουν, μέσω της παρατήρησης και της μελέτης, τη σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική (Crotti, 2017). Όπως αναφέρθηκε, τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν διαμορφωθεί γύρω από ζητήματα που αφορούν άμεσα τον ανθρώπινο βίο στα βουνά. Ως εκ τούτου, τα μαθήματα που μπορούν να αντληθούν από τη λαϊκή παραδοσιακή αρχιτεκτονική, θα μπορούσαν να τροφοδοτήσουν και να ενισχύσουν σε μεγάλο βαθμό τις σύγχρονες επεμβάσεις στον ορεινό χώρο. Πέρα από την προφανή υποστήριξη που θα παρείχε κάτι τέτοιο στην αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν την αποκατάσταση, μετατροπή ή επέκταση υφιστάμενων κτιρίων, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική θα μπορούσε να αποτελέσει το υπόβαθρο, πάνω στο οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική θα κατορθώσει να απαντήσει στα επιτακτικά ερωτήματα που αφορούν την επιστροφή και την επανακατοίκηση των ορεινών περιοχών. Παράλληλα, η σωστή διαχείριση και αξιοποίηση του δομημένου περιβάλλοντος των βουνών μπορεί να αποτελέσει κινητήρια δύναμη για την ενίσχυση των τοπικών πολιτισμών και την κοινωνικοοικονομική αναγέννηση τους ανατρέποντας έτσι την φθίνουσα πορεία που επικρατούσε μέχρι πρόσφατα. Η αξία όμως της ορεινής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής δεν πρέπει να σχετίζεται μόνο με την τουριστική προώθηση μιας περιοχής, αλλά κυρίως θα πρέπει να θέτει τις ορεινές περιοχές ως εν δυνάμει «δοχεία ζωής για την σύγχρονη εποχή» (Μάντζιου, 2010).

Εικόνα 3 : Φικάρδου, Τρόδος (Προσωπικό αρχείο)

Κεφάλαιο 3 - Ο μετασχηματισμός του ορεινού τοπίου

Μέχρι τον προηγούμενο αιώνα, οι ορεινές κοινότητες διατηρούσαν μια ξεκάθαρη αναγνωρίσιμη ταυτότητα. Η πρόσφατη αισθητική και πνευματική αξιολόγηση των βουνών από τις αστικές κοινωνίες, η αρχή της οποίας εντοπίζεται σε μια αλλαγή στάσης του Δυτικού πολιτισμού κατά τον Διαφωτισμό και στη συνέχεια, πιο συγκροτημένα, κατά την περίοδο του Ρομαντισμού, οδήγησε σταδιακά σε μια αλλαγή στάσης και αντιμετώπισης των περιοχών αυτών (Σωτηριάδης, Μαραγκός, 2019). Επιπλέον, κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα παρατηρείται σε πολλές χώρες το φαινόμενο της αστιφιλίας, το οποίο υπήρξε η βασική αιτία για την εγκατάλειψη πολλών ορεινών οικισμών από τους γηγενείς πληθυσμούς και την σταδιακή ερήμωσή τους. Από την άλλη, η ανάπτυξη των χειμερινών αθλημάτων και του τουρισμού οδήγησαν στη μαζική είσοδο της καταναλωτικής κοινωνίας στις ορεινές περιοχές. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την εκβιομηχάνιση, προκάλεσαν σημαντικούς μετασχηματισμούς τόσο του ορεινού φυσικού και πολιτισμικού τοπίου όσο και της τοπικής ταυτότητας των κοινοτήτων. Το φαινόμενο αυτό, το οποίο ήταν ιδιαίτερα έντονο στον αλπικό χώρο, πυροδότησε διαδικασίες υβριδισμού που τροποποίησαν ριζικά την κατάσταση που επικρατούσε στα βουνά για αιώνες (Menini, 2017). Οι υποδομές που επιβλήθηκαν στο ορεινό τοπίο για την εξυπηρέτηση των νέων μεταφορικών, ενεργειακών και τουριστικών αναγκών άλλαξαν την εικόνα του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος, διακόπτοντας παράλληλα τη στενή σχέση με την οποία αυτά τα δύο λειτουργούσαν.

Εικόνα 4 : Ο εκσυγχρονισμός των Άλπεων

Η απαξίωση και η αλόγιστη εκμετάλλευση του ευαίσθητου ορεινού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο, όπως για παράδειγμα η εγκατάλειψη των βοσκότοπων, η εκτεταμένη κάλυψη του εδάφους με μπετόν και η ανεξέλεγκτη αποψίλωση των δασών είχε ως αποτέλεσμα τις συχνές πλέον περιβαλλοντικές καταστροφές. Για παράδειγμα στις Άλπεις, οι τεράστιες μάζες νερού την άνοιξη και το φθινόπωρο πέφτουν σε έδαφος το οποίο γίνεται όλο και πιο αδιαπέραστο, λόγω της έλλειψης

φροντίδας των δασών, της επιφάνειας των δρόμων και της κατασκευής κτιρίων. Ως αποτέλεσμα, σε πολλές περιπτώσεις το νερό αυτό κατεβαίνει προς τις κοιλάδες χωρίς να απορροφηθεί φυσικά από το έδαφος, διαβρώνοντας τα βουνά και πλημμυρίζοντας τακτικά τις όχθες των ποταμών και των ρεμάτων (Mellano, 2017). Η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, η οποία αποτελεί πλέον πραγματικότητα για μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού και η γενικότερη αναγνώριση της πολυεπίπεδης προσφοράς των ορεινών περιοχών αποτελούν αισιόδοξα στοιχεία για την αντιμετώπιση και την αποφυγή παρόμοιων καταστροφικών ενεργειών οι οποίες λιγότερο ή περισσότερο παρατηρούνται και στον ελληνικό χώρο.

Τα παραδοσιακά κτίσματα που μέχρι τον 20ο αιώνα διατηρούνταν, έχουν σε μεγάλο βαθμό χαθεί ως αποτέλεσμα των κατεδαφίσεων, της παραμέλησης και της έλλειψης συντήρησης. Το μονοπάτι της σύγχρονης αρχιτεκτονικής του οπλισμένου σκυροδέματος που ακολουθήθηκε για μεγάλο διάστημα είχε σαν αποτέλεσμα τον παραγκωνισμό και την υπεκφυγή της αναγνώρισης και διαχείρισης του οικοδομικού πλούτου της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, η οποία σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί πλέον σπανιότητα. Παράλληλα, τον τελευταίο ένα αιώνα, η νεωτερικότητα οδήγησε στην επιβολή νέων οικιστικών μοντέλων και στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των παραδοσιακών ορεινών πολιτισμών αλλοιώνοντας έτσι σημαντικά το πολιτισμικό τοπίο.

Εικόνα5 (Αριστερά) : Ερείπια στον οικισμό Ποταμιού, Τρόδος (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 6(Δεξιά): Νεότερη κατασκευή από τούβλα και οπλισμένο σκυρόδεμα σε επαφή με παραδοσιακό πλινθόκτιστο κτίσμα στον οικισμό Γούρρη, Τρόδος (Προσωπικό αρχείο)

3.1. Το «ένδυμα» της παράδοσης

Όσο και αν φαίνεται παράδοξο όμως, με πολλούς τρόπους το ζήτημα της παράδοσης και της κληρονομιάς υπήρξε κεντρικό στις διάφορες διαδικασίες μετασχηματισμού των ορεινών περιοχών, επηρεάζοντας έτσι σημαντικά και την ιδέα της σύγχρονης ορεινής αρχιτεκτονικής. Από τα μεταπολεμικά χρόνια, ο εκσυγχρονισμός των Άλπεων βασίστηκε στην ουσία από την επανεφεύρεση της Αλπικής παράδοσης, κατά την οποία υποστηρίχθηκε η ιδέα μιας επιφανειακής «διατήρησης» του περιβάλλοντος και της Αλπικής «ταυτότητας» με τη δημιουργία ενός είδους παρασκηνίου για το τουριστικό και ορειβατικό κοινό. Η αντιμετώπιση αυτή οδήγησε σε τοπικές πολιτικές που επικεντρώθηκαν στη διατήρηση της υποτιθέμενης ομοιογένειας του αλπικού ορεινού τοπίου,

προκαλώντας στην ουσία τον ευτελισμό πολλών περιοχών μέσω της αφαίρεσης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αυτές διαθέτουν. Το ρούχο της «παράδοσης» είχε αναλάβει σκοπό προώθησης μιας ψεύτικης ταυτότητας για τις τοπικές κοινωνίες και παράλληλα την αξιοποίηση της «αισθητικής» χρήσης και του γραφικού της λαϊκής κληρονομιάς, στην αρχιτεκτονική γλώσσα. Παράλληλα, η στάση αυτή υποστήριξε την αποίκιση περιοχών με μια σαφώς αστική λογική χρησιμοποιώντας όμως διακοσμητικά στοιχεία από το ύφος του «διεθνές ρουστίκ» (Dini, 2017). Έτσι, γίνεται ξεκάθαρο ότι η επιφανειακή επανάληψη παλαιότερων μορφών, η οποία δεν έχει καμία ουσιαστική σχέση με αυτές και με τον λόγο παραγωγής τους, αποτελεί αφενός μια απελπισμένη αντίδραση μιας υποτιθέμενης «διαφύλαξη» της ταυτότητας των τόπων και αφετέρου μια αποτελεσματική εθνική στρατηγική μάρκετινγκ που στοχεύει στην ισοπέδωση των τοπικών διαφορών που συχνά δεν είναι σε θέση να διαχειριστεί (Corbellini, 2018).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της στάσης αυτής αποτελεί η μελέτη του Bart Lootsma σχετικά με το «τυπικό» Τιρολέζικο σπίτι, όπου αναφέρονται ξεκάθαρα φαινόμενα που αφορούν την «επινόηση της παράδοσης», ένα ζήτημα το οποίο περιγράφεται σε μια συλλογή δοκιμίων που εκδόθηκαν από τους Eric Hobsbawm και Terence Ranger (Lootsma, 2014) (Corbellini, 2018). Το φαινόμενο αυτό γενικότερα, αν και δεν αφορά άμεσα την αρχιτεκτονική και την συγκεκριμένη γεωγραφική κατάσταση, απεικονίζει με ακρίβεια το ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο παράγεται μέχρι και σήμερα σε μεγάλο βαθμό ο μετασηματισμός των ορεινών περιοχών (Hobsbawm, 2004). Το ψευδο-τιρολέζικο μοντέλο μπορεί πλέον να βρεθεί σε μια τεράστια περιοχή των Άλπεων, από την Βαυαρία έως τη Σλοβενία, παρέχοντας έτσι ένα κοινό και αναγνωρίσιμο στοιχείο τουριστικής εκμετάλλευσης. Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκε και διαδόθηκε στην Ευρώπη μια ακόμη εικονική ιδέα της Αλπικής «παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής η οποία αφορούσε την επινόηση της γνωστής «ελβετικής ορεινής καλύβας», το «Swisschalet» (Rossi, 2006). Όπως δείχνουν διάφορες μελέτες που επιχειρούν την αναγνώριση της αυθεντικής προέλευσης του μοντέλου αυτού, το «Swisschalet» αποτελεί μια πλασματική εικόνα της αστικής κοινωνίας και όχι προϊόν της γηγενούς τοπικής κουλτούρας (Franco, 2017).

Οι εικόνες και τα μοντέλα αυτά έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση της αντίληψης του Δυτικού πολιτισμού για την ομορφιά του ορεινού πολιτισμικού τοπίου και παράλληλα καθόρισαν τον τρόπο με το οποίο η σύγχρονη κοινωνία επενέβη σε αυτά. Το φαινόμενο φαίνεται ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα εισέβαλαν στις Άλπεις αστικές κατοικίες και ξενοδοχεία μεταμφιεσμένα σαν «μικρά ορεινά σπιτάκια», μια μόδα που συνεχίζει να ασκεί τις επιρροές της στον σύγχρονο κόσμο (Menini, 2017). Τα φαινόμενα αυτά, παρόλο που εντοπίζονται κυρίως στον Αλπικό χώρο, έχουν διαμορφώσει μια γενικότερη στάση προς τις ορεινές περιοχές της οποίας τα αποτελέσματα βλέπουμε πολλές φορές και στον Ελληνικό χώρο. Η επιδερμική αναπαραγωγή της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, είχε ως αποτέλεσμα την τάση για ομογενοποίηση του χαρακτήρα των ορεινών περιοχών απειλώντας έτσι το ιδιαίτερο πολιτιστικό υπόβαθρο και τη ταυτότητα της κάθε περιοχής.

Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρούμε μέχρι σήμερα ένα παγκόσμιο φαινόμενο σχεδιασμού που χαρακτηρίζεται από τον συμβιβασμό μεταξύ εκσυγχρονισμού και παράδοσης, ο οποίος αποδέχεται και προωθεί νέες τεχνολογίες, νέους τρόπους παραγωγής αξίας και νέες λειτουργίες εφ' όσον αυτά είναι μεταμφιεσμένα με το ένδυμα της «παράδοσης». Μια αντιμετώπιση που φαίνεται τόσο στον τρόπο με

τον οποίο αναβαθμίζονται υφιστάμενα κτίρια όσο και στις νέες κατασκευές. Μια από τις κυριότερες τάσεις της εποχής μας, η οποία χαρακτηρίζεται γενικά από τον όρο «βιωσιμότητα», οδήγησε στην αναζήτηση λύσεων που αφορούν μεταξύ άλλων, την επέκταση της διάρκειας ζωής των κτιρίων και την γενικότερη εξοικονόμηση της ενέργειας. Η χρήση υλικών με υψηλή ενεργειακή απόδοση και η ενσωμάτωση νέων τεχνολογικών συστημάτων είναι οι πιο συνηθισμένες τακτικές επίτευξης του επιθυμητού δείκτη ενεργειακής απόδοσης ενός κτιρίου. Ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, η τάση αυτή συνυπάρχει παράλληλα με μια θέση που όπως αναφέραμε αντιστέκεται στην αλλαγή και στον σύγχρονο σχεδιασμό, στο όνομα της «διατήρησης» και της «διαφύλαξης» της παραδοσιακής όψης και των μορφολογικών χαρακτηριστικών των οικισμών. Η αντιμετώπιση αυτή, πέρα από την πολλές φορές άκριτη και επιδερμική υιοθέτηση των «παραδοσιακών» στοιχείων, οδηγεί τελικά σε μια αντίληψη που αποδέχεται τις νέες τεχνολογικές λύσεις μόνο εάν είναι «αόρατες» ή εάν μιμούνται «παραδοσιακά» αρχιτεκτονικά στοιχεία. Ανάμεσα σε πολλά άλλα, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της τάσης στον αλπικό χώρο είναι τα φωτοβολταϊκά πάνελ που μιμούνται τις παραδοσιακές σχιστόπλακες οροφής.

Εικόνα7 (Αριστερά) : Κτίσμα μεταμφιεσμένο σαν ξύλινο σπιτάκι, Αλαγονία, Ταυγέτος(Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα8 (Δεξιά) : Η χρήση της πέτρας για το «ντύσιμο» του σπιτιού, Κακοπετριά, Τρόδος (Προσωπικό αρχείο)

3.2. Το ζήτημα των κανονισμών δόμησης

Η συμβολή των αρχιτεκτόνων στην υποστήριξη της επιδερμικής αντιμετώπισης της παράδοσης και της επινόησης ενός ορεινού αρχιτεκτονικού ιδανικού υπήρξε σίγουρα σημαντική. Ταυτόχρονα όμως, η αρχιτεκτονική αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο αντιμετώπισης των προβλημάτων που δημιουργούνται από τη συνύπαρξη αυτού που προϋπάρχει και οποιασδήποτε διαδικασίας

εκσυγχρονισμού. Μέσω της αρχιτεκτονικής υπάρχει η δυνατότητα εισαγωγής και εναρμόνισης νέων στοιχείων και λειτουργιών στο υφιστάμενο περιβάλλον.

Στις ορεινές περιοχές, η επίτευξη αυτού του εναρμονισμού σίγουρα δεν είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί εύκολα, τόσο όσο αφορά τους παραδοσιακούς οικισμούς όσο και το φυσικό τοπίο. Η δυσκολία αυτή, σε συνδυασμό με την αναγνώριση της πολιτιστικής αξίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του ρόλου που διαδραματίζει στη διαμόρφωση μιας εθνικής ταυτότητας έχει οδηγήσει μέχρι σήμερα σε ενέργειες που επιχειρούν τη διαφύλαξη των ορεινών οικισμών. Η ανάγκη πρόληψης αισθητικών και όχι μόνο παρεκτροπών, στο πλαίσιο της προστασίας της φυσιογνωμίας του φυσικού και πολιτισμικού ορεινού τοπίου, έχει επιδιωχθεί κυρίως μέσω της όλο και αυστηρότερης επιβολής περιορισμών και κανονισμών δόμησης (Μανωλίδης, 2009). Οι κανονισμοί αυτοί, οι οποίοι αφορούν την επιβολή μιας σειράς αρχιτεκτονικών στοιχείων⁴, ιδιαίτερα μορφολογικών, όπως αναφέρει ο Bruno Reichlin είναι πολλές φορές πλήρως αποκομμένοι από την πολιτιστική πραγματικότητα των κοινωνιών για τις οποίες προορίζονται (Reichlin, 2017).

Μια τέτοια στρατηγική όμως, έχει σε μεγάλο βαθμό αποδειχθεί αναποτελεσματική. Παράλληλα, περιορίζει την ελευθερία της αρχιτεκτονικής έκφρασης και δημιουργικής εξέλιξης, τόσο όσο αφορά επεμβάσεις σε υφιστάμενα κτίσματα όσο και για την ανέγερση νέων υποδομών και εμποδίζει έτσι την αναζήτηση λογικών και ενημερωμένων λύσεων (Menini, 2017). Αντ' αυτού, οδήγησε πολλές φορές στην παραποίηση και την επιφανειακή χρήση των παραδοσιακών στοιχείων και ταυτόχρονα ευνόησε τις διάφορες τάσεις Kitch'. Η πεποίθηση ότι ήταν δυνατή η συνταγογράφηση λύσεων στο πρόβλημα της σύγχρονης επέμβασης στο ορεινό πλαίσιο, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, είχε τελικά ως αποτέλεσμα την στείρα ανακύκλωση παραδοσιακών αρχιτεκτονικών μορφών δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα πολιτισμικό αδιέξοδο. Αξίες αιώνων έχουν αντικατασταθεί από νομοθεσίες και πρωτόκολλα που προωθούν την εικονογραφική αναπαραγωγή της παράδοσης. Επιπλέον, παρόλο που κάποιες φορές η νομοθεσία προνοεί και παρέχει τη δυνατότητα εφαρμογής και έγκρισης αποκλίσεων, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο, στην πραγματικότητα ο φόβος και η έλλειψη ευαισθησίας και γνώσης καθιστούν τις πρόνοιες αυτές ανενεργές.

Τα φαινόμενα που έχουν αναφερθεί, τα οποία σε μεγάλο βαθμό εξακολουθούν να εφαρμόζονται, αποτελούν ως ένα βαθμό αιτία της στείρας αντιμετώπισης της παράδοσης και άλλων προβλημάτων που βιώνουν οι ορεινές περιοχές σήμερα. Για να αποκτήσουν κάποιο ουσιαστικό νόημα ύπαρξης, οι κανονισμοί και οι περιορισμοί δόμησης θα έπρεπε να αποτελούν οδηγό και εργαλείο, παρέχοντας από την μία τα απαραίτητα συμπληρωματικά εφόδια και από την άλλη την ευελιξία για τη δημιουργική συγκρότηση μιας σύγχρονης αρχιτεκτονικής που θα αφουγκράζεται το «πνεύμα» του τόπου και παράλληλα θα τον ενισχύει. Η αντιμετώπιση και η ανατροπή των καταστροφικών συνεπειών που άφησε πολλές φορές πίσω του ο εκσυγχρονισμός του 20^{ου} αιώνα, η μαζική εγκατάλειψη και ο αστικός τουρισμός στις ορεινές περιοχές δεν είναι καθόλου εύκολη. Η πρόσφατη αλλαγή όμως στη στάση με την οποία οι σύγχρονες κοινωνίες αντιλαμβάνονται και προσεγγίζουν πλέον τον ορεινό χώρο παρουσιάζει ανανεωμένες ελπίδες για το μέλλον αυτών των περιοχών.

⁴Κάποια από τα στοιχεία αυτά μπορεί να αφορούν τις διαστάσεις, τις αναλογίες και την χωροθέτηση των ανοιγμάτων, τα εξωτερικά υλικά επένδυσης, το μέγιστο ύψος και τον τρόπο στέγασης του κτιρίου.

Κεφάλαιο 4 - Η σύγχρονη στροφή προς τις ορεινές περιοχές

Τα τελευταία χρόνια, οι ορεινές περιοχές έχουν γίνει κεντρικό θέμα συζήτησης, σε σημείο που παρουσιάζονται σε άρθρα, εξώφυλλα και μέσα μαζική ενημέρωσης τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και εθνικό επίπεδο (Rossi, 2017), (Crotti, 2017). Οι λόγοι που έχουν δημιουργήσει το φαινόμενο αυτό είναι πολλοί. Από γεγονότα του 20^{ου} αιώνα, όπως η αναζήτηση του πράσινου κινήματος για παρθένα μέρη, στα οποία μπορούμε να καταφύγουμε από τα «δεινά» της εκτεταμένης αστικοποίησης, σε προσεγγίσεις που βλέπουν τα βουνά ως ένα τόπος αναψυχής, ιδιαίτερα όσο αφορά τον τουρισμό και τον αθλητισμό. Αν και η αρχή της στροφής για τον επαναπροσδιορισμό των ορεινών περιοχών εντοπίζεται από τον Διαφωτισμό, με την «επανεφεύρεση» του Αλπικού τοπίου, τα τελευταία χρόνια υπάρχουν ανανεωμένοι λόγοι που οδήγησαν στο αυξημένο αυτό ενδιαφέρον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οικονομική κρίση, η οποία οδήγησε στην αναθέρωση των παραγωγικών και κοινωνικών μοντέλων και τελικά στην αναζήτηση εναλλακτικών σεναρίων τρόπου ζωής. Επίσης, τα σενάρια επανακατοίκησης των ορεινών οικισμών φαίνονται όλο και περισσότερο ελκυστικά, υπό το πρίσμα της κλιματικής αλλαγής. Καθώς οι θερμοκρασίες αυξάνονται, πολλοί θα βλέπουν τις ορεινές περιοχές ως ιδανικό βιότοπο και όχι ως τόπο διακοπών.

Παρ' όλη την αλλοίωση που έχουν υποστεί, οι ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται ακόμα από τη δυνατότητα τους να παρέχουν στον άνθρωπο ποιότητες οι οποίες δύσκολα μπορούν να βρεθούν στις αστικές περιοχές, όπως η ποιότητα του περιβάλλοντος και του τοπίου. Η αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για τα βουνά οφείλεται επίσης στην όλο και περισσότερη αναγνώριση της αξίας του φυσικού και πολιτισμικού ορεινού τοπίου, κάτι έτσι και αλλιώς φαίνεται από τις διάφορες εθνικές αλλά και διεθνής στρατηγικές διαφύλαξης του. Έτσι, η στροφή αυτή συνοδεύεται από μια νέα επίγνωση των ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τις περιοχές αυτές, η οποία οδηγεί στην αναγνώριση, από την μία της πολυεπίπεδης προσφοράς των ορεινών περιοχών στον άνθρωπο και από την άλλη τον εύθραυστο χαρακτήρα που τις χαρακτηρίζει. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται νέες ευκαιρίες κατοίκησης και εργασίας στα βουνά μαζί με πιο ανταγωνιστικά ακίνητα σε σύγκριση με τις αστικές περιοχές, χαρακτηριστικά τα οποία θα μπορούσαν να θέσουν το ορεινό περιβάλλον περισσότερο λειτουργικό και προσαρμόσιμο στις ανάγκες της σημερινής κοινωνίας.

Το αποτέλεσμα αυτών των φαινομένων που οδήγησαν στο ανανεωμένο ενδιαφέρον για τα βουνά, ενθαρρύνει την εμφάνιση μιας νέας κοινότητας επισκεπτών αλλά και κατοίκων στα ορεινά. Κάθε άτομο που επιλέγει να ζήσει και να εργαστεί στις ορεινές περιοχές, έστω και κάποιες φορές με αποσπασματικό τρόπο, διευρύνει τους πόρους της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης και συμμετέχει παράλληλα στη δυνατότητα δημιουργίας νέων διαδικασιών διαμόρφωσης ταυτότητας βασισμένων στην παράδοση του κάθε τόπου (Crotti, 2017). Αν και ακόμα είναι διάσπαρτα και περιορισμένα σε αριθμό, τέτοια φαινόμενα επανεγκατάστασης σηματοδοτούν σε Ευρωπαϊκή κλίμακα μια δημογραφική στροφή μετά από δεκαετίες εγκατάλειψης. Μια τέτοια τάση θα μπορούσε να δημιουργήσει μια νέα κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα και να αποτελέσει ένα βασικό βήμα για την άρση των καταστάσεων που έχουν οδηγήσει τον τελευταίο ένα αιώνα στη σταδιακή εγκατάλειψη, την πληθυσμιακή συρρίκνωση και στο γενικότερο μαρασμό των ορεινών περιοχών.

Μέχρι πρόσφατα, οι πολιτικές και οι πρακτικές που ακολουθούνταν για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και γενικότερα των ορεινών περιοχών, στόχευαν ουσιαστικά στην τουριστική ανάπτυξη. Η μονόπλευρη αυτή αντιμετώπιση στερούσε τη δυνατότητα πραγματικής αναγέννησης των ορεινών περιοχών. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρείται μια νέα στρατηγική δυνατότητα των ορεινών περιοχών που αφορά τόσο τον επαναπροσδιορισμό των μοντέλων του ορεινού τουρισμού όσο και την υποστήριξη άλλων μορφών συσχέτισης. Η συνύπαρξη του φυσικού περιβάλλοντος των βουνών σε συνδυασμό με το υπάρχον κτιριακό απόθεμα των οικισμών και τις υποδομές υποστήριξης της ορεινής περιήγησης και αναψυχής, προσδίδει στις ορεινές περιοχές μια ιδιαίτερη τοπιακή αξία. Το πλεονέκτημα αυτό αποτελεί έναν απαραίτητο πόρο για τον επαναπροσδιορισμό και τη διαμόρφωση μιας πιο ολοκληρωμένης ιδέας για την ορεινή κατοίκηση, όπου η ποιότητα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος γίνεται ένα από τα πιο ισχυρά πλεονεκτήματα.

4.1. Το κάλεσμα της αρχιτεκτονικής

Αναπόφευκτα, η ανανεωμένη στροφή προς τα βουνά έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης για τις παρεχόμενες υπηρεσίες και την αναγκαστική παρέμβαση στο δομημένο περιβάλλον και γενικότερα στο ορεινό τοπίο. Τα νέα οικιστικά πρότυπα, οι νέες χρήσεις και απαιτήσεις δημιουργούν την ανάγκη μετατροπής και «ενημέρωσης» τόσο του προϋπάρχοντος κτιριακού αποθέματος όσο και των οικισμών συνολικά. Στις συνθήκες αυτές προκύπτουν νέα ζητήματα και ερωτήματα, ιδιαίτερα για τα πρόσωπα που συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες μετατροπής του ορεινού χώρου, όπως για παράδειγμα τις τοπικές αρχές, τις διάφορες εμπλεκόμενες εταιρίες, τους αρχιτέκτονες και τους μηχανικούς. Ιδιαίτερα όσο αφορά την αρχιτεκτονική, η ανάγκη για τεχνολογικά βιώσιμα και ενεργειακά αποδοτικά κτίρια, παράλληλα με την ανάγκη υποστήριξης των αναγκών που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο τρόπο ζωής, θέτουν συνεχώς νέα και δύσκολα θέματα προς επίλυση. Ακόμα, ένα βασικό ζήτημα που απασχολεί την αρχιτεκτονική στον μετασχηματισμό των ορεινών περιοχών, αφορά τη συμβολή που μπορεί να προσφέρει η ποιότητα του δομημένου περιβάλλοντος στην ενίσχυση της ταυτότητας και της παράδοσης των τόπων (Crotti, 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, η αρχιτεκτονική καλείται να αναπτύξει νέες απαντήσεις στην ανανεωμένη ζήτηση για εργασία και στις ανάγκες μετακίνησης και διαβίωσης στα βουνά. Οι απαντήσεις αυτές πρέπει όμως να ξεπεράσουν οριστικά την απλή προσέγγιση που ήταν προσανατολισμένη στην κερδοσκοπική εκμετάλλευση των ορεινών υλικών και άυλων πόρων, κάτι που χαρακτήριζε την αντιμετώπιση της σύγχρονης κοινωνία του 20^{ου} αιώνα. Οι συζητήσεις γύρω από το ζήτημα αυτό οδηγούν σταδιακά στην αλλαγή του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζουμε συνολικά τον ορεινό χώρο και το ζήτημα της «αξιοποίησης» του.

Παίρνοντας ως παράδειγμα τον αλπικό χώρο, μέχρι πρόσφατα παρουσιαζόταν μια ριζικά αντιθετική εικόνα δύο εναλλακτικών σεναρίων για την εξέλιξη των ορεινών κοινωνιών, η οποία αφορούσε από τη μια, τον βίαιο εκσυγχρονισμό των Άλπεων και από την άλλη, την ιδεολογική άρνηση οποιασδήποτε αλλαγής και μεταμόρφωσης (Camanni, 2002). Η στάση αυτή έχει παράξει μέχρι σήμερα πολλές αντιφατικές και αντιθετικές εικόνες και καταστάσεις που σε μεγάλο βαθμό οδήγησαν στην καταστροφική αλλοίωση τόσο του φυσικού περιβάλλοντος όσο και της δομημένης κληρονομιάς των

αλπικών περιοχών. Για παράδειγμα, από τη μια βλέπουμε τη βίαιη αστικοποίηση και εκβιομηχανοποίηση διάφορων ορεινών οικισμών μαζί με την έντονη εκμετάλλευση περιοχών για τα χειμερινά αθλήματα και από την άλλη βλέπουμε πολλές περιοχές οι οποίες έχουν υποστεί τις συνέπειες της συνεχούς και σταδιακής εγκατάλειψης και ερήμωσης (Dini, 2017). Βλέποντας τις εικόνες αυτές, ο πειρασμός του να αφήσουμε τα πάντα ως έχουν, για να αποφύγουμε την πρόκληση μεγαλύτερης ζημιάς, παρουσιάζεται κάποιες φορές ως η μοναδική εφικτή λύση.

Παρ' όλα αυτά, όπως αναφέρει ο Paolo Mellano, «είναι απαραίτητο να ξαναρχίσουμε να χτίζουμε στα βουνά», το ερώτημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο αυτό θα γίνει (Mellano, 2017). Στα πλαίσια του ανανεωμένου ενδιαφέροντος και της αυξανόμενης ευαισθητοποίησης και αναγνώρισης των περιβαλλοντικών και πολιτισμικών αξιών των ορεινών περιοχών, παρουσιάζεται μια νέα ευκαιρία για την αντιμετώπιση πολλών ζητημάτων που αφορούν την αρχιτεκτονική στον ορεινό χώρο. Παρουσιάζεται η δυνατότητα για ένα τρίτο εναλλακτικό σενάριο, όπου τα βουνά δεν θα αποτελούν πλέον απλά τουριστικές «παιδικές χαρές»⁵ αλλά ούτε θα χαρακτηρίζονται από απομονωμένες περιοχές εγκατάλειψης. Αντιθέτως, η νέα αντίληψη θα βλέπει τις ορεινές περιοχές ως ένα ποιοτικό χώρο διαβίωσης (Rossi, 2021).

Σε αυτό το σενάριο, η αρχιτεκτονική κατέχει βασικό ρόλο, αφού όπως αναφέρει ο Roberto Dini θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το συνδεδεμένο στοιχείο ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, ανάμεσα στη λογική της διατήρησης και στις διάφορες διαδικασίες μετασχηματισμού, ανάμεσα στο παλιό και στο νέο (Dini, 2017). Η αρχιτεκτονική αποκτά έτσι αξία στον τρόπο με τον οποίο «φιλοξενεί» τη ζωή και δημιουργεί συσχετισμούς ανάμεσα σε διαφορετικούς τόπους και χρονικές περιόδους, αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι του γενικότερου συνεχούς μετασχηματισμού των ορεινών περιοχών και αποφεύγοντας ταυτόχρονα οποιαδήποτε νοσταλγική ή υποτιθέμενη «αισθητική» αντιμετώπιση της παράδοσης (Dini, 2017), (Andriani, 2010). Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, η αρχιτεκτονική κληρονομιά θα πρέπει να είναι και να αντιμετωπίζεται ως κάτι που φέρει μέσα της την εξέλιξη της ζωής και όχι κάτι που παρατηρείται από απόσταση. Παράλληλα, η σύγχρονη αρχιτεκτονική θα πρέπει να κατέχει τον ρόλο του «μεταφραστή» της νέας αντίληψης για τα βουνά ως χώρο ζωής, υποστηρίζοντας έτσι ουσιαστικά τις διαδικασίες μετασχηματισμού και ξεπερνώντας τόσο την προσέγγιση της στείρας διατήρησης της κτισμένης κληρονομιάς όσο και τη λογική ενός εκσυγχρονισμού χωρίς κάποια ουσιαστική σχέση με το τοπικό πλαίσιο (Rossi, 2021).

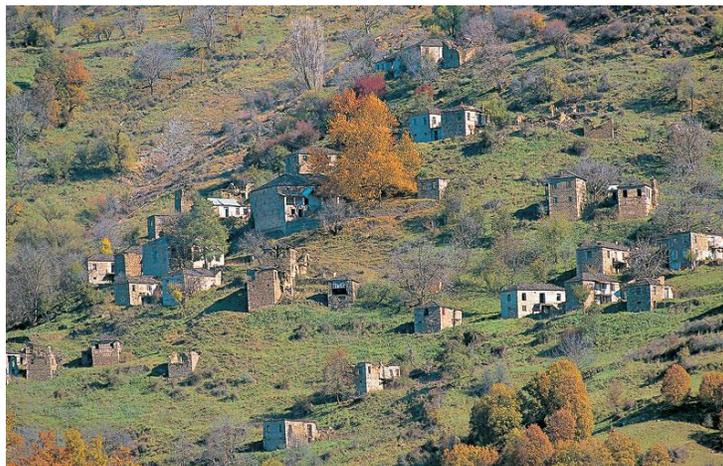
Στον αλπικό χώρο, τα ζητήματα αυτά παρουσιάζονται ιδιαίτερα διαδεδομένα την τελευταία δεκαετία, κάτι που φαίνεται ξεκάθαρα τόσο από τις διάφορες δημοσιεύσεις σε περιοδικά, άρθρα και βιβλία όσο και από τα πολλά βραβεία που δίνονται για ζητήματα που αφορούν την ενίσχυση του ορεινού τοπίου και την ανάδειξη του με σύγχρονους όρους ή προσπάθειες δήμων για τη διαφύλαξη της φυσιογνωμίας και την ενίσχυση της αρχιτεκτονικής τους κληρονομιάς (Ruinelli, 2017). Η ανάπτυξη πολιτιστικών τόπων, η εισαγωγή νέων μορφών γεωργίας, η πράσινη οικονομία, ο βιώσιμος τουρισμός, η ενίσχυση και η επαναχρησιμοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι θέματα που εισάγονται σιγά σιγά στις ορεινές περιοχές και που οδηγούν σε παρεμβάσεις που, αν και περιορισμένες σε

⁵Τον περασμένο αιώνα οι Άλπεις χαρακτηρίζονταν ως η «παιδική χαρά της Ευρώπης», αφού αποτελούσαν κατεξοχήν χώρο για τουρισμό και χειμερινά αθλήματα.

κλίμακα, δημιουργούν νέα νοήματα, νέες οικονομικές συνθήκες ενώ ενισχύουν και την ταυτότητα του τόπου. Παράλληλα, ιδιαίτερα στις Άλπεις, εντοπίζουμε παραδείγματα εισαγωγής καινοτόμων αναπτυξιακών διαδικασιών και δραστηριοτήτων σε περιοχές που προηγουμένως βασιζόνταν στη μονοκαλλιέργεια του μαζικού τουρισμού (Rossi et al, 2021). Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα της ποιότητας της αρχιτεκτονικής και του τοπίου γενικότερα είναι άμεσα συνυφασμένο με τις διαδικασίες τοπικής ανάπτυξης κάθε περιοχής. Αναπλάσεις οικισμών, προσπάθειες ανάκτησης και επανεργοποίησης του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος αλλά και η εισαγωγή νέων υποστηρικτικών υποδομών για την δημιουργία χώρων πολιτισμού και παροχής υπηρεσιών αποτελούν κάποιες από τις ενέργειες που δείχνουν την αρχή μιας πραγματικής αναγέννησης των ορεινών περιοχών αλλά και της σημασίας του δομημένου περιβάλλοντος σε αυτή.

4.2. Το παράδειγμα της Ελλάδας

Την δεκαετία του '50 και του '60, περίοδο λήξης της προβιομηχανικής εποχής, παρατηρείται επιτάχυνση στους ρυθμούς ανάπτυξης και αλλαγή στον τρόπο ζωής των ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο. Την περίοδο αυτή, οι αυτοκινητόδρομοι συνέδεσαν τα βουνά και τους ορεινούς οικισμούς με τις πόλεις. Στην Ελλάδα, πολιτικοί λόγοι⁶ και η αστυφιλία στα μέσα του 20^{ου} αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη και τον σταδιακό μαρασμό των ορεινών οικισμών. Η ραγδαία αποχώρηση ορεινού πληθυσμού και η μαζική μετανάστευση του προς τις πόλεις οδήγησε στην ερήμωση των οικισμών και στην εγκατάλειψη των καλλιεργειών. Το φαινόμενο αυτό έχει επιφέρει την σταδιακή αλλοίωση του αγροτικού τοπίου και τη διακοπή της σχέσης των οικισμών με το εγγενές περιβάλλον, το οποίο παλαιότερα αποτελούσε πηγή βιοπορισμού. Έτσι, μέσα σε δύο δεκαετίες, η ριζική αλλαγή του ορεινού ανθρωπογεωγραφικού χώρου έκανε τα βουνά να μην αποτελούν πλέον μια βιώσιμη πραγματικότητα.

Εικόνα 9 : Εγκαταλελειμμένος οικισμός σε πλαγιά του Γράμμου

⁶Υπάρχουν αναφορές για την αναγκαστική μετακίνηση 700.000 με 800.000 ανθρώπων, κατά την διάρκεια της κατοχής και του εμφυλίου, από αγροτικές περιοχές, ιδιαίτερα ορεινές, προς άλλες ή προς τις πόλεις έτσι ώστε να μην υπάρχει υποστήριξη για τις ομάδες των ανταρτών (Ελεφάντης, 2002),(Κοτζαμάνης 1990).

Παράλληλα, η μαζική αυτή έξοδος είχε ως συνέπεια την εγκατάλειψη των τοπικών παραδόσεων και του οικοδομικού πλούτου των βουνών. Η φυσική γήρανση του δομημένου περιβάλλοντος σε συνδυασμό με την απουσία συντήρησης είχε ως αποτέλεσμα πολλές φορές την καταστροφή. Από την άλλη όμως, οι δυσμενείς εδαφοκλιματικές συνθήκες, η τοπογραφική απομόνωση και ως αποτέλεσμα η δυσκολία οικονομικής εκμετάλλευσης, οδήγησαν σε μεγάλο βαθμό στην διαφύλαξη των περιοχών αυτών από την βίαιη αστικοποίηση. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα στον Ελληνικό χώρο, με πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτές των νησιώτικων οικισμών, στους οποίους η αστική και τουριστική ανάπτυξη με γνώμονα το οικονομικό κέρδος οδήγησε σε οικοδομικές επεμβάσεις και επεκτάσεις, όπου το μέγεθος της αλλοίωσης δεν άφησε ιδιαίτερα περιθώρια αναστρεψιμότητας. Ο χρόνος πάγωσε για πολλές από τις ορεινές περιοχές. Έτσι η χρονική φθορά δεν εξαφάνισε τα ίχνη του παρελθόντος και επέτρεψε να επιβιώσουν πολλά από τα χαρακτηριστικά του δομημένου τοπίου, καθιστώντας έτσι τις ορεινές αυτές περιοχές, πραγματικές κιβωτούς πολιτισμού (Μάντζιου, 2010).

Πλησιάζοντας στο σήμερα, τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα τα βουνά αποτελούν ένα χώρο φυσικού περιβάλλοντος, καθαρού αέρα, υπαίθριων δραστηριοτήτων αλλά και ένα τουριστικό σκηνικό που πλαισιώνει την έξοδο του Σαββατοκύριακου και των διακοπών. Το ανανεωμένο όμως ενδιαφέρον και οι νέες προοπτικές ολοκληρωμένης ανάπτυξης και επανακατοίκισης των ορεινών περιοχών, παρουσιάζουν σταδιακά μια ουσιαστική αλλαγή στην αντιμετώπιση της σύγχρονης κοινωνίας προς αυτές. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα πρόσφατο στον Ελληνικό χώρο και η χρονική καθυστέρηση, σε σχέση για παράδειγμα με τον αλπικό χώρο, είχε ως αποτέλεσμα από τη μια τις αρνητικές συνέπειες μιας συνεχόμενης εγκατάλειψης και έλλειψης φροντίδας αλλά από την άλλη διαφύλαξε σε μεγάλο βαθμό τον περιβαλλοντικό και πολιτισμικό πλαίσιο από καταστροφικές ενέργειες «εκσυγχρονισμού». Επιπλέον, οι πειραματισμοί, τα αρνητικά αλλά και θετικά παραδείγματα που μπορούμε να αντλήσουμε από τον ευρωπαϊκό χώρο, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη πολυεπίπεδη κατανόηση των ορεινών περιοχών μπορούν να αποτελέσουν πολύ σημαντικά στοιχεία για την πλέον ολοκληρωμένη διαχείριση τους.

Η επιστροφή στον τρόπο με τον οποίο οι προηγούμενες γενιές διαβίωναν στα βουνά σίγουρα δεν είναι δυνατή. Δεν υπάρχει άλλωστε ιδιαίτερο νόημα στην αντιμετώπιση της πραγματικότητας αυτής με νοσταλγία. Από την άλλη, η ειλικρινής προσπάθεια κατανόησης του τρόπου και των λόγων που έχουμε οδηγηθεί στη σημερινή κατάσταση, θα αποτελούσε ένα βασικό εφόδιο για τη δημιουργία μιας νέας συνύπαρξης με τον περιβαλλοντικό και πολιτισμικό χώρο των βουνών που θα λαμβάνει υπόψη της τα σύγχρονα δεδομένα και ανάγκες. Η γνώση αυτή, η οποία θα χρησιμέψει πάνω από όλα για την δική μας αυτογνωσία, θα επιτρέψει να σεβαστούμε τα σωζόμενα ίχνη του ορεινού πολιτισμού, δίπλα από τα οποία καλούμαστε να ζήσουμε και να δράσουμε με σύγχρονους όρους.

Κεφάλαιο 5 - Ζητήματα ένταξης

Το «πώς» ένας αρχιτέκτονας πρέπει να ανταποκριθεί στο κάλεσμα των ζητημάτων που έχουν διατυπωθεί στην πιο πάνω ενότητα έχει καθοριστική σημασία. Πώς μπορεί να παρέμβει σε ένα τόσο εύθραυστο και δύσκολο τοπίο απαντώντας παράλληλα στα επιτακτικά ερωτήματα που θέτει η εποχή μας. Πως μπορεί η σύγχρονη αρχιτεκτονική να ενταχθεί στο φυσικό και πολιτισμικό τοπίο των βουνών. Σίγουρα δεν υπάρχουν αυστηροί κανόνες, ούτε κάποιο εγχειρίδιο που να οδηγεί στις απαντήσεις αυτές.

Αρχικά, έχουμε αναφερθεί στο περιβαλλοντικό και πολιτισμικό πλαίσιο που χαρακτηρίζει τις ορεινές περιοχές για να κατανοήσουμε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο διαμορφώνονται οι ιδιαιτερότητες αυτού του χώρου. Στη συνέχεια, έγινε αναφορά στη σημερινή κατάσταση που χαρακτηρίζει γενικά αυτές τις περιοχές, σε διάφορα ζητήματα που απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνία σχετικά με τη διαχείριση τους, αλλά και στον ρόλο της αρχιτεκτονικής σε αυτά. Στο σημείο αυτό, θα γίνει προσπάθεια αναφοράς στα θέματα που αφορούν τη σχέση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής με τον τόπο, το τοπίο και την παράδοση. Επιπλέον θα γίνουν αναφορές σε παραδείγματα ορεινής αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα που αναδεικνύουν τη στροφή διάφορων αρχιτεκτόνων από το μοντέρνο κίνημα σε μια αντιμετώπιση που λαμβάνει περισσότερο υπόψη της την παράδοση και τον τόπο. Με αυτό τον τρόπο γίνεται μια πρώτη προσπάθεια προσέγγισης του τρόπου με τον οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική μπορεί να ενταχθεί στο ορεινό πλαίσιο.

5.1. Η σχέση της αρχιτεκτονικής με τον τόπο και το τοπίο

Η αρχιτεκτονική πράξη συμβαίνει πάντοτε σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Ως εκ τούτου κάθε έργο είναι άμεσα συνδεδεμένο με ένα τόπο, ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και τις ιδιαίτερες συνθήκες που κάθε φορά επικρατούν. Αναπόφευκτα, η αρχιτεκτονική πάντα συνδιαλέγεται και αλληλεπιδρά με τον περίγυρο της. Η σχέση αυτή δεν αφορά απλά το υλικό περιβάλλον αλλά και το άυλο, ιστορικό ή μυθολογικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται. Έτσι κι αλλιώς, δεν θα μπορούσαμε να αποδώσουμε οποιοδήποτε νόημα σε μια κατασκευή παρά μόνο μέσω του πλαισίου αναφοράς της (Νουκάκη και Νουκάκης, 2018). Σε αυτό το πλαίσιο, δεν υπάρχει καμία λύση που να μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε μέρος ή πολιτισμό, αφού κάθε τόπος έχει το δικό του μέτρο, το δικό του «πνεύμα», τα οποία υπαγορεύουν τους σιωπηρούς κανόνες για κάθε παρέμβαση. Οι κανόνες αυτοί γίνονται σεβαστοί, μας λέει η Luisa Bonasio, «όταν το αποτέλεσμα κάθε επέμβασης δεν μειώνει τη φυσιογνωμία του τόπου», επιτρέποντας του να παραμένει αναγνωρίσιμο κάθε φορά (Bonasio, 2001). Αφού, όπως έγραψε λίγα χρόνια μετά ο Ελβετός αρχιτέκτονας και καθηγητής Gion Antoni Caminada, «προστασία των τοπίων σημαίνει ότι διατηρούμε ζωντανή την αναγνωρισιμότητά τους» (Schlorhauser, 2005).

Σημαντική είναι σε αυτό το σημείο αναφορά στον Ιταλό αρχιτέκτονα Edoardo Gellner, ο οποίος γενικότερα αναζήτησε μια ισορροπία μεταξύ του δομημένου και του φυσικού περιβάλλοντος. Παράλληλα ήταν πεπεισμένος ότι τα τοπικά παραδείγματα της αγροτικής αρχιτεκτονικής είναι κυψέλες πολύτιμων διδασκαλιών, ιδιαίτερα για τον τρόπο που αλληλεπιδρούσαν με το τοπίο. Ο Gellner μας εξηγεί ότι ένας αρχιτέκτονας δεν μπορεί να μετακινηθεί αμέσως από το ένα περιβάλλον στο άλλο με αμετάβλητη στάση και πολιτισμικές παραδοχές, αφού ένα έργο αρχιτεκτονικής «δεν είναι ένα

αφηρημένο αντικείμενο, ή ένα απλό αισθητικό γεγονός, που μπορεί να τοποθετηθεί εδώ ή οπουδήποτε αλλού» αλλά κάτι που πρέπει να αναπτυχθεί σε σχέση με το περιβάλλον του, με τις φυσικές μορφές του τόπου, «αφού η ιστορία τροποποιεί τη δομή μιας περιοχής και οι πολλές σχέσεις που παράγει αποτελούν μέρος του τοπικού πλαισίου ως σύνολο» (Achleitner, 2002). Η προσέγγιση αυτή δείχνει κυρίως τον σεβασμό και την αναγνώριση της αξίας των μαθημάτων που θα μπορούσαν να αντληθούν από τον κάθε τόπο και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται με κάποια νοσταλγική αντιμετώπιση ή επιδερμική μίμηση του παρελθόντος.

Σήμερα, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να θεωρήσουμε όμως ότι η εμπειριστατωμένη γνώση του τόπου και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αποτελούν επαρκές υπόβαθρο για τον αρχιτέκτονα που καλείται να σχεδιάσει σε ένα τόσο ευαίσθητο περιβάλλον όπως το ορεινό ή ότι η αντιμετώπιση αυτή θα εξασφαλίσει την ιδανική ισορροπία μεταξύ κατασκευής και φύσης. Ωστόσο, η γνώση του τόπου παραμένει μια από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Ένας αρχιτέκτονας, «για να μετακινήσει μια πέτρα από ένα μέρος σε ένα άλλο, πρέπει πρώτα να αναπτύξει μια βαθιά γνώση για αυτό» μας λέει ο Gellner. Επιπλέον, τα στοιχεία που συνθέτουν κάθε τόπο θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν σαν υπόβαθρο για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Σε κάθε περίπτωση, η βαθύτερη επίγνωση των στοιχείων αυτών μπορεί να βοηθήσει στη διατήρηση της αναγνωρισιμότητας ενός τόπου και στην αποφυγή της ομογενοποίησης του σύγχρονου κόσμου (Menini, 2017).

Πολλές φορές το θέμα του τοπίου αναφέρεται σπασμωδικά στις αρχιτεκτονικές προτάσεις για την υποστήριξη μιας σχεδιαστικής λύσης σε αντίθεση με μια άλλη. Λίγες είναι οι φορές όμως που οι αρχιτέκτονες αντιλαμβάνονται και ασχολούνται με το τοπίο ως ένα όλο, ως ένα σύνολο που περιέχει το συνδυασμό του τεχνητού και του φυσικού. Επιπλέον, το τοπίο δεν είναι μόνο αυτό που είναι ορατό, αλλά μέρος του αφορά την αντίληψη του κάθε ανθρώπου για το τι είναι αυτό που τον περιβάλλει. Μια αντίληψη υποκειμενική, αφού το τοπίο εκδηλώνεται με διαφορετικούς τρόπους και σχετίζεται με μεταβαλλόμενες συνθήκες όπως το χρόνο, το φως και πολλά άλλα (Mellano, 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, όπως αναφέρει ο Ιταλός αρχιτέκτονας Gianluca D'Inca Levis, καμία τοπιακή αξία δεν μπορεί να υπάρξει πριν τον άνθρωπο, ο οποίος λιγότερο ή περισσότερο υποκειμενικά καθορίζει τα κριτήρια για την αξιολόγηση του και τη θεώρηση του ως τέτοια. Υπό αυτή την άποψη οι τοπιακές αξίες, με τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από τον άνθρωπο δεν είναι απόλυτες αλλά αποτελούν μια σχετική λειτουργία η οποία επαναπροσδιορίζεται συνεχώς μέσω της ζωής (Levis, 2017).

Η κατανόηση αρχικά και έπειτα ο σχεδιασμός του τοπίου από τους αρχιτέκτονες, προϋποθέτει την «βύθιση» σε αυτό αλλά και την δυνατότητα οραματισμού για το πως θα μπορούσε να μετασηματιστεί. Όπως στο χαρακτηριστικό έργο του Caspar David Friedrich, ο «Οδοιπόρος επάνω από τη θάλασσα της ομίχλης», πρέπει να προσπαθήσουμε να εισέλθουμε στο τοπίο, να γίνουμε μέρος του και όχι να το παρατηρούμε από έξω. Βλέποντας έτσι «από μέσα» και όχι σαν παρατηρητές θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε ότι είμαστε μέρος των τοπίων που σχεδιάζουμε. Με αυτό τον τρόπο τα κτίρια μας θα μπορέσουν να επικοινωνήσουν με το περιβάλλον τους και με τους ανθρώπους που τα βλέπουν και τα κατοικούν, συμβάλλοντας έτσι πραγματικά στη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Για να συμβεί αυτό όμως, πρέπει να αντιληφθούμε ότι το τοπίο δεν αποτελεί μόνο ένα

φόντο ή ένα σκηνικό της καθημερινής ζωής, αλλά μια έμβια συνθήκη που διαμορφώνεται συνεχώς μέσα από την εμπειρία μας από τον κάθε τόπο.

Το συγκεκριμένο ζήτημα παρουσιάζεται ιδιαίτερα σημαντικό στον ορεινό χώρο, όπου τα ποικίλα χαρακτηριστικά που απαρτίζουν το τοπίο, τόσο φυσικά όσο και πολιτισμικά, επηρεάζουν άμεσα την αρχιτεκτονική. Έτσι, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αντλούνται από κάθε τόπο και τοπίο γίνονται πολλές φορές τα κυρίαρχα στοιχεία γύρω από τα οποία διαμορφώνεται ο σύγχρονος σχεδιασμός στα βουνά. Αφού στην πραγματικότητα, είναι ακριβώς οι ιδιαιτερότητες ενός τόπου που τον κάνουν ξεχωριστό και ενδιαφέροντα ενώ παράλληλα προσφέρουν στην ανθρωπότητα στοιχεία για μάθηση, κατανόηση και σχεδιασμό.

Εικόνα 10 : Οδουπόρος επάνω από τη θάλασσα της ομίχλης, Caspar David Friedrich, 1818

5.2. Η σχέση της αρχιτεκτονικής με την παράδοση

Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε ότι η αρχιτεκτονική αποτελεί μια ιδιαίτερη συνθήκη έκφρασης της δομημένης και συλλογικής ταυτότητας, που συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας που κάθε φορά την παράγει, με τις γεωγραφίες των τόπων, την ιστορία, την οικοδομική τους κουλτούρα όπως επίσης και με μια σειρά περιβαλλοντικών και οικοδομικών περιορισμών. Στις ορεινές περιοχές, ο τρόπος διαβίωσης και οικοδόμησης είχε ως επί το πλείστον διατηρηθεί ο ίδιος για αιώνες και ως ένα βαθμό έχει διασωθεί μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρει η Luisa Bonasio, ιδιαίτερα όσο αφορά την αρχιτεκτονική, οι τυπολογικές και οικοδομικές λύσεις ήταν και σε πολλές περιπτώσεις εξακολουθούν να είναι, οι πιο κατάλληλες για ένα περιβαλλοντικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα σκληρές και δύσκολες συνθήκες διαβίωσης όπως το ορεινό (Bonasio, 2001).

Ιδιαίτερα στα βουνά, η αναζήτηση της σχέσης με την παράδοση, με την ιδιαιτερότητα και την πολιτιστική ταυτότητα ενός δεδομένου τόπου, φαίνεται να είναι αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ένταξη οποιασδήποτε σύγχρονης αρχιτεκτονικής επέμβασης. Μια αναζήτηση όμως που δεν πρέπει

να θεωρηθεί ως μια νοσταλγική επιστροφή στο παρελθόν, μια λαογραφική επιλογή ή μια στατική συνθήκη. Η σχέση με αυτό που έχουμε κληρονομήσει από τις προηγούμενες γενιές πρέπει να αποτελεί μια εξελισσόμενη συνθήκη, η οποία επιχειρεί την αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου με στόχο την συνέχιση της γνώσης και πάντοτε σε σχέση με τα δεδομένα της σύγχρονης εποχής.

Η ποικιλία των αρχιτεκτονικών στοιχείων και τυπολογιών που χαρακτηρίζουν το δομημένο περιβάλλον των ορεινών περιοχών, από τα υλικά και τις κατασκευαστικές μεθόδους μέχρι τις χωρικές ποιότητες και την σχέση με το περιβάλλον θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα στοιχεία πάνω στα οποία θα στηριχθούν τα νέα αρχιτεκτονικά έργα, είτε αυτά αφορούν την επέμβαση σε υφιστάμενα κτίσματα ή την ανέγερση νέων υποδομών. Κάθε έρευνα θα πρέπει να ξεκινά από αυτό που προϋπάρχει, από την επαλήθευση ότι οι λύσεις που ακολούθησαν οι πρόγονοι μας εφαρμόστηκαν για κάποιο λόγο και όπως έχει αποδειχθεί έχουν αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου. Έτσι, η μελέτη των ζητημάτων που αφορούν τον τόπο και την παράδοση θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση μιας συνεχούς διαδικασίας πειραματισμού και καινοτομίας.

Σήμερα, βρισκόμαστε στη προνομιακή θέση όπου μπορούμε να πάρουμε αυτά που μας έχουν αφήσει οι πρόγονοι μας και να τα επανεξετάσουμε υπό το φως των σύγχρονων δυνατοτήτων. Ναι, είναι δυνατό να εισάγουμε δίπλα από τους ξύλινους κορμούς και τους πέτρινους τοίχους της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, στοιχεία από οπλισμένο σκυρόδεμα, μεταλλικές επιφάνειες ή άλλα νέα υλικά και στη συνέχεια να δημιουργήσουμε νέα σχήματα με τη βοήθεια του υπολογιστή. Τα νέα αυτά σχήματα όμως, η νέα υλικότητα και η τεχνολογία πρέπει να επικοινωνούν με τον κόσμο γύρω τους και να επιχειρούν την εναρμόνιση μαζί του, οδηγώντας έτσι τελικά στο «σωστό μέτρο». Για να πετύχουμε όμως κάτι τέτοιο, θα πρέπει να αντιληφθούμε την αξία σε αυτό που έχουμε κληρονομήσει και που μας περιβάλλει και να αποκτήσουμε σωστή στάση απέναντι του. Παράλληλα, η βαθύτερη γνώση και κατανόηση των νέων υλικών και συστημάτων δόμησης, θα οδηγούσε σε μια πιο υπεύθυνη στάση για τη σωστή ενσωμάτωση τους σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε τόπου.

5.3. Η στροφή προς την παράδοση

Όπως αναφέρθηκε, κατά την μεταπολεμική περίοδο, ο Αλπικός χώρος χαρακτηρίζεται κυρίως από την μαζική εισροή του τουριστικού κοινού, ιδιαίτερα όσο αφορά τον χειμερινό και αθλητικό τουρισμό. Η τάση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας σειράς από υποδομές, όπως για παράδειγμα προσωρινές κατοικίες, χειμερινά θέρετρα και ξενοδοχεία, για την υποστήριξη του πληθυσμού που πλέον επισκεπτόταν τις Άλπεις. Οι υποδομές αυτές ήταν συχνά μεγάλης κλίμακας, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τα χειμερινά θέρετρα τρίτης γενιάς, ενώ παράλληλα πολλά από αυτά απαιτούσαν την έντονη επέμβαση στο φυσικό ορεινό ανάγλυφο όπως η ανάγκη να δημιουργηθούν χιονοδρομικές πίστες. Ο συνδυασμός αυτός οδήγησε πολλές φορές στον μετασχηματισμό και την σημαντική αλλοίωση του ορεινού τοπίου.

Σε αυτό το πλαίσιο, βλέπουμε γενικά μια σειρά από αρχιτεκτονικές προτάσεις οι οποίες προσπαθούν να ανταποκριθούν στη μεγάλη ζήτηση για κτιριακές υποδομές. Μεγάλο ποσοστό της αρχιτεκτονικής αυτής χαρακτηρίζεται από στοιχεία του νεωτερικού κινήματος, όπως οι καθαρές μορφές, η χρήση εμφανούς σκυροδέματος και η σημασία στην λειτουργικότητα και το πρόγραμμα.

Παρόλο που η τάση αυτή κατηγορήθηκε πολλές φορές για την υποβάθμιση του Αλπικού τοπίου, έχει σίγουρα αφήσει πίσω της κάποια ιδιαίτερα σημαντικά και ενδιαφέροντα παραδείγματα μοντέρνας αρχιτεκτονικής μέσα από τα οποία προσπαθούν να απαντηθούν ερωτήματα που αφορούν τον μαζικό τουρισμό αλλά και το ορεινό τοπίο. Παρ' όλα αυτά, εμείς θα επικεντρωθούμε σε μια άλλη σημαντική τάση της εποχής, η οποία ξεκίνησε τη δεκαετία του 1930 και εκδηλώθηκε με πιο έντονο τρόπο την άμεση μεταπολεμική περίοδο. Μια τάση που χαρακτηρίζεται κυρίως από την πρωτοφανή ευαισθητοποίηση για ζητήματα που αφορούν τη σχέση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με την παράδοση. Η στροφή αυτή προς τον τόπο έρχεται σε ρήξη με τη μέχρι τότε αντιμετώπιση του μοντέρνου κινήματος στις ορεινές περιοχές, το οποίο έδινε σημασία κυρίως στα φυσικά στοιχεία του ορεινού τοπίου απορρίπτοντας οποιαδήποτε αναφορά στο πολιτισμικό του υπόβαθρο.

Όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στην συνέχεια, οι λόγοι που οδήγησαν στη μεταβολή αυτή περιστρέφονται κυρίως γύρω από την αναγνώριση της διδακτικής αξίας της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής για μια σειρά ζητημάτων που απασχολούσαν την νέα αρχιτεκτονική, όπως για παράδειγμα η λειτουργικότητα και η αντιμετώπιση των εδαφοκλιματολογικών συνθηκών του ορεινού χώρου. Εκτός όμως από τη αναγνώριση της αξίας της, υπήρχε ένας ακόμα λόγος που ώθησε τους σύγχρονους αρχιτέκτονες να λάβουν υπόψη τους την λαϊκή παράδοση. Τη δεκαετία του 1930, η ανάγκη συσχέτισης της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με μια καθιερωμένη παράδοση, η οποία δεν θα ακολουθούσε μόνο τα διεθνή πρότυπα, οδήγησε αρκετούς αρχιτέκτονες να αναζητήσουν σημεία αναφοράς εντός των εθνικών τους συνόρων. Δεδομένου ότι αυτά τα σημεία αναφοράς δεν μπορούσαν να βρεθούν στη μνημειακότητα της επώνυμης αρχιτεκτονικής, μια μνημειακότητα η οποία είχε ήδη υποστεί έντονη κριτική, η «εναλλακτική» πηγή της αγροτικής, λαϊκής παράδοσης εμφανιζόταν ενδιαφέρουσα (Menini, 2017). Για παράδειγμα, την δεκαετία του 1930 στην Ιταλία, το συγκεκριμένο φαινόμενο έγινε αρκετά αισθητό, ιδιαίτερα λόγω του ιδιότυπου πολιτικού κλίματος που επικρατούσε. Μια από τις σημαντικές επικρίσεις που ασκήθηκαν στον ιταλικό ορθολογισμό ήταν η συμπάθεια και η προτίμηση του για καθετί «ξένο». Ως αποτέλεσμα, μέρος της προσπάθειας των αρχιτεκτόνων για να κάνουν αποδεκτή την νέα αρχιτεκτονική, αφορούσε την αναζήτηση και την στροφή στις ρίζες του τόπου τους.

Το ζήτημα της τοπικότητας και της ταυτότητας τίθεται με διαφορετικούς όρους σήμερα και δεν πλαισιώνεται πλέον από εθνικιστική ρητορική αλλά μάλλον από την αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων και των διαφορών μεταξύ των τοπικών κοινωνιών. Παρόλα αυτά, τα παραδείγματα της περιόδου που αναφέραμε και θα αναφερθούν στην συνέχεια του κεφαλαίου μπορούν σίγουρα να τροφοδοτήσουν την σημερινή επιτακτική ανάγκη για διατήρηση της αναγνωρισιμότητας των ορεινών τοπίων. Πράγματι, η αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 1930 και της άμεσης μεταπολεμικής περιόδου παρήγαγαν στις Άλπεις μια σειρά έργων που χαρακτηρίζονται από τη δημιουργική επανερμηνεία των τοπικών παραδόσεων χωρίς να απορρίπτουν τις εξελίξεις του διεθνούς χώρου και τις τεχνολογικές καινοτομίες της εποχής.

5.3.1. Η ορεινή καλύβα και το παράδειγμα του Viollet le Duc

Για τους αρχιτέκτονες, το θέμα της ορεινής παραδοσιακής καλύβας υπήρξε πολλές φορές κεντρικό στον τρόπο με τον οποίο προσέγγισαν τον σχεδιασμό νέων κτιρίων στα βουνά, κάτι που

εξάλλου μπορούμε να αντιληφθούμε τόσο από τις διάφορες μελέτες που έχουν γίνει όσο και από τις διάφορες αναφορές που εντοπίζονται στα αρχιτεκτονικά έργα. Πρώτοι όμως που έστρεψαν την προσοχή τους στις αγροτικές και ορεινές κατοικίες, από τον 19ο αιώνα, ήταν οι γεωγράφοι και οι ιστορικοί. Οι πρώτοι εστίασαν στο ρόλο της κατοικίας μέσα στον αγροτικό χώρο, ενώ οι δεύτεροι προσπάθησαν να κατανοήσουν την έννοια και τη σημασία της κατοικίας ως μέρος μεγαλύτερων πολιτισμικών και ιστορικών ερευνών. Ταυτόχρονα, άλλοι μελετητές επικεντρώθηκαν σε επιπλέον πτυχές του ζητήματος. Κάθε μια από αυτές τις μελέτες ερμηνεύει με τον δικό της τρόπο το ζήτημα του ορεινού σπιτιού, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένους πολιτιστικούς προσανατολισμούς, οι οποίοι έχουν με τη σειρά τους επηρεάσει την αρχιτεκτονική (Menini, 2017).

Ωστόσο, η προσέγγιση που είχε γοητεύσει και παράλληλα επηρεάσει περισσότερο τους νέους αρχιτέκτονες ήταν αναμφίβολα η «λειτουργική» ή φονξιοναλιστική προσέγγιση, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1920 και μετά. Οι μελέτες που διεξάγονται από αυτούς για τα ορεινά σπίτια είναι σχεδόν πάντα προσανατολισμένες στο σχεδιαστικό κομμάτι των κτιρίων. Τις περισσότερες φορές στοχεύουν είτε στο να εξάγουν διδάγματα είτε στη διαμόρφωση μιας λειτουργικής κατευθυντήριας γραμμής από αυτά για την ενίσχυση της νέας αρχιτεκτονικής. Παράλληλα όμως, η ποικιλία των ερμηνειών είναι μεγάλη αφού συχνά κάθε μελέτη επικεντρώνεται σε διαφορετικές πτυχές. Έτσι αν για παράδειγμα οι κατασκευαστικές πτυχές μπορεί να είναι το βασικότερο ζήτημα για έναν αρχιτέκτονα, οι τυπολογικοί συσχετισμοί ή τα μορφολογικά στοιχεία μπορεί να είναι πιο σημαντικά για άλλους. Η ανάλυση των διαφορετικών μελετών και ερμηνειών για την ορεινή καλύβα μπορεί να αποτελέσει μια ευκαιρία για κατανόηση και εξερεύνηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, αλλά μπορεί επίσης να παρέχει ένα πλαίσιο αναφορών για τις μελέτες των σύγχρονων αρχιτεκτόνων, για μια σειρά ζητημάτων όπως το ύψος, η μορφή, η λειτουργία και η σχέση με την παράδοση. Με αυτό τον τρόπο, οι μελέτες που από τον 19ο αιώνα έχουν αναπτυχθεί για τα ζητήματα αυτά θα μπορούσαν να στηρίξουν με διάφορους τρόπους τα σύγχρονα έργα που καλούνται οι αρχιτέκτονες να σχεδιάσουν στα βουνά σήμερα.

Ένα από τα πρώτα παραδείγματα αρχιτεκτόνων που είχε στραφεί στην παραδοσιακή ορεινή αρχιτεκτονική και είχε ασχοληθεί με το ζήτημα της ορεινής παραδοσιακής καλύβας, είναι αυτό του Γάλλου αρχιτέκτονα Eugène Viollet-le-Duc, τον 19ο αιώνα. Στο *Dictionnaire raisonné* του Viollet-le-Duc, με την καταχώρηση του όρου «Maison», η ορεινή καλύβα χαρακτηρίζεται ως ένα μεσαιωνικό μνημείο όπου οι συνθήκες απομόνωσής από την αστική κοινωνία, το έχουν διαφυλάξει από «ακαδημαϊκές αλλοιώσεις» και έτσι μπορεί να μας παρέχει τις αρχές της αλήθειας που κατά την άποψη του, είχαν χαθεί στην αρχιτεκτονική (Menini, 2017). Τα σαλέ των Άλπεων στα οποία αναφέρεται ο Viollet le-Duc φαίνεται να είναι τα τελευταία απομεινάρια ενός τύπου και μιας τεχνοτροπίας που ήταν ευρέως διαδεδομένα στα μεσαιωνικά κτίρια, στα οποία τα δομικά και κατασκευαστικά στοιχεία αναδύονταν έντονα, χωρίς την επικάλυψη τους από διακοσμητικά στοιχεία.

Όταν ο Violletle-Duc σχεδίασε και κατασκεύασε ένα σαλέ στο Chamonix το 1872, φαίνεται να καθοδηγείται από το ίδιο πνεύμα. Από τυπολογική άποψη, το Chalet de la Cote ήταν ένα σύγχρονο για την εποχή κτίριο, το οποίο εξελισσόταν σε τρεις ορόφους και είχε ξεχωριστές μονάδες διαμονής. Ταυτόχρονα όμως, τα κατασκευαστικά στοιχεία του και η χρήση τοπικών υλικών όπως η πέτρα και το ξύλο, αναφέρονταν ξεκάθαρα στην παράδοση των Άλπεων. Η στάση του Viollet le-Duc αποτελεί επομένως ένα από τα πρώτα παραδείγματα σεβασμού και αναφοράς στη παράδοση χωρίς όμως αυτό

να αποκλείει τις πιθανές αλλαγές ή βελτιώσεις που μπορεί να επιφέρει η ανάπτυξη. Το συγκεκριμένο παράδειγμα όπως έγραψε ο Jacques Gubler, αποτελεί ένα πραγματικό «μανιφέστο της αγροτικής αρχιτεκτονικής» (Gubler, 1979). Ωστόσο, δεν πρέπει να συγχέεται με τη τάση του «Ελβετικού σαλέ» που εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη στα τέλη του 19ου αιώνα, στην οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια (Menini, 2017). Το Chalet de la Cote μετά την μετατροπή του σε σανατόριο κατεδαφίστηκε το 1977.

Εικόνα 11 : Chalet de la Cote, Viollet le-Duc, 1872

5.3.2. Guiseppe Pagano Pogatschnig

Ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα αρχιτεκτόνων του 20ου αιώνα που εκφράζουν την στροφή της μοντέρνας αρχιτεκτονικής προς την παράδοση είναι ο Ιταλός Guiseppe Pagano Pogatschnig. Με πολλούς τρόπους, η προσέγγιση του Pagano για την ορεινή αγροτική αρχιτεκτονική μπορεί να συγκριθεί με αυτήν του Viollet. Ο Ιταλός αρχιτέκτονας αναζήτησε στις κατοικίες των ορεισίβιων αγροτών μια πρωτόγονη καθαρότητα και μια δομική σαφήνεια. Παράλληλα, η απουσία περιττών διακοσμητικών στοιχείων και η θεωρητική λειτουργικότητα της αγροτικής κατοικίας υπήρξαν κυρίαρχοι λόγοι για το ενδιαφέρον που έδειξε.

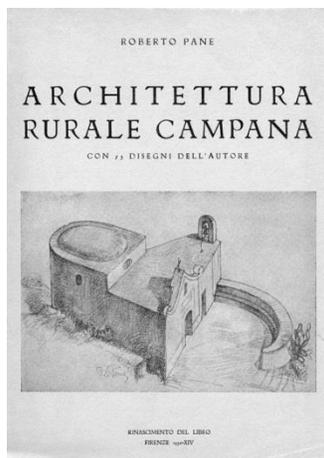
Ο Pagano, όπως και ο Adolf Loos⁷ πριν από αυτόν, ασχολήθηκε κυρίως με τη λειτουργική αντιμετώπιση του ανώνυμου οικοδόμου για την κάλυψη των αναγκών του και για τα υλικά και τις τεχνικές που χρησιμοποιούσε. Παράλληλα, έδειξε μηδαμινό ενδιαφέρον για την προβολή της γραφικότητας των αγροτικών σπιτιών της υπαίθρου, κάτι που πολλοί είχαν ακολουθήσει την ίδια περίοδο. Η προσέγγιση αυτή φανέρωνε ότι θεωρούσε πως το λειτουργικό ζήτημα αποτελούσε ένα κοινό έδαφος από το οποίο θα προέκυπταν τα στοιχεία μιας νέας «ορθολογικής» και σύγχρονης

⁷Χαρακτηριστικά, στο κείμενο του 'Κανόνες για όσους χτίζουν στα βουνά' ο Adolf Loos έγραψε : 'Δώστε προσοχή στα σχήματα που χρησιμοποιεί ο αγρότης όταν κατασκευάζει πράγματα. Γιατί έχουν μεταδοθεί από την σοφία των προγόνων του. Ωστόσο, προσπαθήστε να ανακαλύψετε τους λόγους πίσω από αυτό το σχήμα. [...] Μην σκέφτεστε τη στέγη, επικεντρωθείτε στη βροχή και το χιόνι. Έτσι σκέφτεται ο αγρότης και κατά συνέπεια χτίζει πράγματα στα βουνά [...]. Μην φοβάστε να σας κρίνουν ως ντεμοντέ. Αλλαγές στις παραδοσιακές μεθόδους δόμησης επιτρέπονται μόνο εάν αντιπροσωπεύουν βελτίωση, διαφορετικά τηρούν την παράδοση. Γιατί η αλήθεια, ακόμα κι όταν είναι αιώνων, μας συνδέει στενά με το ψέμα που περπατάει δίπλα μας.' (Loos, 1972)

ιταλικής αρχιτεκτονικής, αποφεύγοντας όμως συναισθηματικές ή νοσταλγικές αναφορές σε ένα ειδυλλιακό και γραφικό παρελθόν.

Το όραμα του Guiseppe Pagano για μια νέα σύγχρονη ιταλική αρχιτεκτονική, διαμορφωμένο από μια προσέγγιση που αντλεί στοιχεία από τη λαϊκή αρχιτεκτονική της υπαίθρου, σχετιζόταν ελάχιστα με την αστική νοσταλγία για την υποτιθέμενη «αγροτική διαβίωση» που εμφανίζεται στον σχεδιασμό των πολυτελών επαύλων του «Σαββατοκύριακου» κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του εικοστού αιώνα. Αντιθέτως, πίστευε ότι η προσεκτική μελέτη των λαϊκών κατασκευών, θα μπορούσε να τροφοδοτήσει την δημιουργία καινοτόμων κτιριακών συστημάτων και την αξιοποίηση τους στο σχεδιασμό διαφόρων τύπων κτιρίων, όπως επαύλεις, ξενοδοχεία και σχολεία (Sabatino, 2009). Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμενος στο σύνολο της παραδοσιακής ορεινής αρχιτεκτονικής υποστηρίζει ότι η ανάλυση του μεγάλου παραδοσιακού κτιριακού αποθέματος «μπορεί να μας παρέχει τη χαρά της ανακάλυψης των ποιοτήτων της ειλικρίνειας, της καθαρότητας, της λογικής, της κατασκευαστικής υγείας», αντικαθιστώντας ταυτόχρονα τις αντιλήψεις που θεωρούν το παρελθόν απλά ως μια πηγή ειδυλλιακού και γραφικού (Pagano και Daniel, 1936).

Την ίδια χρονική περίοδο με την οποία έδρασε ο Pagano, υπήρξαν και άλλοι αρχιτέκτονες που υποστήριξαν την διδακτική αξία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, κάτι που φαίνεται ιδιαίτερα από τις διάφορες σχετικές μελέτες. Για παράδειγμα, ο Ναπολιτάνος αρχιτέκτονας και ιστορικός Roberto Pane δημοσίευσε την περίοδο εκείνη το δοκίμιο «Αγροτική αρχιτεκτονική της Καμπάνιας». Στην εισαγωγή αυτής της μελέτης, ο Pane στήριξε τις απόψεις και τις δράσεις του Pagano, υποστηρίζοντας ότι «αυτό που μοιράζεται η λαϊκή με τη νέα αρχιτεκτονική είναι η εξάλειψη της διακόσμησης και η εστίασή της στο πρόγραμμα». Στο ίδιο πνεύμα αναφέρει επίσης ότι η αγροτική αρχιτεκτονική είναι σημαντική επειδή καθορίζεται από μια «στοιχειώδη λειτουργική ανάγκη και είναι εντελώς ξένη προς περιττά στοιχεία», γεγονός που τελικά κάνει τα κτίσματα να ταιριάζουν φυσικά στο τοπίο «όπως κάθε καρπός της γης» (Pane, 1936).

Εικόνα 12 : Architettura rurale campana, Roberto Pane, 1936

Οι μελέτες που ανέπτυξε ο Pagano για το θέμα του αγροτικού σπιτιού επηρέασαν το σχεδιαστικό του έργο, στο οποίο όπως αναφέρει και ο ίδιος επιδίωξε την αρχή της "λειτουργικότητας".

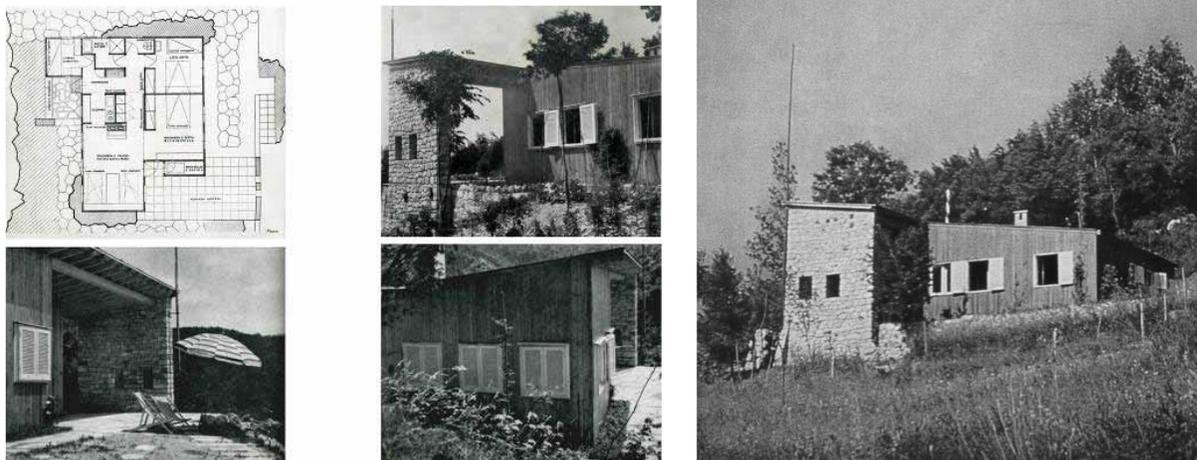
Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εξοχική κατοικία που σχεδίασε στους πρόποδες των Άλπεων στην περιοχή της Λομβαρδίας, κοντά στο Viggiu. Η κατοικία αυτή, η οποία χρονολογείται το 1940 και αποτελεί το τελευταίο έργο του αρχιτέκτονα, χαρακτηρίστηκε από τον ίδιο ως "ένα σεμνό σπιτάκι". Οι αρχές της ελικρίνειας και της απλότητας κυριαρχούν στο έργο, σχεδόν σαν να επιβεβαιώνουν τον ορισμό που είχε δώσει ο ίδιος για το αγροτικό σπίτι ως μια ανεπιτήδευτη αρχιτεκτονική, «γεμάτη με μέτρια, ανώνυμη ομορφιά», η οποία παίρνει φυσικά τη θέση της μέσα στο τοπίο (Pagano και Daniel, 1936).

Στο έργο αυτό, η ανάγκη του πελάτη για φιλοξενία έως και οκτώ ατόμων, ωθεί τον Ιταλό αρχιτέκτονα να σχεδιάσει μια εξοχική κατοικία που αρχικά πληροί το κριτήριο του ελάχιστου χώρου ενώ παράλληλα διατηρεί μια υψηλή ποιότητα διαβίωσης (Cagneschi, 2009). Ο σχεδιασμός του Pagano για την κατοικία βασίστηκε στη χρήση απλών δομικών στοιχείων, τα οποία θα μπορούσαν να συναρμολογηθούν επί τόπου ενώ παράλληλα επέλεξε κυρίως φυσικά και τοπικά υλικά για την κατασκευή. Πιο συγκεκριμένα, το μικρό κτίσμα αποτελείται από μια σειρά απλών μορφών από ντόπιο ξύλο ή πέτρα, τοποθετημένων πάνω σε μια βάση από σκυρόδεμα. Τα περισσότερα τμήματα του εξωτερικού περιβλήματος κατασκευάζονται από μια διπλή στρώση ξύλινων σανίδων διατεταγμένων κάθετα, ενδιάμεσα των οποίων υπάρχει κενό. Επιπλέον, δημιουργούνται δύο εξωτερικές πέτρινες τοιχοποιίες οι οποίες ενισχύουν την στατική επάρκεια της κατασκευής και την αγκυρώνουν στο έδαφος, οροθετώντας παράλληλα τον χώρο της βεράντας (Sabatino,2009), (Menini,2017). Τα παράθυρα είναι χωροθετημένα ελεύθερα κατά μήκος των τοίχων και η δομή καλύπτεται από μια μονόριχτη, ελαφρώς κεκλιμένη οροφή, η οποία καλύπτεται με λιθόπλακες. Η απόφαση να χρησιμοποιηθεί μια μονόκλινη στέγη φαίνεται να είναι ένας συμβιβασμός μεταξύ της επίπεδης στέγης του μοντέρνου κινήματος και της δίριχτης στέγης που συχνά στέγαζε τα παραδοσιακά ορεινά κτίσματα⁸. Γενικότερα, παρατηρείται προσπάθεια ενσωμάτωσης του κτίσματος στο περιβάλλον αλλά και η προσπάθεια του αρχιτέκτονα να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ανθρώπων που πρόκειται να κατοικήσουν εκεί, μέσω των αρχών μιας ορθολογικής κατασκευής. Σε αυτό το πλαίσιο, το «απλό» αυτό κτίσμα, αποκτά ιδιαίτερο νόημα.

‘Θα ήθελα οι αρχιτέκτονες να εργαστούν προς την κατεύθυνση εύρεσης της υπερηφάνειας στη σεμνότητα, της υπερηφάνειας του σπουδαίου και ανώνυμου ηρωισμού.’

Guiseppe Pagano Pogatschnig

⁸Η μονόριχτη οροφή αποτελεί μια επιλογή που χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τη μοντέρνα αρχιτεκτονική στα βουνά, ξεκινώντας από το Hotel Monte Pana του Franz Baumann, μέχρι τις επαύλεις που σχεδιάστηκαν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεο από τον Gino Levi-Montalcini.

Εικόνες13 και 14 : Giuseppe Pagano, Εξοχική κατοικία, Viggiu, 1942

5.3.3. Carlo Mollino

Όπως αναφέρθηκε, κατά την μεταπολεμική περίοδο, βλέπουμε σε πολλά αρχιτεκτονικά παραδείγματα το τέλος της κυριαρχίας των καθαρών μορφών του Ρασιοναλισμού για τον σχεδιασμό στα βουνά. Πλέον, πολλοί μοντέρνοι αρχιτέκτονες που δραστηριοποιούνται στις ορεινές περιοχές, με επίκεντρο τον Αλπικό χώρο, στρέφουν την σημασία τους στη γλώσσα της αρχιτεκτονικής. Τα παραδείγματα που γέννησε η μεταβολή αυτή καθιστούν την πολιτισμική συσχέτιση των νέων δομών με το προϋπάρχον παραδοσιακό Αλπικό τοπίο, κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία ενός νέου αρχιτεκτονικού Αλπικού χαρακτήρα. Ο Ιταλός αρχιτέκτονας Carlo Mollino, υπήρξε ένας από τους κύριους ερμηνευτές αυτής της στάσης και μια από τις σημαντικότερες μορφές της εποχής που ασχολήθηκαν με θέματα που αφορούν τη σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική και τη σχέση της με την παράδοση. Μεγάλο μέρος του αρχιτεκτονικού έργου του Mollino αντιστοιχεί σε κτίρια που σχεδίασε και πραγματοποίησε σε διάφορες περιοχές των Άλπεων. Στα έργα αυτά παρουσιάζονται λιγότερο οι περισσότεροι οι διάφορες σχεδιαστικές και εννοιολογικές μεθοδολογίες που ακολούθησε.

Τόσο το δραματικό ορεινό τοπίο, όσο και οι δυναμικοί ρυθμοί της εποχής υπήρξαν το ιδανικό φόντο για την εκτόνωση της πειραματικής διάθεσης και της δημιουργικότητας του αρχιτέκτονα. Επιπλέον, η ιδιαίτερη σχέση του με τα βουνά αντανακλάται τόσο στις διάφορες ασχολίες του, όπως η ορειβασία και το σκι, όσο και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισε το ορεινό φυσικό αλλά και πολιτισμικό τοπίο στις αρχιτεκτονικές του παρεμβάσεις. Το ενδιαφέρον του για το πολιτισμικό υπόβαθρο του Αλπικού χώρου φαίνεται από τις μελέτες που από μαθητής διενεργούσε, για την τοπική λαϊκή αρχιτεκτονική της κοιλάδας Aosta και της άνω κοιλάδας Susa. Οι έρευνες αυτές, οι οποίες αποτελούνται κυρίως από σκίτσα και σχέδια λαϊκών κτισμάτων, δεν αφορούν στατικές αναπαραστάσεις της ιστορίας και δεν περιορίζονται μόνο στην άντληση πληροφοριών. Αποτελούν μάλλον μια δυναμική και σκόπιμη αποσύνθεση και ανασύνθεση των μερών και των επιμέρους στοιχείων του κτίσματος προκειμένου να γίνει δυνατή η κατανόηση των οικοδομικών, κατασκευαστικών, στατικών και αρχιτεκτονικών σχέσεων που το διέπουν. Η διαδικασία αυτή

αποτελέσει εξάλλου το υπόβαθρο κατανόησης των γλωσσικών και σημειολογικών συστημάτων της παραδοσιακής ορεινής αρχιτεκτονικής και της μετέπειτα επαναχρησιμοποίησης τους για την δημιουργία των δικών του σχεδιαστικών μεθόδων.

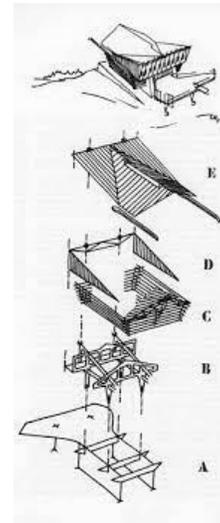

Εικόνες 15 και 16 : Παραδοσιακό κτίσμα της κοιλάδας Aosta (αριστερά) και σκίτσα αποτύπωσης του Carlo Mollino (δεξιά)

Οι «επιδράσεις» της παράδοσης, όπως περιγράφουν οι αρχιτέκτονες και ερευνητές Antonio De Rossi και Roberto Dini, είναι ιδιαίτερα εμφανείς στα ορεινά έργα του αρχιτέκτονα, όπου με πολλούς τρόπους παρατηρούνται μετασχηματισμοί στοιχείων της λαϊκής παράδοσης στην σύγχρονη αρχιτεκτονική γλώσσα (Rossi, Dini, 2021). Επιπλέον, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Daniele Vitale, τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των Άλπεων φαίνεται να αποτελούν για τον Mollino «προσχήματα» για εξερεύνηση (Vitale, 2003). Η λαϊκή αρχιτεκτονική θεωρείται έτσι ως ένα σύνολο στοιχείων τα οποία επανερμηνεύονται μέσω του σύγχρονου σχεδιασμού παράγοντας νέες έννοιες και αξίες σε μια διαδικασία συνεχούς αναζήτησης. Επιπλέον, η σχεδιαστική προσέγγιση που χαρακτηρίζει τα περισσότερα από τα ορεινά έργα του Mollino σπάνια ακολουθεί τη γραμμική λογική επίλυσης προβλημάτων, αλλά χαρακτηρίζεται συνήθως από μια «απόκλιση», η οποία δίνει τη δυνατότητα και τον χώρο για τη δημιουργία νέων στοιχείων και ποιοτήτων (Rossi, Dini, 2021). Μέσα από αυτή την προσέγγιση, ο Mollino δημιουργεί μια μέθοδο ανάκτησης και μεταμόρφωσης αρχέτυπων και συμβατικών αρχιτεκτονικών ή κατασκευαστικών διαμορφώσεων της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, για τη δημιουργία νέων νοημάτων.

Με το τέλος του πολέμου σχεδιάζει ένα από τα σημαντικότερα έργα του, τον χιονοδρομικό σταθμό Lago Nero sledge-lift στις Ιταλικές Άλπεις. Το παράδειγμα αυτό διαπραγματεύεται τόσο μορφολογικά όσο και κατασκευαστικά στοιχεία του παραδοσιακού μοντέλου της καλύβας των Άλπεων, εντάσσοντας και μετασχηματίζοντάς τα, για να δημιουργήσει μια σύγχρονη σύνθεση (Σπηριάδης, Μαραγκός, 2019). Πιο συγκεκριμένα, το δυναμικό αυτό κτίριο, το οποίο ο ίδιος χαρακτήρισε ως «υπτάμενη καλύβα», είναι εμπνευσμένο από την παραδοσιακή λαϊκή αλπική αρχιτεκτονική των κοιλάδων του Piemonte την οποία ο ίδιος μελέτησε το 1930. Ξεκινώντας δηλαδή από την αναβίωση ενός χαρακτηριστικού αρχέτυπου κτίσματος του αλπικού κόσμου, ο Mollino καταλήγει σε μια πραγματική «μεταμόρφωση του μοντέλου της καλύβας κατανοητή όχι με λαογραφικό τρόπο αλλά σε συσχετισμό με τον χαρακτήρα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής» (Red., 1948).

Η τελική ογκοπλαστική διαμόρφωση του κτιρίου, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «ένα από τα πιο τρισδιάστατα κτίρια της ιταλικής αρχιτεκτονικής» (Kidder, 1950), είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας τροποποίησης και παραμόρφωσης. Τα πρώτα σκίτσα, που φαίνεται να παρουσιάζουν τον συνηθισμένο κτιριακό τύπο της κοιλάδας του Piemonte, ακολουθούνται από σχέδια στα οποία οι γεωμετρίες της οροφής παραμορφώνονται σταδιακά και όπου ο χαρακτήρας και η συνθετική διαμόρφωση των προσόψεων αλλάζει. Το αποτέλεσμα είναι μια «Vortäuschungsmaschine», μια φανταστική μηχανή, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Bruno Reichlin, μια κατασκευή πολλαπλών όψεων της οποίας η εμφάνιση αλλάζει ανάλογα με το σημείο παρατήρησης (Reichlin, 1991). Προς την κοιλάδα, το κτίριο μοιάζει με ένα παραδοσιακό και βαρύ Blockbau καλά ριζωμένο στο έδαφος, ενώ προς το βουνό, η όψη γίνεται πιο δυναμική και σηματοδοτείται από την βεράντα που επεκτείνεται προς τις πλαγιές και από την προβολή της οροφής και του ξύλινου όγκου προς τα εμπρός. Η συνύπαρξη των δύο αυτών πολύ διαφορετικών εικόνων υποστηρίζεται από τις δύο πλαϊνές όψεις που μεσολαβούν, αλλά κυρίως γεφυρώνεται με την μεγάλη τρίριχτη οροφή. Πιο συγκεκριμένα, στην κατάντη πλευρά η στέγη παρουσιάζεται δίριχτη, παρέχοντας μια πιο παραδοσιακή όψη, ενώ στην ανάντη γίνεται μονόκλινη και ανοίγεται προς το τοπίο, δίνοντας έτσι ένα περισσότερο καινοτομικό ύφος.

Εικόνες 17 και 18 : Lago Nero sledge-lift, Saouze d' Oulx, Carlo Mollino, 1946-1947

Η συναρμολόγηση διαφορετικών διαμορφώσεων στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται το κτίριο και η σκόπιμη ασάφεια μεταξύ διάφορων στοιχείων, όπως για παράδειγμα του στατικού φορέα από οπλισμένο σκυρόδεμα από τη μια και της χρήσης της τεχνικής Blockbau για την συμπλοκή των ξύλινων δοκαριών του άνω όγκου από την άλλη, δείχνουν μια ξεκάθαρη ρήξη με τους κώδικες και την αντίληψη που είχε μέχρι τότε αναπτύξει η σύγχρονη κοινωνία για το βουνό και την ορεινή αρχιτεκτονική. Ο σταθμός Lago Nero αποτελεί μέρος μιας σειράς ορεινών έργων και μελετών του αρχιτέκτονα, όπως το Casa Capriata (1945) και το Casadel Sole (1945-54) στη Cervinia, τα οποία αντλούν στοιχεία από την παραδοσιακή αλπική αρχιτεκτονική και τα επανερμηνεύουν με σύγχρονους όρους.

Ένα ακόμα εμβληματικό παράδειγμα της εποχής είναι η παρέμβαση του Mollino το 1962 στο Champoluc για την αποκατάσταση και μεταφορά ενός παραδοσιακού "rascard"⁹ στο Champoluc των Ιταλικών Άλπεων. Το έργο αυτό, το οποίο αφορούσε ουσιαστικά την μετακίνηση του κτιρίου στην άλλη πλευρά της κοιλάδας και την μετατροπή του σε μια σύγχρονη εξοχική κατοικία, θεωρείται ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα του Ιταλού αρχιτέκτονα μέσα από το οποίο συνδυάζει την παράδοση με το νέο (Zagarìa, 2019).

Το ιστορικό κτίσμα, το οποίο μετά την παρέμβαση ονομάστηκε Rascard Garelli, χρονολογείται από το 1664 και είχε χρησιμοποιηθεί από αγρότες για την αποθήκευση τροφίμων και σανού. Για την μεταφορά του, όλα τα κομμάτια της ιστορικής ξύλινης κατασκευής καταγράφονται και αριθμούνται από τον Mollino έτσι ώστε να αποσυναρμολογηθούν και να επανατοποθετηθούν με τον ίδιο τρόπο στην αρχική τους θέση. Έπειτα, στην άλλη πλευρά της κοιλάδας, η προσεκτικά ανακατασκευασμένη δομή ανυψώνεται κατά ένα όροφο και εδράζεται σε μια νέα βάση από σπλισμένο σκυρόδεμα και εμφανή λιθοδομή. Ο σχεδιασμός της βάσης αυτής έγινε από τον Ιταλό αρχιτέκτονα και η χρήση της πέτρας παραπέμπει στις τοπικές κατασκευαστικές μεθόδους και στην αρχική γλώσσα του rascard.

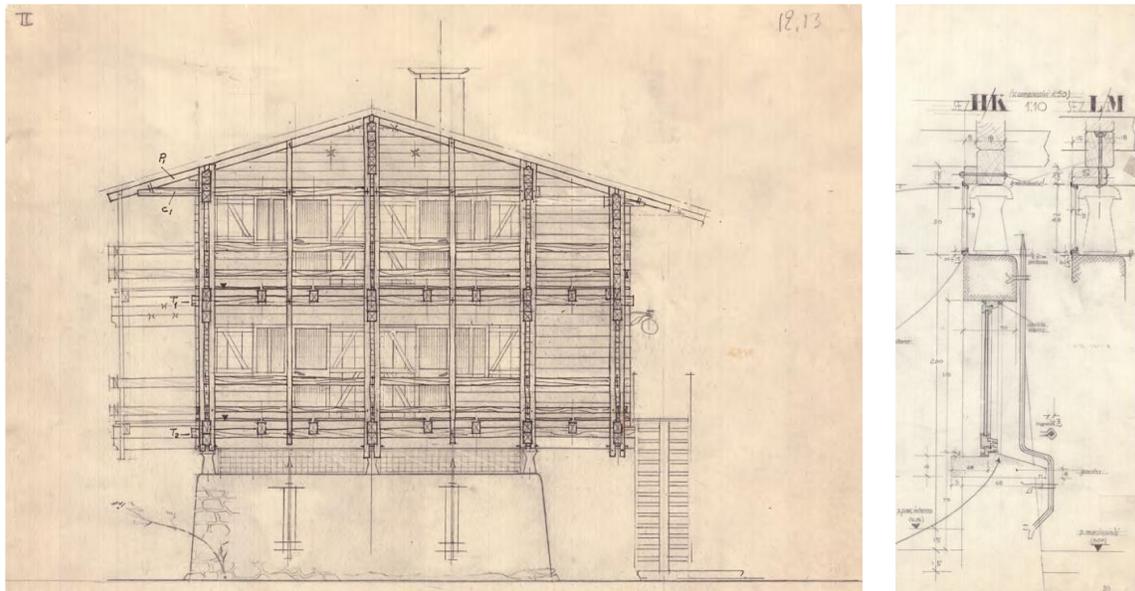

Εικόνες 19 και 20 : Rascard Garelli, Champoluc, Carlo Mollino, 1962

Ενδιάμεσα από την βάση και τον ξύλινο όγκο παρεμβάλλεται ένα μακρύ γραμμικό παράθυρο ενώ μια νέα σκάλα τοποθετείται στο πλάι της ιστορικής κατασκευής για να εξασφαλίσει την άμεση εξωτερική πρόσβαση στο ανώτερο επίπεδο όπου βρίσκονται οι βασικοί χώροι διημέρευσης της κατοικίας. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν ίσως τα μοναδικά διακριτά μοντέρνα στοιχεία του κτιρίου. Πιο συγκεκριμένα, η σκάλα αποτελείται από λεπτά ξύλινα σκαλοπάτια τα οποία στηρίζονται με μεταλλικές ενώσεις πάνω σε μια δοκό από σπλισμένο σκυρόδεμα. Τόσο η δοκός, με την ιδιαίτερα πλαστική μορφή, όσο και ο σχεδιασμός των μεταλλικών ορθοστατών του κιγκλιδώματος είναι χαρακτηριστικά του

⁹Τα "Rascard" είναι παραδοσιακά κτίρια, χαρακτηριστικά της κοιλάδα Val d'Ayas, στις ιταλικές Άλπεις. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αποτελεί η κατασκευή τους από τετραγωνισμένους κορμούς πεύκου, έλατου και λάριξ οι οποίοι ενώνονται μεταξύ τους με εγκοπές.

αρχιτεκτονικού ύφους και της προσωπικής έκφρασης του Mollino. Επιπλέον, μέσω της αρχιτεκτονικής ειλκρίνειας με την οποία ο αρχιτέκτονας σχεδιάζει την σκάλα σηματοδοτείται ξεκάθαρα ο σύγχρονος χαρακτήρας της παρέμβασης. Η χρήση του ξύλου και της πέτρας συνεχίζεται εσωτερικά ενώ για το τελείωμα της οροφής τοποθετούνται σχιστόπλακες. Τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά σε μια σειρά από επιλογές φαίνεται η διαρκής αναζήτηση μιας νέας ισορροπίας μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, αναδιαμορφώνοντας έτσι εκ νέου στοιχεία και «κανόνες».

Εικόνες 21 και 22 : Σχέδιο όψης και λεπτομέρεια του Rascard Garelli, Champoluc, Carlo Mollino, 1962

Η προσέγγιση του Mollino, τόσο για την μεταφορά όσο και για την μετατροπή του παραδοσιακού κτίσματος δείχνει ότι η προδιάθεση του για πειραματισμούς συμπίπτει με ένα βαθύ σεβασμό για αυτό που προϋπάρχει και για τον κόσμο που τον περιβάλλει. Η αντιμετώπιση αυτή και η αξία που δίνεται από τον αρχιτέκτονα για την παραδοσιακή αλπική αρχιτεκτονική παρουσιάζεται παράλληλα και στο σχόλιο του για το συγκεκριμένο έργο όπου είχε αναφέρει ότι «επιχειρήθηκαν τα πάντα στον τομέα της αλπικής αρχιτεκτονικής αλλά στο τέλος η παραδοσιακή αρχιτεκτονική εξακολουθεί να αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα, γεγονός που σημαίνει ότι είναι σημαντικό να την προστατεύσουμε» (Reichlin, 2017). Έτσι, πέρα από την αλλαγή της αρχικής της λειτουργίας και τη θέση της, η παλιά δομή αποκτά μέσω των αρχιτεκτονικών χειρισμών του αρχιτέκτονα νέα νοήματα και αξία.

Στο έργο Rascard Garelli εντοπίζουμε επίσης τη σχεδιαστική μέθοδο του Mollino που αφορά την επανερμηνεία παραδοσιακών στοιχείων. Ένα τυπικό στοιχείο των Rascard, τα λεγόμενα μπολερί¹⁰ ή «μανιτάρια», επαναπροτείνονται από τον αρχιτέκτονα και ανασχεδιάζονται ως μονόλιθοι από γκρίζο γρανίτη με τρόπο που ουσιαστικά χάνουν τον αρχικό τους ρόλο και την λειτουργική τους σημασία. Ακολουθείται λοιπόν από τον αρχιτέκτονα μια διαδικασία «σημασιολογικής μετατόπισης», όπως

¹⁰ Τα μπολερί, πάνω στα οποία εδραζόταν συνήθως ο κύριος ξύλινος όγκος, αποτελούνταν από κορμούς πάνω από τους οποίους ήταν τοποθετημένος ένα λίθος σε σχήμα τροχού. Τα στοιχεία αυτά τοποθετούνταν σημειακά και χρησίμευαν για την στήριξη και ανασήκωση του Rascard από το έδαφος με στόχο την προστασία από τα τρωκτικά και την προφύλαξη της δομής από την υγρασία.

εξηγούν ο Antonio de Rossi και ο Roberto Dini, μιας τυπικής λύσης που χρησιμοποιείται στο ορεινό πλαίσιο (Rossi, Dini, 2021). Σε αντίθεση δηλαδή με μια «λειτουργική» επανερμηνεία του τυπικού αυτού στοιχείου της παράδοσης, την οποία βλέπουμε για παράδειγμα στο ξενοδοχείο Pironano di Cervinia του Franco Albini¹¹, ο Mollino υιοθετεί μια διαφορετική προσέγγιση, την οποία ο Bruno Reichlin χαρακτηρίζει ως ερμηνεία «ύφους»¹². Η πρόθεση αυτή περιγράφεται και με λόγια του ίδιου του αρχιτέκτονα, ο οποίος υποστηρίζει ότι «η μονιμότητα κάποιων τυπικών μορφών μπορεί να προκαλέσει κρυσταλλώσεις» όπου διάφορα πρότυπα δομικών, λειτουργικών και άλλων στοιχείων μπορούν να χάσουν τον αρχικό τους λόγο ύπαρξης και να παραμείνουν ως αφηρημένα σχήματα, ως «ύφος» (Mollino, Valdacchino, 1947). Το σημείο αυτό παρουσιάζει επιπλέον ενδιαφέρον αφού από την μια τα «μανιτάρια» δημιουργούν μια ξεκάθαρη αναφορά στην παράδοση και το παρελθόν ενώ τα συνεχόμενα ξύλινα παράθυρα που τοποθετούνται στον ενδιάμεσο χώρο που δημιουργείται από αυτά δίνουν στο κτίσμα μια αίσθηση νεωτερικότητας και παραπέμπουν στα γραμμικά ανοίγματα του διεθνούς στυλ. Γενικότερα, το Rascard Garelli χαρακτηρίζεται από την πολυπλοκότητα και την εφευρετικότητα με την οποία ο αρχιτέκτονας αντιμετώπισε μια σειρά ζητημάτων που αφορούν την σύγχρονη αρχιτεκτονική και την παράδοση.

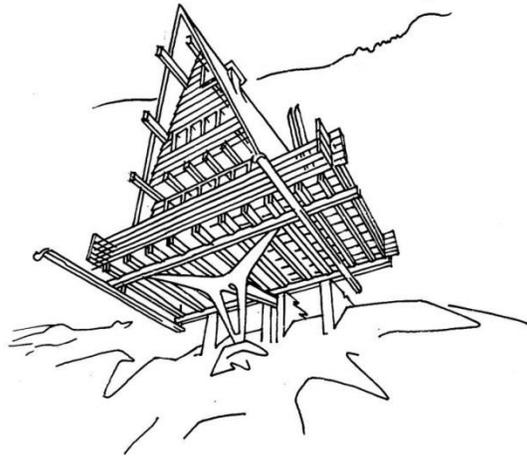
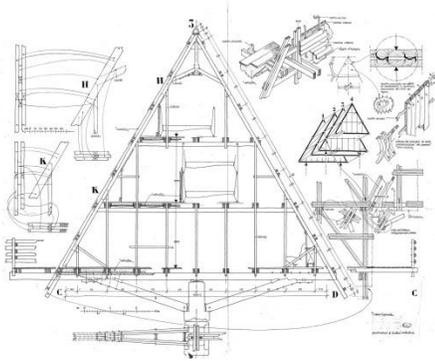

Εικόνες 23 και 24 : Τα μπουλερί στο Rascard Garelli (αριστερά) και σε παραδοσιακό κτίσμα (δεξιά)

¹¹Η σύγκριση των δύο αυτών έργων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον αφού σηματοδοτούν δύο αντιθετικές προσεγγίσεις της αλπικής αρχιτεκτονικής στην νεωτερικότητα. Για παράδειγμα, στα «μανιτάρια» του Pironano di Cervinia, κτίριο το οποίο διαπραγματεύεται με εξίσου αξιόλογο τρόπο το ζήτημα της παράδοσης στην σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική, ο πέτρινος τροχός μετατρέπεται σε πλάκα, παχύνεται στο κέντρο και διατάσσεται προς την κατεύθυνση των δοκών. Η κίνηση αυτή δείχνει την σημασία που έδωσε ο αρχιτέκτονας στην στατική λειτουργία για την καλύτερη κατανομή της δέσμης του φορτίου, μια προσέγγιση πολύ διαφορετική με αυτή του Carlo Mollino.

¹²Μια παρόμοια σχεδιαστική λογική φαίνεται να χρησιμοποιείται από τον Mollino στο δικτυωτό πλέγμα της πρόσοψης του Casa del Sole στη Cervinia αλλά και στο Linot House στη Bardonecchia (1951), όπου οι σκαλιστές λίθινες και οι ξύλινες υδρορροές των παραδοσιακών λαϊκών κτισμάτων μεταμορφώνονται σε γλυπτικά στοιχεία από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Μια ακόμα σχεδιαστική μεθοδολογία που ακολουθείται σχεδόν εμμονικά σε κάποια από τα έργα του Mollino είναι η υπερβολή ορισμένων κατασκευαστικών μορφών, οι οποίες από μέρος ενός συστήματος εντείνονται μέχρι να συμπίπτουν με τη συνολική αρχιτεκτονική διαμόρφωση. Από αυτή την άποψη, ο σχεδιασμός της τριγωνικής κατοικίας Casa Capriata το 1954 βασίζεται στη μεγέθυνση ενός κατασκευαστικού συστήματος, του δομικό πλαισίου της οροφής στην συγκεκριμένη περίπτωση, το οποίο γίνεται η βασική συνθετική ιδέα της πρότασης. Παρατηρώντας και άλλα έργα του αρχιτέκτονα, βλέπουμε μια σχεδιαστική προσέγγιση που στοχεύει στη σύζευξη των στατικών και κατασκευαστικών χαρακτηριστικών με τις συνθετικές και χωρικές αρχές του κτιρίου συνολικά. Όπως αναφέρουν ο Chiorino και ο Reichlin, «η δομική επιλογή, η χωρική ακολουθία, η εικόνα και η χρήση του τοπίου συμβάλλουν σε ένα συνολικό αποτέλεσμα, αλληλοενισχυόμενο» (Chiorino, Reichlin, 2006), καταδεικνύοντας για άλλη μια φορά την πρωτοτυπία της θέσης του Carlo Mollino για τα δεδομένα εκείνης της περιόδου. Η προσέγγιση αυτή έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο και επηρέασε άμεσα, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, τη μελέτη και κατανόηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και τον τρόπο με τον οποίο την επανερμηνεύει στα έργα του.

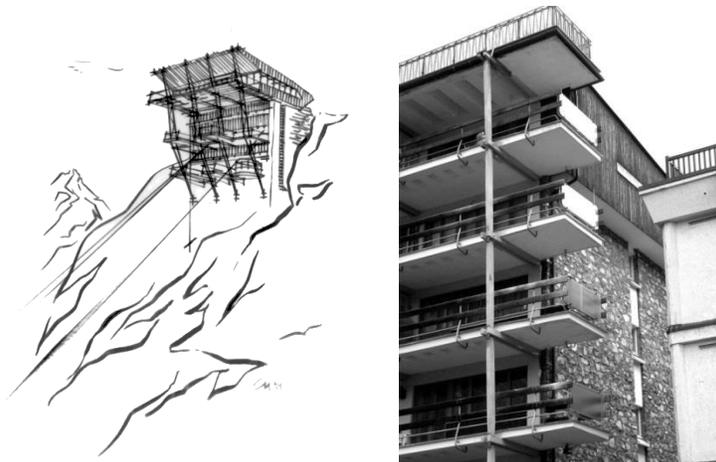

Εικόνες 25 και 26 : Casa Capriata, Carlo Mollino, 1954

Γενικότερα, η διερεύνηση των στοιχείων της αρχιτεκτονικής γλώσσας και η πειραματική διάθεση του Mollino τόσο για τον νέο χαρακτήρα των κτιρίων όσο και για τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής, οδήγησαν στη δημιουργία μιας ουσιαστικής σχέσης ανάμεσα στο κατασκευαστικό κομμάτι και τη μορφή του κτιρίου. Η σχέση αυτή αποτελεί ένα από τα κεντρικά στοιχεία που διαμορφώνουν την αντίληψη και τη προσέγγιση του για την μοντέρνα αλπική αρχιτεκτονική. Για παράδειγμα, στην μελέτη για τον σταθμό τελεφερίκ στην Αλπική κορυφή Furggen το κτίριο από την μια αγκυρώνεται πάνω στην βραχώδη επιφάνεια της κορυφής του βουνού και από την άλλη, τα υπόλοιπα στοιχεία γέρνουν, αιωρούμενα πάνω από το κενό για να παραλάβουν την εισερχόμενη καμπίνα. Με αυτή την αεροδυναμική κατασκευή ο Mollino απαντά στα ζητήματα της αρχιτεκτονικής κατασκευής στα πολύ μεγάλα υψόμετρα, δημιουργώντας παράλληλα μια νέα

κατασκευαστική ιδέα. Οι ιδιαίτερες συνθήκες και οι δυνατοί άνεμοι των μεγάλων υψομέτρων του δίνουν έτσι τη δυνατότητα για ένα νέο συνδυασμό της μορφής, της υλικότητας και των κατασκευαστικών τεχνικών στη γλώσσα της αρχιτεκτονικής.

Με παρόμοιο τρόπο, το Casa del Sole χαρακτηρίζεται εξίσου από τη δυναμικότητα της μορφής του. Η έντονη κατακορυφότητα και η κλίση που δημιουργείται προς τα εμπρός λόγω των αυξανόμενων προεξοχών των μπαλκονιών αποτελούν χαρακτηριστικά που δείχνουν εν μέρη μια φουτουριστική αντίληψη για τα βουνά που όπως αναφέρει ο ίδιος, η αρχιτεκτονική αποκτά τον ρόλο του «φίλτρου [...] όπου μπαίνουν πολίτες και φεύγουν σκιέρ» (Red., 1948). Μια πιο κοντινή ματιά όμως σε κάποια από τα χαρακτηριστικά του κτιρίου φανερώνουν και κάτι άλλο. Παρατηρώντας για παράδειγμα την πρόσοψη του κτιρίου, βλέπουμε ότι οι εξώστες στηρίζονται εγκάρσια από διπλούς δοκούς οι οποίοι «σφίγγουν» τους κωνικούς κατακόρυφους ορθοστάτες στα σημεία σύνδεσης. Η κατασκευή αυτή, η οποία διαμορφώνει την βασική όψη του κτιρίου είναι στην πραγματικότητα σχεδιασμένη ως ένας σύγχρονος μετασχηματισμός ενός τυπικού αλπικού ξύλινου κατασκευαστικού συστήματος (Rossi, Dini, 2021). Αντιλαμβανόμαστε δηλαδή ότι η πειραματική διάθεση του Mollino, η οποία χαρακτηρίζει συχνά τα έργα του στις Άλπεις, ήταν πάντοτε συνυφασμένη με τον σεβασμό για την ορεινή αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Εικόνες 27 και 28 : Ο Σταθμός Furggen (αριστερά) και το Casa del Sole (δεξιά)

Όπως παρατήρησε ο Daniele Vitale, τόσο στα έργα του Carlo Mollino όσο και άλλων αρχιτεκτόνων της εποχής, «η αρχιτεκτονική φαίνεται να μπορεί να απελευθερωθεί από την εναλλακτική μεταξύ της μίμησης και της διεκδίκησης του νέου, για να ανακαλύψει ένα ευρύτερο και πιο περίπλοκο φάσμα δυνατοτήτων», όπου η αντιμετώπιση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής δεν αφορά την ενημέρωση ή των εκσυγχρονισμό των επιμέρους στοιχείων της αλλά μάλλον την αντιμετώπιση τους ως «προσχήματα» για μια εξερεύνηση που συνεχώς «αναζητά τρόπους και κατευθύνσεις» (Vitale, 2003). Η προσέγγιση αυτή δεν αντιμετωπίζει δηλαδή την παράδοση ως ένα σύνολο αρχιτεκτονικών και κατασκευαστικών διαμορφώσεων που φέρουν απλά ένα «αντικειμενικό ορθολογισμό», κάτι που παρουσιάζεται ιδιαίτερα στην λογική του Giuseppe Pagano (Pagano, Daniel, 1936), αλλά ως στοιχεία τα οποία μέσω της σχεδιαστικής επανερμηνείας, μπορούν να καθορίσουν «πρωτόγνωρα πεδία αξίας» (Rossi, Dini, 2021).

Κεφάλαιο 6 –Παραδείγματα αναβίωσης εγκαταλελειμμένων ορεινών οικισμών

Όπως είδαμε, το δομημένο περιβάλλον των οικισμών αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς των ορεινών περιοχών και η διαφύλαξη του είναι σημαντική για πολλούς λόγους. Παράλληλα όμως, αρχιτεκτονική κληρονομιά των οικισμών μπορεί να αποτελέσει το σημείο ένωσης ανάμεσα στα παλιά και στα νέα οικιστικά μοντέλα, ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον των τοπικών κοινωνιών και οικονομιών. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια προσπάθεια εντοπισμού και παρουσίασης της δυναμικής αυτής μέσω της ανάλυσης πρόσφατων παραδειγμάτων που επιχειρούν την αναζωογόνηση ιστορικών ορεινών οικισμών που βρίσκονταν προηγουμένως σε κατάσταση εγκατάλειψης. Μέσα από αυτά θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι η επανενεργοποίηση της κτισμένης κληρονομιάς δεν αφορά τόσο την αρχιτεκτονική ανανέωση μεμονωμένων στοιχείων και κτιρίων, αλλά κυρίως την εδραίωση ενός οράματος και μιας συνολικής στρατηγικής βασισμένης στην περιβαλλοντική και αρχιτεκτονική ποιότητα.

Η διάσωση, αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος στα βουνά, σε συνδυασμό με την ανέγερση των απαραίτητων νέων υποδομών, αποτελούν ενέργειες οι οποίες είναι σε θέση να υποστηρίξουν ένα σύστημα καινοτόμων μικροοικονομιών στον ορεινό χώρο, όπως για παράδειγμα νέες μορφές γεωργίας και διάφορες μορφές βιώσιμου τουρισμού υψηλής ποιότητας, ενώ παράλληλα μπορούν να προωθήσουν νέα μοντέλα διαβίωσης και να ενισχύσουν με πολλούς τρόπους τους τοπικούς πολιτισμούς (Dini, 2017). Στο πλαίσιο της ανανεωμένης στροφής προς τις ορεινές περιοχές, η ζήτηση για νέα έργα από τις ίδιες τις ορεινές κοινότητες αυξάνεται. Ιδιώτες, μικρές ομάδες ή σύλλογοι θέτουν αιτήματα για κοινωνική, οικονομική και παραγωγική ανανέωση, ενέργειες που σιγά σιγά θα μεταμορφώσουν την υφιστάμενη κατάσταση στα βουνά (Rossi et al, 2021). Όπως θα δούμε, η στρατηγική αυτή θα πρέπει να υποστηρίζεται από τους τοπικούς θεσμούς και τους τοπικούς παραγωγικούς και οικονομικούς πόρους, αλλά και από την συμμετοχή τόσο των εμπειρογνομόνων όσο και των κατοίκων κάθε περιοχής. Παράλληλα, η προώθηση πρωτοβουλιών, πολιτιστικών δράσεων και η δημιουργία δίκτυων συνεργασίας μπορούν να αποτελέσουν πολύ σημαντικά στοιχεία για την αναβίωση των οικισμών.

Οι περιπτώσεις που θα αναλυθούν στη συνέχεια φανερώνουν τον ρόλο και τη σημασία της ποιότητας κάθε αρχιτεκτονικής παρέμβασης στην υποστήριξη των διαδικασιών αναζωογόνησης των ορεινών περιοχών. Κάποια κοινά στοιχεία που διέπουν την γενικότερη αντιμετώπιση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού σε αυτά, αφορούν το σεβασμό στα τοπικά υλικά και τις τοπικές κατασκευαστικές τεχνικές όπως επίσης και τη σημασία που δόθηκε στην αποφυγή οποιασδήποτε επιδερμικής χρήσης γραφικών στοιχείων για την διαμόρφωση ενός «παραδοσιακού» σκηνικού. **Τα τρία παραδείγματα που ακολουθούν αποτελούν στο σύνολο τους αδιαμφισβήτητες μαρτυρίες των δυνατοτήτων που υπάρχουν σήμερα για την αναβίωση των ορεινών οικισμών που μπορεί να βρίσκονται σε μερική ή και σε πλήρη εγκατάλειψη.** Επιπλέον, μέσα από αυτά μπορούμε να αντιληφθούμε ότι είναι εφικτή η δημιουργία ενός ουσιαστικού και ειλικρινούς διαλόγου ανάμεσα στη σύγχρονη αρχιτεκτονική και την παραδοσιακή κτισμένη κληρονομιά των βουνών.

Αν και οι περιπτώσεις που θα αναλυθούν στο κεφάλαιο αυτό αποτελούν κάποια από τα πιο ολοκληρωμένα παραδείγματα, η αναγέννηση εγκαταλελειμμένων οικισμών τόσο στις Άλπεις όσο και σε άλλες ορεινές περιοχές, δεν είναι πλέον μια απομακρυσμένη υπόθεση.

6.1. Το παράδειγμα του δήμου Ostana

Η Ostana είναι ένας δήμος που αποτελείται από μια σειρά διάσπαρτων οικισμών σε υψόμετρο 1100 έως 1600 μέτρων, απέναντι από το όρος Monviso στην άνω κοιλάδα του Piedmont των Ιταλικών Άλπεων. Το παράδειγμα του συγκεκριμένου δήμου αποτελεί μια εμβληματική περίπτωση αναζωογόνησης και αναγέννησης στην οποία η αρχιτεκτονική διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο. Κατά την απογραφή του 1921, οι κάτοικοι της Ostana ήταν 1.200. Σταδιακά όμως, ο πληθυσμός άρχισε να συρρικνώνεται μέχρι που κατά την δεκαετία του 1990 έμειναν μόνο 6 ηλικιωμένοι κάτοικοι (Crotti, 2017), (Corradi, 2020). Η εγκατάλειψη έφτασε δηλαδή το 99,5%, ποσοστό το οποίο υπερβαίνει κατά πολύ το 80% που χαρακτηρίζει σε γενικές γραμμές τους οικισμούς της ευρύτερης περιοχής¹³ (Rossi, 2019).

Παρόλο που η κατάσταση φαινόταν μη αναστρέψιμη, ορισμένοι παλιοί κάτοικοι του οικισμού αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα μακροπρόθεσμο στρατηγικό πλάνο με στόχο την αναγέννηση της Ostana. Το πλάνο αυτό στηρίχθηκε στην προβολή του όρους Monviso, στην αναβίωση της Οξιτανικής κουλτούρας και κυρίως στην ανάδειξη και ενίσχυση του τοπίου και της άθικτης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που άφησε πίσω της η διαρκής εγκατάλειψη. Η στροφή προς την αυθεντικότητα και την ποιότητα του δομημένου περιβάλλοντος, αποτέλεσε παράλληλα μια ουσιαστική διαφορά σε σχέση με τα γύρω τουριστικά κέντρα και ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα της περιοχής. Τα στοιχεία αυτά, αποτέλεσαν το βασικό μοχλό ανάπτυξης και κοινωνικοοικονομικής αναγέννησης της περιοχής.

Σε αντίθεση με άλλα συχνά παραδείγματα του ορεινού χώρου, δόθηκε έμφαση στην αποφυγή οποιασδήποτε ρομαντικής προσέγγισης ή εκμετάλλευσης του «γραφικού» στοιχείου της παράδοσης, κάτι που θα επέτρεπε ενδεχομένως πιθανές μορφές επιφανειακής αναπαραγωγής και απομίμησης της παραδοσιακής κληρονομιάς. Αντ' αυτού, η διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής ποιότητας, αποτέλεσε ένα από τους σημαντικότερους παράγοντες για την αναγνώριση της τοπικής ταυτότητας και για την πολιτιστική, οικονομική και τουριστική προώθηση των οικισμών στο δήμο Ostana. Η διατήρηση της αυθεντικότητας του τόπου γίνεται έτσι κινητήρια δύναμη για την έναρξη της νέας αρχής.

Πρώτη καθοριστική ενέργεια υπήρξε η μεθοδική αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Ο τρόπος με τον οποίο επιχειρήθηκε αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού βασίστηκε πάνω στην έρευνα ενός ντόπιου αρχιτέκτονα, του Renato Maurino. Ο Renato, με την υποστήριξη της τοπικής διοίκησης συνέταξε ένα εγχειρίδιο αρχιτεκτονικών αρχών στο οποίο, από την μια αναλύονται οι οικοδομικές παραδόσεις της περιοχής και από την άλλη παρουσιάζονται μια σειρά σημαντικών σύγχρονων έργων αλπικής αρχιτεκτονικής των τελευταίων δεκαετιών που έχουν ως βασικό

¹³Μία από τις κύριες αιτίες ερήμωσης των ορεινών αυτών κοιλάδων ήταν η μαζική μετανάστευση προς τη βιομηχανική πόλη του Τορίνο στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια ιστορική αλλαγή, η οποία φαίνεται να αντιστρέφεται στις μέρες μας αφού η επιστροφή ανθρώπων στους ορεινούς οικισμούς της περιοχής αποτελεί πλέον πραγματικότητα (Crotti, 2015) (Corradi, 2020).

χαρακτηριστικό την χρήση τοπικών υλικών. Οι πρώτες αποκαταστάσεις που έγιναν στην περιοχή της Ostana έτσι, είχαν ως αναφορά το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο που διαμόρφωσε ο Renato. Ακόμα, συγκροτήθηκε ταυτόχρονα ένας πολιτιστικός σύλλογος, ο οποίος δημιούργησε ένα εθνογραφικό μουσείο και μέχρι σήμερα ασχολείται με ζητήματα που αφορούν την ενίσχυση της ιστορικής κληρονομιάς του τόπου. Επιπλέον, στην πρώτη φάση αναζωογόνησης των οικισμών σημαντικό ρόλο έπαιξε η αξιοποίηση των καλλιιεργειών και των υπόλοιπων διαθέσιμων πόρων της περιοχής.

Εικόνα 29 : Ο οικισμός της Ostana στις Ιταλικές Άλπεις

Στην συνέχεια, δημιουργήθηκαν δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ της τοπικής κοινότητας με ανθρώπους από την πολιτική και πολιτιστική σκηνή της χώρας. Με αυτό τον τρόπο, τα βλέμματα στράφηκαν στον άλλοτε ξεχασμένο δήμο, δημιουργώντας έτσι σημαντικές συνεργασίες με τους τοπικούς φορείς. Οι συνεργασίες αυτές οδήγησαν σταδιακά στην προώθηση πολλών πρωτοβουλιών με επίκεντρο τον πολιτισμό, σε τομείς όπως η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος και η εθνογραφία. Μέσα σε αυτές αξίζει να αναφερθεί η δημιουργία σχολής κινηματογράφου στην οποία συμμετέχουν μαθητές από όλη την Ιταλία και το βραβείο Ostana Scripture με το οποίο προσκαλούνται συγγραφείς από όλο τον κόσμο. Η περίπτωση της Ostana έγινε γνωστή, τόσο από στόμα σε στόμα όσο και μέσω δημοσιεύσεων¹⁴, κάτι που σταδιακά έκανε περισσότερους ανθρώπους να στραφούν και να ενισχύσουν τη συνολική προσπάθεια. Όλες αυτές οι ενέργειες είχαν σαν αποτέλεσμα την δημιουργία ενός σημαντικού δικτύου υποστήριξης των διαδικασιών αναγέννησης του χωριού.

Στη φάση αυτή, μια ενέργεια που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην πορεία του οικισμού ήταν η έναρξη μιας συνεργασία ανάμεσα στη τοπική αυτοδιοίκηση και το Πολυτεχνείο του Τορίνο για την υλοποίηση μιας σειράς αρχιτεκτονικών έργων. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούσαν τόσο την αποκατάσταση και ανακαίνιση παλαιών κτισμάτων όσο και την δημιουργία νέων κτιρίων, υπαίθριων διαμορφώσεων και δημόσιων εγκαταστάσεων κυρίως για τον πολιτισμό, την παροχή υπηρεσιών και τον βιώσιμο τουρισμό (Crotti, Rossi et Dutto, 2020). Για τα έργα αυτά δόθηκε μεγάλη σημασία στη μελέτη της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και στην προσπάθεια επίτευξης μιας σύγχρονης

¹⁴Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 δημοσιεύτηκαν τα πρώτα άρθρα σχετικά με την ύπαρξη ενός οικισμού που ανέτρεπε την κατάσταση εγκατάλειψης που παρατηρείται τόσο συχνά στις Άλπεις (Corradi, 2020).

επανερμηνείας της. Ως εκ τούτου, η αρχιτεκτονική ποιότητα κάθε παρέμβασης υπήρξε μια από τις βασικότερες παραμέτρους του έργου, γεγονός που οδήγησε στο χαρακτηρισμό της Ostana ως ένα «εργαστήριο Αλπικής αρχιτεκτονικής» (Corradi, 2020). Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι η συνεργασία με το Πολυτεχνείο του Τορίνο οδήγησε το 2011 στη δημιουργία ενός ακόμα αρχιτεκτονικού εγχειριδίου, το οποίο παρείχε κατευθυντήριες γραμμές για την αποκατάσταση των παλιών κτιρίων αλλά και για την δημιουργία νέων.

Η ποιότητα της αρχιτεκτονικής αποτέλεσε έτσι κινητήρια δύναμη για περαιτέρω ενέργειες αξιοποίησης του εγκαταλελειμμένου κτιριακού αποθέματος αλλά και για τη συνολική αναγέννηση του οικισμού (Rossi, 2019). Σε αυτό το πλαίσιο, εκτός από τις παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί σε συνεργασία με το Πολυτεχνείο του Τορίνο, βλέπουμε τα τελευταία χρόνια την υλοποίηση νέων έργων από ιδιώτες με στόχο την αναβίωση του οικισμού. Δύο από τα τελευταία σημαντικά παραδείγματα αυτής της προσπάθειας αφορούν τη δημιουργία του Ινστιτούτου Monviso από έναν Ελβετό καθηγητή πανεπιστημίου, για την υποστήριξη δραστηριοτήτων εκπαίδευσης για ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και την ανέγερση ενός αυτόνομου τουριστικού θέρετρου στο τελευταίο εγκαταλελειμμένο μέρος του οικισμού από δύο νέους από το Piedmont, το οποίο θα φιλοξενεί γεωργικές και εθελοντικές δραστηριότητες. Μέχρι σήμερα, διάφορα αρχιτεκτονικά έργα αλλά και ο οικισμός της Ostana συνολικά, αποτέλεσαν αντικείμενο εκθέσεων, διακρίσεων και βραβείων¹⁵.

Εν τω μεταξύ, ένα μεγάλο μέρος του οικισμού έχει αποκατασταθεί και οι μόνιμοι κάτοικοι από έξι αυξήθηκαν στους πενήντα, συμπεριλαμβανομένων πολλών οικογενειών, ένα γεγονός το οποίο είναι μοναδικό σε ολόκληρη την περιοχή των δυτικών Άλπεων. Επίσης, σημαντικό ποσοστό των καινούργιων κατοίκων είναι κυρίως νέοι, μεταξύ 20 και 40 ετών, με υψηλό επίπεδο μόρφωσης (Rossi, 2019). Κάποιοι από αυτούς είναι παιδιά των παλαιότερων κατοίκων αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά ανθρώπους που εγκατέλειψαν τις πόλεις για να συνεχίσουν την ζωή τους στον ορεινό οικισμό (Crotti, Rossi et Dutto, 2020). Οι άνθρωποι αυτοί είτε έχουν δικές τους επιχειρήσεις είτε εργάζονται σε νέους τομείς, όπως ο τουρισμός και η παροχή υπηρεσιών, ο πολιτισμός, η αρχιτεκτονική αποκατάσταση και οι νέες μορφές βιώσιμης γεωργίας.

Η Ostana έχει πλέον γίνει σύμβολο για θέματα που αφορούν την αναγέννηση των ορεινών περιοχών (Crotti, Rossi et Dutto, 2020). Αποτελεί αρχικά ένα όραμα αλλά και μια πραγματικότητα, ένα εφαρμοσμένο συλλογικό αποτέλεσμα στο οποίο συμμετείχαν τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί πρωταγωνιστές. Είναι μια περίπτωση της οποίας η αναπαραγωγή είναι σίγουρα δύσκολη, αλλά τα στοιχεία που την δημιούργησαν, όπως η διαπλοκή των δράσεων, των έργων, και των δικτύων επικοινωνίας, αναδεικνύουν τις μεγάλες δυνατότητες και του πολλούς πιθανούς τρόπους με του οποίους μπορούν υποστηριχθούν οι διεργασίες αναζωογόνησης των Άλπεων και των εγκαταλελειμμένων ορεινών οικισμών γενικότερα. Επιπλέον, είναι μια περίπτωση στρατηγικής αναβίωσης όπου η αρχιτεκτονική διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο (Rossi, 2019). Μια αρχιτεκτονική που έχει επίκεντρο την ποιότητα ζωής των κατοίκων του οικισμού, που σέβεται και ενισχύει την ταυτότητα

¹⁵Κάποια από αυτά περιλαμβάνουν το Βραβείο Vassallo το 2015, το Βραβείο Τοπίου της επαρχίας του Τρέντο το 2016, το Βραβείο Cresco και τα βραβεία 'Constructive Alps 2018' και 'Constructive Alps 2020'. Παράλληλα, αξίζει να αναφερθεί η ειδική διάκριση στο Ευρωπαϊκό Βραβείο Τοπίου MIBACT το 2017 και η συμμετοχή στην έκθεση Arcipelago Italia στην Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας το 2018 (Crotti, Rossi et Dutto, 2020).

του τόπου ενώ ταυτόχρονα εισάγει νέες μορφές κατοίκησης. Τα στοιχεία αυτά καθιστούν την Ostana ένα πολύ σημαντικό παράδειγμα για μια σειρά ζητημάτων που αφορούν τη σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική.

Τα έργα που υλοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ostana καταδεικνύουν τον κρίσιμο ρόλο και την στρατηγική σημασία που μπορεί να έχει η αρχιτεκτονική στις διαδικασίες επανεγκατάστασης και αναγέννησης των ορεινών περιοχών. Κυρίως όμως, φανερώνουν την δυνατότητα της αρχιτεκτονικής για σεβασμό και ενίσχυση της ταυτότητας κάθε τόπου, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα νέες μορφές ανάπτυξης και διαβίωσης. Για τον λόγο αυτό, στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σε κάποια από τα σημαντικότερα παραδείγματα σύγχρονων αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στην Ostana

6.1.1. Το κέντρο ευεξίας και αθλητισμού και η αναδιαμόρφωση της εισόδου του οικισμού

Η πρώτη συνεργασία της τοπικής κοινότητας με το Πολυτεχνείο του Τορίνο αφορά την κατασκευή ενός μικρού κέντρου ευεξίας και άθλησης κοντά από το σημείο εισόδου του βασικού οικισμού της Ostana. Η διάταξη των υφιστάμενων κτισμάτων στο άμεσο περιβάλλον της παρέμβασης καθορίζει αρχικά τη διάρθρωση και τη χωροθέτηση του νέου κέντρου. Το κτίριο, το οποίο εξωτερικά διατηρεί ένα ενιαίο ύφος, αποτελείται βασικά από ένα συμπαγές πέτρινο όγκο που περιλαμβάνει δύο τμήματα τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο. Το στοιχείο που διέπει τη γενικότερη ογκοπλασία του κτιρίου αφορά κυρίως μια προσπάθεια διατήρησης της αίσθησης της αναλογίας, τόσο των ξεχωριστών τμημάτων, όσο και του συνόλου. Εσωτερικά, εκμεταλλευόμενο το επικλινές έδαφος, υποβαθμίζεται για να φιλοξενήσει ένα αναρριχητικό τοίχο, μια πισίνα ευεξίας και μια σειρά συμπληρωματικών χώρων.

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του έργου αφορά την προσπάθεια αρμονικής εισαγωγής σύγχρονων στοιχείων χωρίς όμως αυτά να κρύβονται. Ένα παράδειγμα που εκφράζει την προσπάθεια αυτή είναι η αναζήτηση τεχνικών κατασκευαστικών λύσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να εισάγουν στο κτίριο ηλιακούς συλλέκτες για την παραγωγή θερμότητας, κάτω από τις λιθόπλακες της οροφής, χωρίς να αποκρύπτουν το νέο τεχνολογικό στοιχείο, αλλά αντιθέτως να το καθιστούν αναπόσπαστο μέρος της. Για την επίτευξη του στόχου αυτού ήταν αναγκαία η επινόηση και «εκ νέου εφεύρεση» ενός αριθμού κατασκευαστικών λεπτομερειών και μορφολογικών στοιχείων της τοπικής αρχιτεκτονική, όπως του τρόπου συναρμογής της οροφής με την τοιχοποιία, τη διαστρωμάτωση της οροφής και του τρόπου προεξοχής της στέγης (Crotti, 2017).

Εικόνα 30 : Κέντρο ευεξίας και αθλητισμού, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, M.-P. Forsans, 2019

Ακολουθώντας την ίδια προσέγγιση, δημιουργήθηκε μια αντισεισμική κατασκευή με την υβριδοποίηση των περιμετρικών φερόντων λίθινων τοιχοποιιών με ένα σύστημα εσωτερικών διαχωριστικών τοίχων και οροφής από εμφανές χρωματιστό οπλισμένο σκυροδέμα. Στη περιοχή της Ostana, αυτή ήταν η πρώτη φορά όπου η ανακτημένη πέτρα χρησιμοποιήθηκε σε νέα κατασκευή όχι μόνο ως απλό υλικό επένδυσης αλλά ως δομικό στοιχείο. Παράλληλα, η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος ως ένα ορατό πλέον υλικό, σε συνδυασμό με την χρήση του μέταλλου Corten στα παράθυρα επιχειρούν τη δημιουργία μιας ειλικρινούς επικοινωνίας ανάμεσα στα σύγχρονα υλικά και την τοπική πέτρα, δημιουργώντας έτσι νέες σχέσεις και αρχιτεκτονικές εκφράσεις. Παράλληλα, για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών χρησιμοποιείται ένα σύστημα για την εξασφάλιση γεωθερμικής ενέργειας με εποχιακή αποθήκευση, κάνοντας το συγκεκριμένο κτίριο να έχει σχεδόν μηδενική κατανάλωση¹⁶. Τα στοιχεία αυτά καθιστούν το νέο κέντρο ευεξίας και αθλητισμού της Ostana ένα καινοτόμο πειραματικό κτίριο ιδιαίτερα για θέματα που αφορούν την ενσωμάτωση τεχνολογικών ενεργειακών συστημάτων σε σχέση με την τοπική αρχιτεκτονική.

Η αναδιάρθρωση της εισόδου του οικισμού, λίγα μέτρα πιο κάτω από το κέντρο ευεξίας, αποτελεί τέλος ένα ακόμα αξιόλογο έργο σύγχρονης αρχιτεκτονικής και τοπιακής παρέμβασης. Η διαμόρφωση ήταν το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Πολυτεχνείου του Τορίνο με δύο τοπικού αρχιτέκτονες και κινήθηκε γενικά σε παρόμοιες γραμμές με τα πιο πάνω παραδείγματα. Το έργο περιλάμβανε τη δημιουργία ενός τουριστικού γραφείου και σημείου ενημέρωσης, ενός εξωτερικού χώρου άθλησης, ενός χώρου για δημόσιες εκδηλώσεις και τον κεντρικό χώρο στάθμευσης του οικισμού.

Κοντά από το σημείο εγκατάστασης του κέντρου ευεξίας, συναντούμε ένα ακόμα έργο το οποίο αφορά αναδιάρθρωση της εισόδου του οικισμού, του λεγόμενου Porto Ousitano. Ο επανασχεδιασμός του χώρου αυτού ήταν το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Πολυτεχνείου του Τορίνο με δύο τοπικού αρχιτέκτονες και κινήθηκε σε παρόμοιες γραμμές με τα πιο πάνω παραδείγματα. Το έργο περιλάμβανε αρχικά τη διαμόρφωση του χώρου στάθμευσης και μιας μικρής δημόσιας πλατείας στην οποία ενσωματώθηκε ένας υπαίθριος χώρος άθλησης με τοίχο αναρρίχησης. Παράλληλα δημιουργήθηκαν ένα τουριστικό γραφείο και ένα σημείο ενημέρωσης για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών όπως επίσης και χώρος για δημόσιες εκδηλώσεις.

Εικόνα 31: Διαμόρφωση της εισόδου του οικισμού, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, M.-P. Forsans, 2019

¹⁶Centro di Ricerca Istituto di Architettura Montana, 'Centro Sportivo e Benessere a Ostana', <https://areeweb.polito.it/ricerca/IAM/?p=2708>, τελευταία επίσκεψη: 19/01/2022

6.1.2. Το πολιτιστικό κέντρο «LouPourtoun»

Το πολιτιστικό κέντρο «Lou Pourtoun», το οποίο ολοκληρώθηκε το 2015 στον οικισμό Miribrart, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα έργα ανέγερσης νέας υποδομής στο δήμο της Ostana. Το έργο χρηματοδοτήθηκε από το Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης του οικισμού Miribrart και σχεδιάστηκε από μια ομάδα αρχιτεκτόνων και καθηγητών του Ινστιτούτου Ορεινής Αρχιτεκτονικής του Πολυτεχνείου του Τορίνο, η οποία στηρίζει εδώ και μερικά χρόνια την τοπική κοινότητα σε ζητήματα που αφορούν την αρχιτεκτονική. Το "Lou Pourtoun" βρίσκεται σε υψόμετρο 1.400 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, στην καρδιά ενός ιστορικού μεσαιωνικού οικισμού της Ostanas, το Miribrart, απέναντι από την κορυφή του όρους Monviso και έχει ως σκοπό να φιλοξενήσει πολιτιστικές εκδηλώσεις, εκθέσεις τέχνης, εργαστήρια, συνέδρια και σχολές, όπως για παράδειγμα η κινηματογραφική σχολή L'Aura και μαθήματα του Πολυτεχνείου του Τορίνο. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι το κέντρο διευθύνεται από τους νέους του Συλλόγου Bouligar, πολλοί από τους οποίους ζουν πλέον στην Ostana.

Το όνομα "Lou Pourtoun" προέρχεται από μια παραδοσιακή τυπολογία που αναπτύχθηκε στο συγκεκριμένο οικισμό και αφορά στην ουσία ένα είδος καλυμμένου περάσματος που γεφυρώνει τους μικρούς κτιριακούς όγκους. Ο σχεδιασμός του νέου πολιτιστικού κέντρου βασίζεται στην σύγχρονη επανερμηνεία του τύπου αυτού, ο οποίος προβάλλεται και επαναχρησιμοποιείται στην τρισδιάστατη τυπολογική διάταξη του συγκροτήματος, αποτελώντας έτσι την κεντρική ιδέα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού (Crotti, 2017). Στο νέο κτίριο, το «rourtoun», η καλυμμένη δηλαδή περιοχή, τοποθετείται κατά μήκος της πλαγιάς, παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες και καθορίζει τη θέση των επιμέρους κτιριακών όγκων. Οι όγκοι αυτοί αποτελούνται από μια ακολουθία πέτρινων τμημάτων που κοιτάζουν προς ένα κοινό εσωτερικό χώρο και φιλοξενούν τις νέες λειτουργίες.

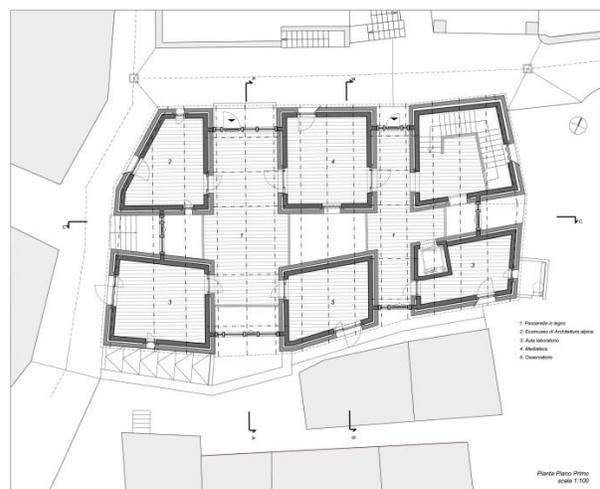
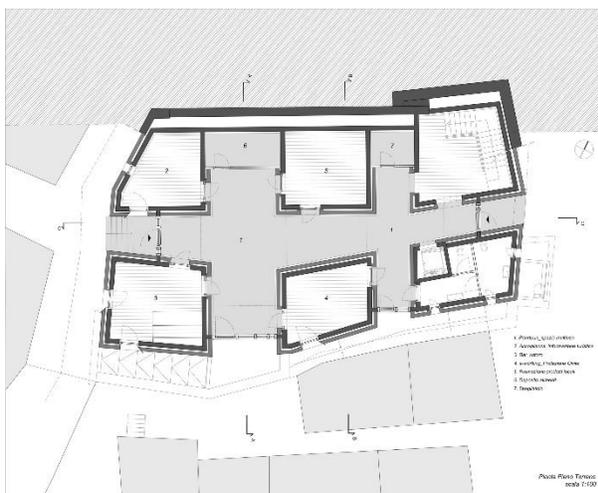

Εικόνες 33 και 34: Πολιτιστικό Κέντρο «Lou Pourtoun», Miribrart, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, M.-P. Forsans, 2011-15

Η οργάνωση του κτιρίου γίνεται σε τρία επίπεδα τα οποία συνδέονται μεταξύ τους. Παράλληλα, υπάρχει άμεση πρόσβαση σε κάθε επίπεδο από διαφορετικά σημεία της πλαγιάς, όπως συνέβαινε σε παλιά παραδοσιακά αλπικά κτίρια. Το πρώτο επίπεδο διαθέτει ένα μεγάλο χώρο για συνέδρια, εκθέσεις και προβολές ταινιών, ενώ το δεύτερο και το τρίτο επίπεδο, γύρω από την κεντρική περιοχή του ρουιτου, περικλείουν τις αίθουσες των διαφόρων δραστηριοτήτων και των τοπικών συλλόγων. Μεγάλα και ψηλά παράθυρα ανοίγουν το κέντρο προς τον οικισμό και προς το τοπίο του όρους Monviso. Ο κεντρικός καλυμμένος χώρος, το ρουιτου, αποτελεί το στοιχείο σύνδεσης των επιμέρους πέτρινων κτιριακών όγκων δίνοντας έτσι ένα ενιαίο χαρακτήρα στο συγκρότημα. Αναλαμβάνει δηλαδή από τη μια το ρόλο της διανομής των κινήσεων ανάμεσα στις επιμέρους πέτρινες ενότητες ενώ παράλληλα διαμορφώνει τον χώρο συγκέντρωσης του πολιτιστικού κέντρου και τον χώρο εκτόνωσης των διάφορων δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στους εσωτερικούς χώρους. Δίνεται με αυτό τον τρόπο η εντύπωση ενός μικρού οικισμού διαμορφωμένου κάτω από μια στέγη.

Η τοπική πέτρα που ανακτήθηκε από τα ερείπια που βρίσκονταν στο σημείο παρέμβασης, χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή των κτιριακών όγκων, ενώ ο σύγχρονος χαρακτήρας της παρέμβασης υποδηλώνεται από μια σειρά επιμέρους στοιχείων και κατασκευαστικών λύσεων, όπως τα υπέρθυρα και τα μεταλλικά κουφώματα, η χρήση επικολητής ξυλείας, τα παράθυρα που επεκτείνονται σε όλο το ύψος και η χρήση του σκυροδέματος για τα δάπεδα αλλά και για την στατική υποστήριξη του κτιρίου. Γίνεται ξεκάθαρο ότι η συνολική προσπάθεια αντικατοπτρίζει μια αναζήτηση ισορροπίας ανάμεσα στο σεβασμό της παράδοσης και στην καινοτομία, ανάμεσα στις τοπικές κατασκευαστικές τεχνικές και στην εισαγωγή νέων υλικών και τεχνολογιών. Μια προσέγγιση που μπορεί να εφαρμοστεί μόνο μέσω μιας προσεκτικής μελέτης και επίβλεψης η οποία δεν ακολουθά στερεότυπα και τυπικές λύσεις.

Η επανερμηνεία μιας χαρακτηριστικής τυπολογίας του οικισμού, η συνύπαρξη ιστορικών παραδοσιακών στοιχείων μαζί με σύγχρονα και η ένταξη νέων λειτουργιών, δημιουργούν ένα αποτέλεσμα που εκφράζει τελικά την «ασταθή ισορροπία» ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν (Forsans, Crotti, Rossi, 2016).

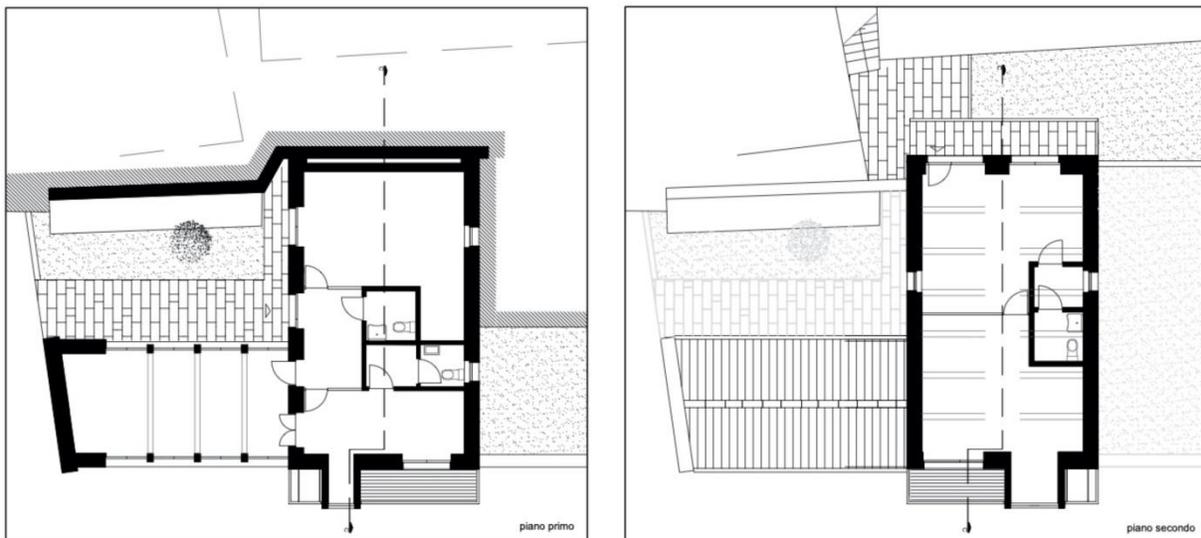

Εικόνες 35 και 36 : Κατόψεις του πολιτιστικό Κέντρο «Lou Pourtoun», M. Crotti, A. De Rossi, M.-P. Forsans

6.1.3. Το «Αλπικό Σπίτι Ευημερίας», MizounDeLaVillo

Το Mizoun de La Villo είναι ένα από τα τελευταία έργα της τοπικής κοινότητας στο πλαίσιο μιας γενικότερης προσπάθειας παροχής κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών, υποστήριξης νέων μικροοικονομιών και προώθησης του βιώσιμου τουρισμού. Το κτίριο, το οποίο ολοκληρώθηκε το 2019 και έχει χαρακτηριστεί ως ένα «Αλπικό Σπίτι Ευημερίας», έχει σκοπό να λειτουργήσει ως ο κεντρικός πυρήνας του οικισμού. Ουσιαστικά αποτελεί μια σύγχρονη υποδομή κοινωνικής πρόνοιας, η οποία φιλοξενεί μια σειρά από υπηρεσίες, όπως τη δημόσια ιατρική κλινική του οικισμού, ένα εργαστήριο αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής, μια βιβλιοθήκη και χώρους ευεξίας και φροντίδας (Crotti, Rossi et Dutto, 2020). Η αρχιτεκτονική ομάδα του έργου αποτελείται από τον Massimo Crotti, τον Antonio De Rossi και την Luisella Dutto, οι οποίοι είναι αρχιτέκτονες και καθηγητές στο Πολυτεχνείο του Τορίνο.

Η χωροθέτηση και η διάταξη του κτιρίου σε σχήμα «Γ», συμπληρώνει και ανακατασκευάζει ένα κομμάτι του ιστού του οικισμού, στο οποίο προϋπήρχαν εδώ και χρόνια ερείπια παλιών κτισμάτων. Όπως και στα ιστορικά αλπικά κτίρια, το Mizoun de La Villo εκτείνεται στην πλαγιά εκμεταλλεύόμενο τις υψομετρικές διαφορές, παρέχοντας με αυτό τον τρόπο άμεση εξωτερική πρόσβαση και στα τρία επίπεδα που το συνθέτουν. Στο πρώτο και κύριο επίπεδο, η πρόσβαση γίνεται βορειοδυτικά από ένα μικρό τετράγωνο αίθριο. Ταυτόχρονα, όλα τα επίπεδα, τα οποία φιλοξενούν διαφορετικές δραστηριότητες, επικοινωνούν μεταξύ τους. Όπως αναφέρουν οι αρχιτέκτονες, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις που εξέφρασε ο Edoardo Gellner, ο οποίος χρησιμοποίησε τη μεταφορά του αγροτικού Αλπικού κτίσματος για να περιγράψει γενικότερα τις ορεινές κατασκευές, τα τμήματα του κτιρίου που διαμορφώνουν το "Γ" αντιστοιχούν στους δύο κύριους τύπους μορφής της αλπικής αρχιτεκτονικής: το «casa a rittochino», όταν η κορυφογραμμή του κτιρίου είναι διατεταγμένη κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες και το «casa a cavalcaroggio», όταν η κορυφογραμμή είναι παράλληλη προς αυτές (Crotti, Rossi, Dutto, 2020).

Εικόνες 37 και 38 : Mizoun De La Villo, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, L. Dutto, 2015-19

Εκτός από τις τυπολογικές αναφορές στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική, μεγάλη σημασία δόθηκε όπως θα δούμε στην υλικότητα του κτιρίου. Αρχικά, οι τοιχοποιίες είναι κατασκευασμένες από πέτρες διαφόρων μεγεθών, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην τρισδιάστατη απόδοση των τελικών επιφανειών. Η επικάλυψη της στέγης γίνεται με την χρήση πέτρινων πλακών και η χρήση του ξύλου εφαρμόζεται τόσο για την κατασκευή της οροφής, με την μορφή των ξύλινων ζευκτών, όσο και για τα κουφώματα και τις θύρες του κτιρίου. Ακόμα, τα μεγάλα ανοίγματα του ενός σκέλους του κτιρίου που βλέπει προς το τετράγωνο αίθριο γεφυρώνονται με υαλοστάσια σε συνδυασμό με οριζόντιες τάβλες πεύκου. Ταυτόχρονα όμως, βλέπουμε σε διάφορα σημεία την εισαγωγή σύγχρονων υλικών και κατασκευαστικών λύσεων, όπως για παράδειγμα τα τρία μικρά ανοίγματα τις ανατολική πέτρινης τοιχοποιίας που πλαισιώνονται από μεταλλικές λαμαρίνες corten.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η διαμόρφωση της ξύλινης πρόσοψης του ενός όγκου του κτιρίου, η οποία αναδύεται νότια προς το δρόμο και βασίζεται στην επανερμηνεία του παραδοσιακού ημιυπαίθριου χώρου των σπιτιών της Ostana, του λεγόμενου Iobbia. Ο χώρος αυτός αποτελεί ένα από τα παλαιότερα στοιχεία της παραδοσιακής αλπικής αρχιτεκτονικής και παράλληλα τον κατεξοχήν χώρο ανάμεσα στο μέσα και στο έξω. Συνήθως το Iobbia έχει νότιο προσανατολισμό και μπορεί να είναι διατεταγμένο σε διάφορα επίπεδα. Στο Mizoun de la Villo, η διαμόρφωση του σημείου αυτού γίνεται με το συνδυασμό των μπαλκονιών που επιτρέπουν την επικοινωνία με τις βεράντες και των μεγάλων παραθύρων που βρίσκονται σε προεξοχή. Επιπλέον, ένα σκίαστρο που αποτελείται από οριζόντια ξύλινα στοιχεία ολοκληρώνει τη πρόσοψη και παρέχει προστασία στους ημιυπαίθριους χώρους. Ο χειρισμός αυτός δημιουργεί ένα αποτέλεσμα με ιδιαίτερο χωρικό βάθος και προσφέρει παράλληλα εναλλαγή τόσο των φυγών προς το όρος Monviso και το αλπικό τοπίο όσο και του τρόπου με τον οποίο το φως εισχωρεί στο εσωτερικό του κτιρίου. Για την κατασκευή της πρόσοψης επιχειρείται ο συνδυασμός παραδοσιακών τοπικών υλικών, όπως το ξύλο πεύκου και πιο σύγχρονων, όπως το γαλβανισμένο μέταλλο.

Εικόνες 39 και 40 : Mizoun De La Villo, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, L. Dutto, 2015-19

Γενικότερα, η προσπάθεια συναρμογής σύγχρονων και παραδοσιακών υλικών φανερώνει την πρόθεση μιας αναγνωρίσιμης σύγχρονης παρέμβασης, η οποία όμως σέβεται την παράδοση του τόπου. Παράλληλα, η ιδιαίτερη χρήση του ξύλου και του μετάλλου στο συγκεκριμένο έργο επιλέγεται εν μέρει για τη δυνατότητα αποσυναρμολόγησης και ανακύκλωσης αυτών των υλικών, κάτι που θα μπορούσε να συντελέσει στη γενικότερη βιωσιμότητα της κατασκευής. Όσο αφορά την ενεργειακή απόδοση, το κτίριο είναι δικτυωμένο με το κοντινό Κέντρο Αθλητισμού και Ευεξίας, χρησιμοποιώντας έτσι τη γεωθερμική, φωτοβολταϊκή και ηλιακή θερμική παραγωγή από αυτό. Το Mizoun de la Villo, το οποίο πρόσφατα έλαβε διάκριση στο διεθνές βραβείο "Constructive Alps 2020", αποτελεί ουσιαστικά ένα σύγχρονο αρχιτεκτονικό παράδειγμα το οποίο επιχειρεί να διατηρήσει ζωντανή τη μνήμη των κτισμάτων του παρελθόντος, εισάγοντας και επανερμηνεύοντας στοιχεία που αφορούν τις αναλογίες, την κλίμακα, τα υλικά και τις «υφές» των ιστορικών κτιρίων όπως επίσης τη χωρική διάταξη και τη σχέση τους με το έντονο ορεινό ανάγλυφο.

Εικόνες 41 και 42 : Mizoun De La Villo, Ostana, M. Crotti, A. De Rossi, L. Dutto, 2015-19

6.2. Ο Σύλλογος Canona και η αναβίωση δύο ορεινών μεσαιωνικών οικισμών

Ο μεσαιωνικός οικισμός Canona βρίσκεται στις εκβολές της κοιλάδας Ossola, στην περιοχή Oiradi Crevoladossola των Ιταλικών Άλπεων και είναι ένας από τους πιο χαρακτηριστικούς οικισμούς του δήμου. Η σταδιακή πορεία εγκατάλειψης της ευρύτερης περιοχής ξεκίνησε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι κάτοικοι της κοιλάδας έφυγαν σιγά σιγά από τους οικισμούς για να εργαστούν στις πόλεις (Wilson, 2008). Το 2001 όμως, ο Ken Marquardt¹⁷ και μια ομάδα ντόπιων κατοίκων, ίδρυσαν τον Σύλλογο Canona, ένα μη κερδοσκοπικό οργανισμό με βασικό στόχο τη διαφύλαξη της λαϊκής λιθόκτιστης αρχιτεκτονικής στην Ιταλία και στην Ευρώπη. Ένας βασικός λόγος της ίδρυσης του συλλόγου αποτελεί η συνεχιζόμενη έλλειψη ευαισθησίας γύρω από ζητήματα που αφορούν την κληρονομιά αυτή, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την παραμελημένη κατάσταση της και την

¹⁷Το 1989 ο Αμερικάνος Ken Marquardt, μετακόμισε μαζί με την οικογένεια του στην κοιλάδα Ossola. Αγόρασαν ένα λιθόκτιστο σπίτι τετρακοσίων ετών στον εγκαταλελειμμένο οικισμό Canona το οποίο αποκατέστησαν, μετατρέποντας το στην κατοικία τους. Η ενέργεια αυτή αποτέλεσε την αρχή μιας σειράς 10 αποκαταστάσεων στην οποία συμμετείχαν διάφοροι φίλοι που σταδιακά εντάχθηκαν στο όλο εγχείρημα. Έπειτα, ανακαλύπτοντας την τεράστια αρχιτεκτονική κληρονομιά των εγκαταλελειμμένων οικισμών στην κοιλάδα, ο Marquardt πήρε την πρωτοβουλία για την ίδρυση του Συλλόγου Canona.

αδιάκριτη κατεδάφιση και «ανακαίνιση» πολλών ιστορικών κτισμάτων, ακυρώνοντας την έτσι για πάντα. Επιπλέον, η δράση του συλλόγου στηρίζεται γύρω από την πεποίθηση ότι η παραδοσιακή αρχιτεκτονική μπορεί να προσφέρει επαρκή, αν όχι ανώτερα μοντέλα στη σύγχρονη αναζήτησή για βιώσιμες λύσεις ανθρώπινης κατοίκησης (Cesprini et Marquardt, 2020). Τα μέλη του συλλόγου ως επί το πλείστον αποτελούνται από κατοίκους της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων ντόπιων αρχιτεκτόνων, δασκάλων και οικοδόμων (Wilson, 2008).

Οι στόχοι αυτοί επιχειρούνται μέσα από μια σειρά εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δράσεων, όπως η φιλοξενία σχολείων, εργαστηρίων και εκθέσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι εκπαιδευτικές κατασκηνώσεις και τα εργαστήρια, τα οποία ο σύλλογος διοργανώνει για περισσότερο από δεκαπέντε χρόνια, με θέμα την αρχιτεκτονική αποκατάσταση παραδοσιακών κτισμάτων, σε συνεργασία με ιταλικά αλλά και διεθνή πανεπιστήμια. Στα εργαστήρια αυτά, οι θεωρητικές πτυχές του σχεδιασμού ενσωματώνονται με την πρακτική εφαρμογή που διαδραματίζεται επιτόπου, παρέχοντας έτσι στους συμμετέχοντες μια άμεση βιωματική εμπειρία με την αρχιτεκτονική. Αξίζει επίσης να αναφερθεί μια από τις πρώτες ενέργειες του συλλόγου για τη δημιουργία της ετήσιας «Διεθνής Συνάντησης Αρχιτεκτόνων της Canona» η οποία τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει φιλοξενήσει περισσότερους από εξήντα παγκοσμίου φήμης αρχιτέκτονες. Η συνάντηση αυτή συντελείτε έτσι ώστε αρχιτέκτονες από όλο τον κόσμο να γνωρίσουν την περιοχή και να συμμετάσχουν σε ένα δημόσιο συνέδριο γύρω από θέματα ανάκαμψης, βιωσιμότητας και περιβάλλοντος.

Ταυτόχρονα, ο σύλλογος Canona συμμετέχει ενεργά στις προσπάθειες αποκατάστασης σε όλη την κοιλάδα. Όπως αναφέρεται στη σελίδα του συλλόγου, οι αποκαταστάσεις αυτές έχουν γίνει με μεγάλη προσοχή, ακολουθώντας μια προσέγγιση που οδήγησε σε βαθιά γνώση των υλικών, των αρχιτεκτονικών στοιχείων και των κατασκευαστικών τεχνικών¹⁸. Μια προσέγγιση, που όπως αναφέρουν μέλη του συλλόγου, στοχεύει στο να αντλήσει και να ακολουθήσει τα διδάγματα που προσφέρονται από την τοπική λαϊκή οικοδομική παράδοση (Cesprini et Marquardt, 2020). Με αυτό τον τρόπο, η ομάδα έγινε μάρτυρας της σταδιακής μετατροπής του ιστορικού αυτού εγκαταλελειμμένου πυρήνα σε ένα κατοικήσιμο περιβάλλον.

Η ενίσχυση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αφορά όμως άμεσα και το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται, το οποίο στην περίπτωση των ορεινών περιοχών αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από τις αναβαθμίδες, που διαμορφώνονται από χιλιάδες χιλιόμετρα ξερολιθιών. Αναγνωρίζοντας το γεγονός αυτό, το 2013 ξεκίνησε ένα έργο συνεργασίας του συλλόγου με το Πολυτεχνείο του Τορίνο για την επισκευή και ανακατασκευή των ξερολιθιών της περιοχής, κάτι που επιχειρείται κυρίως μέσω εκπαιδευτικών εργαστηρίων. Επιπλέον, το 2016 ο σύλλογος Canona συμμετείχε στην τρίτη παγκόσμια

¹⁸Associazione Canova, 'Ghesc project', <https://www.canovacanova.com/ghesc-project>, τελευταία επίσκεψη: 19/01/2022

συνάντηση για το θέμα και το 2017 διοργανώθηκε στην περιοχή σχετικό εργαστήριο σε συνεργασία με το «Σχολείο Ξερολιθιάς» της Ιαπωνίας¹⁹.

Τέλος, ο σύλλογος οργανώνει κάθε χρόνο επισκέψεις στους διάφορους οικισμούς της κοιλάδας και εκδίδει δημοσιεύσεις που παρέχουν σχετικές πληροφορίες. Με αυτό τον τρόπο προωθεί την ανακάλυψη και τη γνωριμία με αυτούς τους τόπους, ενθαρρύνοντας έτσι την ενίσχυση και την προστασία της αρχιτεκτονικής τους κληρονομιά.

Εικόνες 43 και 44 : Οικισμός Canova, Ιταλικές Άλπεις

6.2.1 Η κατοικία Casa Alfio και το παράδειγμα του οικισμού Ghesc

Απέναντι από τον ποταμό που διασχίζει τον οικισμό Canova υπάρχει ένας πολύ μικρός πυρήνας κτισμάτων με το όνομα Ghesc, στον οποίο η πρόσβαση είναι δυνατή μόνο με τα πόδια. Πιο συγκεκριμένα, ο οικισμός αποτελείται από 8 κτίρια και ήταν εγκαταλελειμμένος για περισσότερο από εκατό χρόνια. Τα μέλη του συλλόγου Canova, έχοντας ολοκληρώσει σε μεγάλο βαθμό την αποκατάσταση του οικισμού Canova, οραματίζονταν την ανάκαμψη του μικρού κτιριακού θύλακα. Την αρχή για την επίτευξη του οράματος αυτού έκαναν το 2007 δύο μέλη του συλλόγου, ο Maurizio Cesprini και η Paola Gardin, όταν αγόρασαν ένα από τα κτίσματα του Ghesc, το Casa Alfio.

Εικόνες 45 και 46 : Κτίσματα του οικισμού Ghesc (Αριστερά) Αρχική κατάσταση της κατοικίας Alfio (Δεξιά)

¹⁹Associazione Canova, 'Ghesc project', <https://www.canovacanova.com/ghesc-project>, τελευταίαέπίσκεψη: 19/01/2022

Η κατοικία Alfio υπήρξε το πρώτο έργο αποκατάστασης στον μικρό οικισμό, μια διαδικασία που πραγματοποιήθηκε σχεδόν εξολοκλήρου τα δύο νεαρά μέλη του συλλόγου από το 2008 μέχρι το 2012. Από την αρχική δομή του κτιρίου, η οποία χρονολογείται από τον 16ο αιώνα, είχε διασωθεί μονάχα ένας ανοιχτός χώρος με τέσσερις τοίχους, όποιοι μετά από δεκαετίες εγκατάλειψης ήταν καλυμμένοι με βλάστηση και μια ετοιμόρροπη στέγη που έπρεπε να ανακατασκευαστεί. Παρόλο που το κτίσμα κατασκευάστηκε αρχικά ως ιδιωτική κατοικία, κατά την διάρκεια των αιώνων είχε υποστεί διάφορους μετασχηματισμούς και είχε μετατραπεί σε στάβλο και σε αποθηκευτικό χώρο.

Οι θεμελιώδης αρχές που διέπουν το έργο της αποκατάστασης, όπως αναφέρουν τα μέλη του συλλόγου, αφορούσαν την ισορροπία ανάμεσα στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα, στην οικονομία των μέσων και στους πρακτικούς περιορισμούς μιας τέτοιας προσπάθειας (Cesprini et Marquardt, 2020). Η ανάκτηση και η αξιοποίηση τοπικών υλικών που μπορούσαν να βρεθούν άμεσα στον χώρο της κατασκευής ή σε γειτονικές περιοχές, όπως για παράδειγμα ξύλινες σανίδες για τα δάπεδα, πέτρες για τους τοίχους και μαλλί προβάτου για θερμομόνωση, ήταν επίσης μια από τις βασικές συνθήκες του έργου. Εσωτερικά έχει εφαρμοστεί ασβεστοκονίαμα στις υφιστάμενες λιθόκτιστες τοιχοποιίες, αποδίδοντας έτσι μια πιο μαλακή και φωτεινή επιφάνεια. Επιπλέον, η εισαγωγή νέων στοιχείων όπως η κουζίνα και η σκάλα, αν και δεν αναφέρονται στην τοπική παράδοση, είχε ως στόχο τον εμπλουτισμό και την αναβάθμιση του κτιρίου. Τέλος, όσο αφορά την επίλυση της θέρμανσης των χώρων, επιλέχθηκε μια προσέγγιση «χαμηλής» τεχνολογίας με την χρήση ενός συστήματος βιομάζας, περιορίζοντας παράλληλα την θερμομόνωση στις οροφές και τα δάπεδα του κτιρίου και αξιοποιώντας τη θερμική αδράνεια των πέτρινων τοίχων.

Το αποτέλεσμα αρχικά φαίνεται να χαρακτηρίζεται από τον λιγιστό χώρο και την έλλειψη τεχνολογικών συστημάτων. Αν αντιληφθούμε όμως ότι μια από τις βασικές αρχές που χαρακτήριζαν εξαρχής το κτίριο αφορά την εξυπηρέτηση ενός απλού και ουσιαστικού τρόπου ζωής, τότε μπορούμε να πούμε ότι το Casa Alfio σήμερα μπορεί να θεωρηθεί ένα πραγματικά βιώσιμο μοντέλο. Η κατοικία αυτή, τοποθετημένη στην απότομη πλαγιά του ξεχασμένου οικισμού, αποτελεί ένα ζωντανό παράδειγμα για το πως οι εγκαταλελειμμένοι ορεινοί οικισμοί μπορούν να αναζωογονηθούν με απλά μέσα. Επιπλέον, μπορεί να μας διδάξει ότι πέρα από τις χρηματοοικονομικές πραγματικότητες, με υπομονή, χρόνο και κόπο υπάρχει η δυνατότητα της δημιουργίας νέων στοιχείων και συνθηκών και παράλληλα της διαφύλαξης των παλαιών. Το 2015, το Casa Alfio έλαβε ειδική αναγνώριση από την κριτική επιτροπή του βραβείου «ConstructiveAlps», ενός από τα σημαντικότερα βραβεία που αφορούν την αρχιτεκτονική στις Άλπεις²⁰.

Η αποκατάσταση του Casa Alfio, το οποίο παραμένει μέχρι σήμερα το μοναδικό κατοικημένο σπίτι στον οικισμό, αποτέλεσε στην ουσία την προετοιμασία για το πρώτο βήμα προς την υλοποίηση ενός βασικού οράματος του συλλόγου Canova, το «Εργαστήριο του Οικισμού Ghesc – Ghesc Village Laboratory». Έτσι, ο σύλλογος αγόρασε την κεντρική ομάδα κτιρίων του οικισμού με στόχο την υλοποίηση του πειραματικού αυτού έργου. Επίσης, τα υπόλοιπα τέσσερα κτίρια του Ghesc, τα οποία αποτελούν την ιδιωτική πλευρά του οικισμού, βρίσκονται σε διάφορα στάδια αποκατάστασης για να αποτελέσουν τελικά ιδιωτικές κατοικίες (Dirksen, 2019).

²⁰‘Casa Alfio’, <<https://www.constructivealps.net/casa-alfio/>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022

Εικόνες 45 και 46 :Εσωτερικοί χώροι της κατοικίας Alfio μετά την αποκατάσταση

Η δημιουργία του Ghesc Village Laboratory έχει ως βασικό στόχο την αναβίωση και τη διαφύλαξη των παραδοσιακών κατασκευαστικών μεθόδων. Ο στόχος αυτός επιχειρείται κυρίως μέσα από την οργάνωση εργαστηρίων και σχολείων, τα οποία φιλοξενούνται στον οικισμό. Φοιτητές από όλο τον κόσμο μπορούν έτσι να έρθουν και να μάθουν για τις παραδοσιακές τεχνотροπίες, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην διάσωση του δομημένου περιβάλλοντος του οικισμού. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που διαδραματίζονται στο δημόσιο τμήμα του χωριού διαρθρώνονται γύρω από μικρά έργα αποκατάστασης και ανακατασκευής, όπως για παράδειγμα την αποκατάσταση ξερολιθιών, θόλων και τοίχων αλλά και καθαρισμού της άγριας βλάστησης που φυτρώνει στα παλιά κτίσματα. (Cesprini et Marquardt, 2020). Με τον τρόπο αυτό ανατρέπεται η φθίνουσα πορεία που χαρακτήριζε τον οικισμό, διασώζοντας και μεταδίδοντας ταυτόχρονα τις παραδοσιακές κατασκευαστικές τεχνотροπίες της λαϊκής λιθόκτιστης αρχιτεκτονικής. Επιπλέον, πολύ σημαντικό είναι και το κοινωνικό αντίκτυπο που δημιουργείται από την ομαδική εργασία και από την τριβή ανάμεσα στην τοπική κοινότητα και σε ανθρώπους από τον διεθνή χώρο.

Όσο αφορά τον τρόπο επέμβασης και αποκατάστασης του δομημένου περιβάλλοντος, όπως αναφέρουν μέλη του συλλόγου, υπήρξε ομόφωνη απόρριψη του «μουσειακού» μοντέλου ή άλλων κερδοσκοπικών προσεγγίσεων. Μετά από δύο δεκαετίες εμπειρίας και πειραματισμού, η ομάδα επέλεξε μια μεθοδολογία που χαρακτηρίζεται από την αργή ανακατασκευή της αρχικής δομής των κτισμάτων με την χρήση τοπικών υλικών και παραδοσιακών τεχνотροπιών. Η επιλογή αυτή έγινε παρ' όλο που η ομάδα γνώριζε ότι η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί από πολλούς ως μια μη αυθεντική ανακατασκευή του παρελθόντος (Cesprini et Marquardt, 2020). Στην ουσία όμως, ο σύλλογος επιλέγει και στοχεύει την σταδιακή ανάκαμψη του οικισμού με την χρήση βιώσιμων υλικών, συμβατών με τις υπάρχουσες δομές. Επιπλέον, οι αποκαταστάσεις χαρακτηρίζονται από την επιμέρους αξιολόγηση των κτισμάτων και την επιδίωξη μιας λεπτής ισορροπίας ανάμεσα στην διατήρηση του υφιστάμενου χαρακτήρα κάθε κτιρίου και της ενσωμάτωσης των απαραίτητων στοιχείων, τόσο για την εξυπηρέτηση των σύγχρονων αναγκών όσο και για την ανταπόκριση στις απαιτήσεις των νέων κανονισμών δόμησης. Παράλληλα, το όλο εγχείρημα στοχεύει στη δημιουργία μιας πλήρως εξοπλισμένης εγκατάστασης για την υποστήριξη των διδακτικών δραστηριοτήτων.

Εκτός από τα πρακτικά εργαστήρια, στον οικισμό Ghesc φιλοξενούνται διαλέξεις και μαθήματα με πιο θεωρητικό περιεχόμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνεργασία με το Τμήμα

ABC του Πολυτεχνείου του Μιλάνο, μέσα από την οποία δημιουργήθηκε ένα μόνιμο εργαστήριο με όνομα «Εργαστήριο Τόπων». Το εργαστήριο αυτό περιλαμβάνει τη διδασκαλία τεχνικών για την ανάλυση ιστορικών κτιρίων με την χρήση σαρωτών λέιζερ και φωτογραμμετρίας. Εκτός από την εκπαιδευτική πτυχή, στόχος των μαθημάτων είναι η δημιουργία μιας συλλογικής εμπειρίας που θα περιλαμβάνει μαθητές, δασκάλους και μέλη της τοπικής κοινότητας για να συμβάλουν στην αποτύπωση του Ghesc. Πρόσφατα, μέσω από το εργαστήριο αναπτύχθηκε ένα τοπογραφικό δίκτυο και μια τρισδιάστατη ανάλυση ολόκληρου του χωριού. Αξίζει επίσης να αναφερθεί η συνεργασία με το Διαπανεπιστημιακό Τμήμα Περιφερειακών και Πολεοδομικών Μελετών και Σχεδιασμού (DIST) του Πολυτεχνείου του Τορίνο, το οποίο ασχολείται με τη μελέτη της θερμικής συμπεριφοράς των πέτρινων τοιχοποιιών σε χειμερινές συνθήκες.

Οι συνεργασίες με τοπικά και διεθνή εκπαιδευτικά ιδρύματα και η φιλοξενία ανθρώπων από όλο τον κόσμο, ενισχύουν σημαντικά μέχρι σήμερα τις διαδικασίες ανάκαμψης του τόπου. Παράλληλα, έχουν δημιουργήσει μια γόνιμη ανταλλαγή γνώσεων και απόψεων και μια συνεχή ροή ιδεών και ενέργειας, φέρνοντας έτσι σε επαφή την ιδιαίτερη τοπική διάσταση του τόπου με το διεθνές παρασκήνιο. Οι συλλογικές αυτές διαδικασίες ανάκαμψης θα μπορούσαν να μας θυμίσουν τον τρόπο με τον οποίο πολλές φορές οι άνθρωποι έκτιζαν στους παραδοσιακούς οικισμούς, όπου μεγάλο μέρος της κοινότητας λάμβανε μέρος στην κατασκευή μιας κατοικίας ή κάποιας άλλης κατασκευής. Τόσο ο οικισμός Canova όσο και το Ghesc, μετά από ένα αιώνα εγκατάλειψης αποτελούν πλέον κέντρο δραστηριοτήτων και έρευνας για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

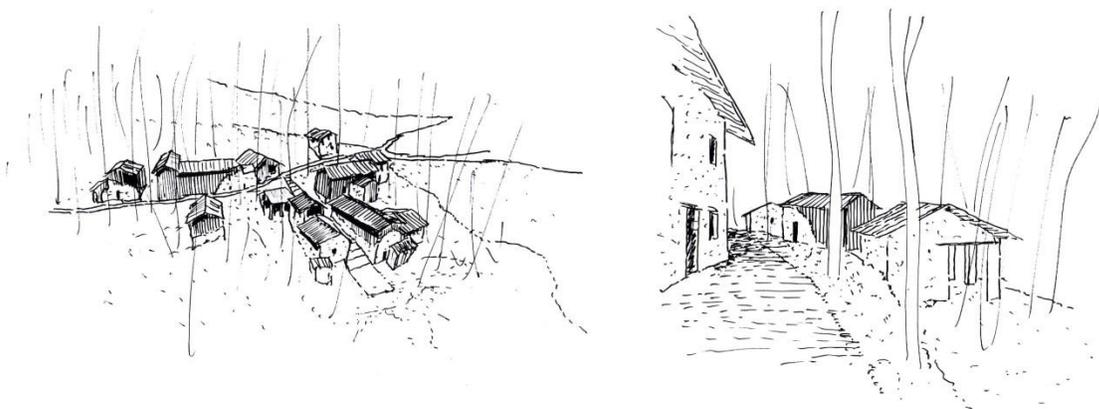
Εικόνες 47 και 48 : Πρακτικά εργαστήρια και θεωρητικά σεμινάρια στον οικισμό Ghesc

«Τα διδάγματα που αντλήθηκαν είναι πολλά. Το ένα είναι ότι είναι υγιές και σοφό να κινείσαι αργά. Ένα άλλο είναι ότι το πάθος και ο σεβασμός είναι πολύ πιο σημαντικά από τα χρήματα. Αλλά ίσως το πιο σημαντικό είναι ότι ο καθένας από εμάς είναι απλώς ένας επιστάτης. Είμαστε “περαστικοί” ανάμεσα σε αμέτρητους άλλους που, στο πέρασμα των αιώνων, βρήκαν καταφύγιο, χαρά και λύπη, μέσα στους ίδιους πέτρινους τοίχους».

Cesprini και Marquardt, 2020

6.3. Το παράδειγμα του οικισμού Paraloup

Το Paraloup είναι ένας οικισμός στην κοιλάδα Valle Stura του Piedmont σε υψόμετρο 1360 μέτρων και αποτελείται από ένα πυρήνα πέτρινων κτισμάτων. Πριν από την πλήρη εγκατάλειψη και ερήμωση του, ο οικισμός ήταν στενά συνδεδεμένος με τις εποχιακές κτηνοτροφικές δραστηριότητες στα ορεινά βοσκοτόπια της περιοχής. Επιπλέον, το Paraloup υπήρξε έδρα αντίστασης στον αγώνα κατά του ναζισμού το 1943-44 και ως εκ τούτου αποτελεί σύμβολο της Αντίστασης της Ιταλίας²¹. Όσο αφορά την εικόνα του οικισμού, από τη μια φανερώνει τη στενή σχέση που επικρατούσε ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον και την ανθρώπινη παρουσία και από την άλλη αντικατοπτρίζει τη διαρκή κατάσταση εγκατάλειψης της αρχιτεκτονική κληρονομιάς που χαρακτηρίζει πολλούς ορεινούς οικισμούς των Άλπεων.

Εικόνες 49 και 50 : Σκίτσα της πρότασης για την αποκατάσταση του οικισμού Paraloup, V. Cottino, D. Regis, D. Castellino και G. Barberis, 2008-2013

Το 2007, το ίδρυμα Nuto Revelli αποφάσισε να αποκαταστήσει τον οικισμό, ο οποίος κάποτε συνέβαλε σημαντικά στην ιστορική πορεία της Ιταλίας, και να τον μετατρέψει σε ένα κέντρο πολιτικής και δημοκρατικής εκπαίδευσης για πάνω από 200 νέους. Σε συνεργασία με το ίδρυμα, την προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης και γενικότερης αναβίωσης του Paraloup ενισχύουν κυρίως ντόπιοι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη συνεργασία μεταξύ του Ιδρύματος NutoRevelli και της τοπικής κοινότητας στη Ριττάνα υπήρξε ανέγερση και η λειτουργία του καταφυγίου Rifugio Paraloup. Τα οικόπεδα για την ανέγερση του τουριστικού αυτού σημείου παραχωρήθηκαν από το Ίδρυμα ενώ η διαχείριση του ανατέθηκε σε μια τοπική μικρή εταιρεία από την κοιλάδα.

Μέχρι το 2010 είχε ολοκληρωθεί η διαμόρφωση του πολιτιστικού πυρήνα ενώ το 2013 υλοποιήθηκε το τουριστικό σημείο του οικισμού. Σήμερα, μετά τη συνολική αποκατάσταση του, το Paraloup αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό που φιλοξενεί σημαντικές πολιτιστικές δράσεις. Πολλές από αυτές διοργανώνονται από τη κοινότητα της περιοχής και το Ίδρυμα Nuto Revelli σε συνεργασία με

²¹UIAA, 'PARALOU: LA MONTAGNA CHE RINASCE (THE REBORN MOUNTAIN)', <https://www.theuiaa.org/uiaa/paraloup/>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022

τοπικά ή διεθνή ιδρύματα και περιλαμβάνουν εργαστήρια, σεμινάρια, συνέδρια, εκθέσεις και συναυλίες. Παράλληλα, στον οικισμό λειτουργούν ένα μουσείο, ένα οικομουσείο, μια αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, ένας ξενώνας και διάφορα εργαστήρια²².

Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συνεργασία του Ιδρύματος Nuto Revelli με το Πανεπιστήμιο του Τορίνο Disafa για την προώθηση έργων που αφορούν τη βιώσιμη γεωργία, όπως το πρόγραμμα Associazione Fondiaria αλλά και τη δημιουργία του «Σχολείου για νέους ορεινούς αγρότες». Τα έργα αυτά στοχεύουν στο να ωθήσουν και να στηρίξουν τους νέους που θέλουν να επιστρέψουν για να ζήσουν στις ορεινές περιοχές. Άλλες σημαντικές ενέργειες αφορούν την συνεργασία με τον οργανισμό Cirpa Italia, ο οποίος ασχολείται γενικότερα με την ενίσχυση των Αλπικών περιοχών και τη συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Τορίνο, για τη δημιουργία μιας τουριστικής διαδρομής με ποδηλατόδρομο, ένα μονοπάτι αλόγων και ένα μικρό γαλακτοκομείο για την τοπική παραγωγή προϊόντων από τα ορεινά βοσκοτόπια. Αξίζει επίσης να αναφερθεί η πραγματοποίηση ενός καλλιτεχνικού ηχητικού έργου, το οποίο αφορούσε την αφήγηση ενός τοπικού παραμυθιού με το όνομα «Camamia», το οποίο οι άνθρωποι μπορούσαν να ακούσουν μέσω ακουστικών όταν περπατούσαν στο χωριό. Η ηχογράφηση του παραμυθιού έγινε στη Ριττάνα και η ερμηνεία του έγινε από μια ντόπια γυναίκα.

Τέλος, στον οικισμό έχουν φιλοξενηθεί κατασκηνώσεις όπου οι εθελοντές μένουν εκεί για δύο εβδομάδες και βοηθούν στην διάνοιξη των μονοπατιών της περιοχής, ενώ το 2016 σε συνεργασία με το Πολυτεχνείο του Τορίνο διοργανώθηκε μια κατασκήνωση για 20 φοιτητές από όλο τον κόσμο, στην οποία σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν διάφορες ξύλινες κατασκευές. Οι κατασκευές αυτές, οι οποίες περιέχουν πινακίδες πληροφόρησης για την ιστορία του τόπου, τοποθετήθηκαν διάσπαρτα στον οικισμό, καθοδηγώντας τον επισκέπτη και εμπλουτίζοντας παράλληλα την βιωματική εμπειρία.

6.3.1. Η αποκατάσταση του δομημένου περιβάλλοντος

Ο σχεδιασμός για την αποκατάσταση του οικισμού, ο οποίος βρισκόταν σε πλήρη, ξεκίνησε το 2006 με την αρχιτεκτονική ομάδα να περιλαμβάνει τους αρχιτέκτονες Valeria Cottino, Daniele Regis, Dario Castellino και Giovanni Barberis. Η πρώτη κατασκευαστική φάση ξεκίνησε το 2008 ενώ το έργο ολοκληρώθηκε το 2013. Βασικός στόχος που διέπει την συνολική προσπάθεια αποκατάστασης του οικισμού υπήρξε η προστασία και η ενίσχυση του τοπίου και του περιβάλλοντος, κάτι που εκφράζει παράλληλα και την γενικότερη προσπάθεια αναβίωσης της περιοχής.

Πιο συγκεκριμένα, η σχεδιαστική αλλά και η κατασκευαστική προσέγγιση των αποκαταστάσεων είχε ως στόχο τη διαφύλαξη και την αβίαστη ανάγνωση των πέτρινων τοίχων, των αυθεντικών δηλαδή κατάλοιπων του ερειπίου, αφήνοντας με αυτό τον τρόπο ακέραια την υπάρχουσα δομή τους. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, επιχειρείται η εισαγωγή ελαφρών ξύλινων όγκων μέσα από τα υφιστάμενα όρια των ερειπίων. Με αυτό τον τρόπο, η σύγχρονη δομή αφήνει «απείραχτα» τα

²²RECUPERO DELLA BORGATA PARALOUP', τελευταίαεπίσκεψη: 28/05/2022

ίχνη των ερειπίων, αναδεικνύοντας τα έτσι ως σύμβολα της σοβαρής ιστορικής ερήμωσης των Αλπικών κοιλάδων κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, ενώ δίνει παράλληλα νέα ζωή σε αυτά. Οι σύγχρονες επεμβάσεις γίνονται αμέσως αντιληπτές, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπουν τη δυνατότητα στον παρατηρητή να ανασυντάξει νοητά την παλαιά εικόνα του οικισμού στο σύνολο του.

Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάζονται οι σύγχρονες ξύλινες κατασκευές μέσα στα όρια των ερειπίων δεν είναι τυχαίος. Μέσω της υπάρχουσας ερειπωμένης δομής των κτιρίων, εξάγονται όπου είναι δυνατόν συμπεράσματα για το συνολικό μέγεθος, το ύψος και τη γεωμετρία που χαρακτήριζαν το κάθε κτίσμα στο παρελθόν. Έτσι, το ίχνος που υποδηλώνουν τα στοιχεία των κτιρίων που έχουν διασωθεί, επιχειρείται να συμπληρωθεί με τις νέες προσθήκες. Επομένως, τα ίδια τα ερείπια είναι αυτά που καθορίζουν τη διαμόρφωση της γεωμετρίας και της σχηματοποίησης των μορφών κάθε νέας παρέμβασης.

Εικόνες 51 και 52 : Φωτογραφίες μετά την αποκατάσταση του οικισμού Paraloup, V. Cottino, D. Regis, D. Castellino και G. Barberis, 2008-2013

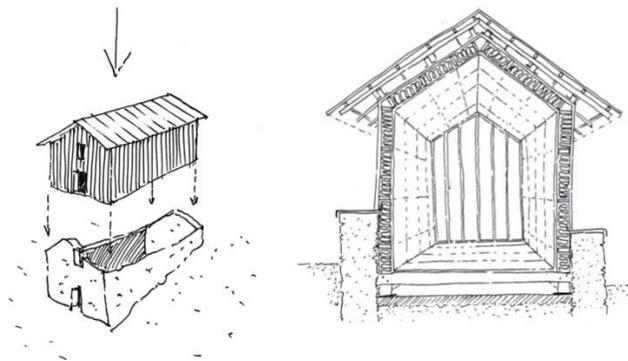
Για τη δημιουργία των νέων δομών γίνεται χρήση παραδοσιακών αλλά και σύγχρονων υλικών. Το κέλυφος του κτιρίου, οι τοιχοποιίες και η οροφή δηλαδή, αποτελείται από διπλή στρώση ξύλου, στο μέσο της οποίας παρεμβάλλεται μονωτικό υλικό. Πιο συγκεκριμένα, επιλέγεται η χρήση ακατέργαστου ξύλου καστανιάς, ένα είδος ξυλείας που είναι διαθέσιμο στην περιοχή και το οποίο έχει χαμηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Επιπλέον, η οροφή επενδύεται με φύλλα λαμαρίνας. Λόγω της έκθεσης του στις εξωτερικές συνθήκες, το ακατέργαστο ξύλο παίρνει σιγά σιγά τα φυσικά του χρώματα και ταυτόχρονα η πατίνα του χρόνου δίνει στις γαλβανισμένες λαμαρίνες της οροφής μια απόχρωση κοντινή με αυτή των πέτρινων τοίχων. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι οι υπάρχουσες τοιχοποιίες από εμφανή λιθοδομή έχουν ενισχυθεί, για να προστατευθούν από περαιτέρω αλλοίωση και παράλληλα για να παραμείνουν ανεξάρτητοι από την ξύλινη κατασκευή. Για την συντήρησή τους αλλά και την διαφύλαξη της αρχικής τους εικόνας έγινε ελαφρά χρήση λεπτόκοκκου ασβεστοκονιάματος.

Μεγάλη προσοχή δόθηκε επίσης σε ζητήματα που αφορούν τη βιωσιμότητα των επεμβάσεων. Η αναστρεψιμότητα της κατασκευής, ο πειραματισμός για την μόνωση των κτιρίων με μαλλί προβάτου και η κάλυψη των ενεργειακών αναγκών των καταλυμάτων με τη χρήση βιώσιμων πηγών ενέργειας, όπως η εφαρμογή φωτοβολταϊκών πανέλων και η χρήση βιομάζας, αποτελούν χαρακτηριστικά που

δείχνουν τη στάση αυτή. Τόσο τα υλικά όσο και οι σχεδιαστικές προτάσεις αναδεικνύουν τη δυνατότητα επανεξέτασης του ζητήματος της βιωσιμότητας στα έργα ανάκτησης της εγκαταλελειμμένης ορεινής κληρονομιάς.

Η προσπάθεια διατήρησης της ποιότητας και της χωρικής αξίας του δομημένου περιβάλλοντος δεν περιορίστηκε μόνο στα κτίρια αλλά εντοπίζεται και σε μια σειρά συμπληρωματικών ενεργειών που αφορούν το σύνολο του οικισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συντήρηση και η επισκευή των υφιστάμενων λιθόστρωτων μονοπατιών. Επιχειρείται η διατήρηση των μονοπατιών στη φυσική τους διάσταση, η οποία ήταν φυσικά προσανατολισμένη στην εξυπηρέτηση των πεζών. Επιπλέον, τα ίχνη του βασικού μονοπατιού στον οικισμό επεκτείνονται, έτσι ώστε τελικά να μετατραπούν σε ένα φυσικό υπαίθριο αμφιθέατρο και σε μια ξύλινη πλατφόρμα που προβάλλει προς την πεδιάδα, χώροι που προορίζονται για την φιλοξενία πολιτιστικών και τουριστικών δράσεων. Η πράξη αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι συμβολίζει τη συνέχεια και την εκ νέου ανακάλυψη του τόπου.

Το έργο αναβίωσης του οικισμού κέρδισε το 2012 το Βραβείο Premio Gubbio, από την ιταλική Εθνική Ένωση Ιστορικών και Καλλιτεχνικών Κέντρων (ANCSA) στην κατηγορία Τοπίο και το 2017 διακρίθηκε από το Βραβείο AAA. Επιπλέον, έχει διακριθεί στο βραβείο Konstruktive για την καλύτερη βιώσιμη αλπική αρχιτεκτονική. Το Paraloup πλέον, χαρακτηρίζεται ως ένα σημαντικό παράδειγμα αναγέννησης της πολιτιστικής και οικονομικής ζωής στις Άλπεις, αλλά και γενικά στις ορεινές περιοχές. Όπως και τα προηγούμενα δύο παραδείγματα, η αναβίωση του οικισμού αυτού, αποτελεί σύμβολο αντίστασης απέναντι στην κατάσταση εγκατάλειψης που χαρακτήριζε για μεγάλο χρονικό διάστημα την περιοχή και που χαρακτηρίζει ακόμα πολλούς ορεινούς οικισμούς. Παράλληλα, το παράδειγμα του Paraloup είναι σημαντικό για τον τρόπο με τον οποίο επιχειρήθηκε η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η συσχέτιση του σύγχρονου με αυτό που προϋπάρχει και παράλληλα η διαφύλαξη της ταυτότητας του τόπου. Τέλος, η εφαρμογή των αρχών της αναγνωρισιμότητας, της αναστρεψιμότητας και της ελάχιστης παρέμβασης, σε συνδυασμό με την σημασία που δόθηκε στην περιβαλλοντική ποιότητα και την βιωσιμότητα κάθε παρέμβασης, αποτελούν χαρακτηριστικά που φανερώνουν τις δυνατότητες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής για υποστήριξη των διαδικασιών αναγέννησης και ουσιαστικής ενίσχυσης των ορεινών περιοχών.

Εικόνες 53 και 54 : Σκίτσα της πρότασης για την αποκατάσταση του οικισμού Paraloup, V. Cottino, D. Regis, D. Castellino και G. Barberis, 2008-2013

Κεφάλαιο 7 - Σύγχρονες επεμβάσεις σε παραδοσιακά κτίρια

Τα βουνά χαρακτηρίζονται από μια πολυδιάστατη πολιτισμική κληρονομιά, η οποία προέρχεται από μια ποικιλία υποβάθρων. Αναπόσπαστο στοιχείο της κληρονομιάς αυτής αποτελούν όπως είδαμε οι ορεινοί οικισμοί και το σημαντικό κτιριακό απόθεμα που διαθέτουν. Όπως έχει γίνει κατανοητό μέχρι τώρα, μια από τις βασικές στρατηγικές για αναζωογόνηση των ορεινών περιοχών περιλαμβάνει την αποκατάσταση και την επαναχρησιμοποίηση των υφιστάμενων κτιριακών κελυφών, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις βρίσκονται σε κατάσταση εγκατάλειψης εδώ και χρόνια. Γενικότερα, οι προσπάθειες επανενεργοποίησης του δομημένου περιβάλλοντος των βουνών είναι άμεσα συνδεδεμένες με ένα μεγάλο εύρος ζητημάτων που αφορούν την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και την γενικότερη αναβάθμιση των ορεινών περιοχών.

Πέρα από τις ενέργειες που διαδραματίζονται στο πλαίσιο γενικότερων πλάνων αναζωογόνησης των οικισμών από τους τοπικούς φορείς, παραδείγματα των οποίων έχουν αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι αποκαταστάσεις πολλές φορές αποτελούν ιδιωτικές πρωτοβουλίες ανθρώπων που θέλουν να επιστρέψουν στις ορεινές περιοχές. Σε αυτό το πλαίσιο, βλέπουμε μια σειρά κατασκευαστικών έργων τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στον Αλπικό χώρο, που αφορά την αποκατάσταση, μετατροπή ή επέκταση υφιστάμενων παραδοσιακών κτιρίων για την εξυπηρέτηση των σύγχρονων αναγκών που θέτει η πρόσφατη ανανεωμένη στροφή προς τα βουνά. Τις περισσότερες φορές, η γενικότερη αναβάθμιση των παραδοσιακών κτιρίων κρίνεται αναγκαία, είτε αυτό αφορά την στατική ενίσχυση, την ενεργειακή απόδοση ή και την κάλυψη των αναγκών που θέτει ο σύγχρονος τρόπος ζωής. Παράλληλα, η μακρόχρονη εγκατάλειψη και η απουσία συντήρησης οδηγεί πολλές φορές στην ανάγκη σημαντικών επισκευών ή και ανακατασκευών διάφορων τμημάτων του κτιρίου. Έτσι, η εισαγωγή νέων υλικών και νέων τεχνολογικών συστημάτων κρίνεται πολλές φορές αναγκαία.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα ζητήματα που εγείρονται γύρω από τον τρόπο με τον οποίο οφείλουμε σήμερα να επεμβούμε στην αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι πολλά. Αρχικά, τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια μεγάλη συζήτηση γύρω από θέματα που αφορούν την αναγνωρισιμότητα και την αυθεντικότητα κάθε παρέμβασης, ιδιαίτερα όταν αυτή διαδραματίζεται σε παραδοσιακά σύνολα. Παράλληλα, ζητήματα που αφορούν την συσχέτιση της παρέμβασης με την κλίμακα, την μορφολογία, την υλικότητα και την δομή των υφιστάμενων κτιρίων έρχονται παράλληλα με ζητήματα βιωσιμότητας και περιβαλλοντικής ποιότητας που φέρνει ο σύγχρονος προβληματισμός. Όλα αυτά θέτουν επιτακτικά ερωτήματα για κάθε σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέμβαση στις ορεινές περιοχές.

Όπως έχει ήδη υποστηριχθεί, η αρχιτεκτονική κληρονομιά μπορεί στην ουσία να αποτελέσει το συνδετικό στοιχείο ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, ανάμεσα στη διατήρηση και τον μετασχηματισμό, ανάμεσα στο τοπικό και το υπερ-τοπικό. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, η κληρονομιά θα πρέπει να είναι και να αντιμετωπίζεται ως κάτι που φέρει μέσα της την εξέλιξη της ζωής και όχι κάτι στατικό που παρατηρείται από απόσταση. Με αυτό τον τρόπο θα αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι του γενικότερου συνεχές μετασχηματισμού των ορεινών περιοχών, αποφεύγοντας ταυτόχρονα την νοσταλγική ή την «υποτιθέμενη» αισθητική αντιμετώπιση της (Dini, 2017), (Andriani, 2010).

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει αναφορά σε παραδείγματα που αφορούν σύγχρονες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις σε υφιστάμενα παραδοσιακά κτίρια ορεινών οικισμών. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι νέες παρεμβάσεις επιχειρούν να συσχετιστούν με το προϋπάρχον και παράλληλα να δώσουν απαντήσεις στα ζητήματα που θέτει η σύγχρονη εποχή. Αν και οι προσεγγίσεις που τα χαρακτηρίζουν είναι πολύ διαφορετικές, τα παραδείγματα αυτά δεν αντιμετωπίζουν την παράδοση με μιμητική διάθεση αλλά το καθένα ξεχωριστά επιχειρεί ένα ειλικρινή και δημιουργικό διάλογο με τα στοιχεία και της ποιότητες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

7.1. Μουσείο Maison-MuséeduSaleve, GBAU

Το πρώτο παράδειγμα αφορά την αποκατάσταση ενός μεγάλου αγροκτήματος στην τοποθεσία Mikerne, στους πρόποδες των Γαλλικών Άλπεων και τη μετατροπή του σε ένα μουσειακό χώρο αφιερωμένο για το όρος Le Salève. Το Le Salève αποτελεί ένα επιμήκη ορεινό όγκο των Άλπεων, το οποίο βρίσκεται στρέφεται προς τη λίμνη της Γενεύης. Το κτίριο που θα φιλοξενούσε τη νέα εγκατάσταση χρονολογείται από τον 18ο αιώνα και αποτελεί ένα από τα λίγα κτίρια της περιόδου που έχουν διασωθεί στην περιοχή. Ο σχεδιασμός της αρχιτεκτονικής πρότασης έγινε από το γαλλικό αρχιτεκτονικό γραφείο Guyard Bregman Architectes Urbanistes και η υλοποίηση του έργου ολοκληρώθηκε το 2007. Οι χώροι που φιλοξενεί το νέο μουσείο περιλαμβάνουν μια αίθουσα μόνιμου εκθεσιακού χώρου, αίθουσες συνεδριάσεων και διαλέξεων, εργαστήρια και μια αίθουσα για παροδικές εκθέσεις.

Η αρχική πρόκληση που έπρεπε να αντιμετωπίσει η αρχιτεκτονική ομάδα για την υλοποίηση του έργου αφορούσε την ιστορική συντήρηση και αποκατάσταση του σπάνιου αυτού άθικτου παραδείγματος αγροτικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα²³. Παράλληλα με τη συντήρηση, το έργο περιλάμβανε την μερική ανοικοδόμηση του κτιρίου, κυρίως για την εδραίωση και τη στατική αναβάθμιση της κατασκευής αλλά και για την στέγαση του κτιρίου αφού η προηγούμενη στέγη είχε υποστεί μεγάλες φθορές.

Η ένταξη της σύγχρονης λειτουργίας στο υφιστάμενο ιστορικό κτίριο επιχειρείται με την εισαγωγή μιας ουσιαστικά ανεξάρτητης ξύλινης κατασκευής εσωτερικά του παλιού κελύφους και σε απόσταση από τις τρεις πλευρές του. Με αυτό τον τρόπο, το δομικό και προστατευτικό περίβλημα της νέας υποδομής δεν επεμβαίνει στις προϋπάρχουσες τοιχοποιίες του κτιρίου, οι οποίες διατηρούνται όπου είναι δυνατό στην αρχική τους κατάσταση. Η επιλογή ανεξαρτητοποίησης της νέας δομής από το παλιό κέλυφος επιτρέπει αρχικά τη διαφύλαξη των στοιχείων του ιστορικού κτιρίου και ταυτόχρονα επιτρέπει την κάλυψη των δομικών και ενεργειακών αναγκών που απαιτούνται από τις σύγχρονες κατασκευές (Rossi, 2021). Παράλληλα, η ενίσχυση των λιθόκτιστων τοιχοποιιών και η επισκευή τους στα σημεία όπου ήταν απαραίτητο έγινε με τη χρήση εκτεθειμένου σκυροδέματος, δηλώνοντας έτσι ότι δεν υπάρχει καμία πρόθεση απόκρυψης του σύγχρονου χαρακτήρα της επέμβασης.

²³ 'HOUSE - SALEVE MUSEUM, MIKERNE FARM FROM 1720, PRESILLY', <<http://www.gbau.fr/index.php/11-catalogue/41-sms>>, τελευταία επίσκεψη: 25/05/2022

Εικόνες 55 και 56 : Μουσείο Maison-Musée du Saleve, Mikerne, GBAU, 2007

Η νέα ξύλινη δομή αποτελεί την μήτρα του έργου, η οποία περιβάλλεται από το κέλυφος του παλιού κτιρίου. Η επιλογή του ξύλου έγινε τόσο για την ευελιξία του σαν υλικό όσο και για τις δυνατότητες συναρμολόγησης και αποσυναρμολόγησης που παρέχει. Η χρήση του εντοπίζεται τόσο στη δημιουργία του νέου κελύφους και της οροφής του κτιρίου, όσο και των διαχωριστικών τοίχων και του δαπέδου. Επιπλέον, όπως αναφέρει η αρχιτεκτονική ομάδα, έγινε προσπάθεια έτσι ώστε η νέα κατασκευή να είναι όσο το δυνατόν πιο απλή. Αυτό επιχειρήθηκε με την χρήση συμπαγούς ξυλείας, την εφαρμογή στοιχειωδών μεθόδων συναρμολόγησης και αφήνοντας παράλληλα όλα τα στατικά στοιχεία της κατασκευής εμφανή²⁴.

Εικόνες 57 και 58 : Μουσείο Maison-Musée du Saleve, Mikerne, GBAU, 2007

7.2. Κατοικία «La casa nella casa», D. Castellino

Το έργο με τίτλο «κατοικία μέσα στην κατοικία» του Ιταλού αρχιτέκτονα Dario Castellino, το οποίο υλοποιήθηκε το 2018, αφορά μια συνολική παρέμβαση αποκατάστασης και μετατροπής μιας διώροφης αγροικίας του οικισμού Castino στις Ιταλικές Άλπεις, για την δημιουργία δύο νέων κατοικιών. Η μια από τις δύο κατοικίες εξελίσσεται και στους δύο ορόφους, με τους χώρους διημέρευσης στο

²⁴ 'GBAU GUYARD BREGMAN ARCHITECTES URBANISTES SALÈVE CENTRE MUSEUM', <<https://divisare.com/projects/320780-gbau-guyard-bregman-architectes-urbanistes-pierre-vallet-saleve-centre-museum>>, τελευταία επίσκεψη: 25/05/2022

ισόγειο και τα υπνοδωμάτια στον όροφο, ενώ η δεύτερη κατοικία ενός υπνοδωματίου περιορίζεται στο υπόλοιπο ισόγειο.

Το παραδοσιακό κτίσμα, το οποίο αποτελείται από ένα ενιαίο όγκο δύο ορόφων, βρισκόταν σε κατάσταση ερειπίου. Πιο συγκεκριμένα, η στέγη, τα δάπεδα και σημαντικό μέρος των πέτρινων τοιχοποιιών είχαν καταστραφεί. Παρόλο που αυτά που είχαν διασωθεί από την αρχική δομή του κτιρίου ήταν λιγοστά, λόγω της διαρκούς εγκατάλειψης, βασική απόφαση του σχεδιασμού ήταν η διατήρηση των παλαιών πέτρινων τοίχων στην κατάσταση που βρίσκονταν. Παράλληλα, όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα, η ένταξη της νέας λειτουργίας γίνεται με την εισαγωγή εντός των ιχνών του ερειπίου ένα νέο και αναστρέψιμο ξύλινο όγκο, δημιουργώντας έτσι μια «κατοικία μέσα στην κατοικία».

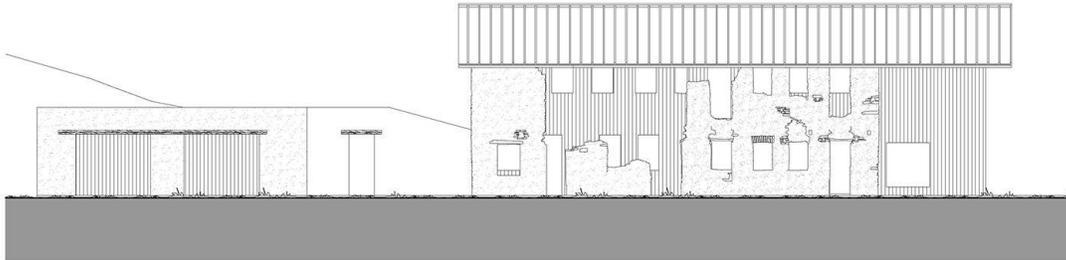

Εικόνες 59 και 60 : La casa nella casa, Castino, D. Castellino, 2018

Η προσέγγιση αυτή έχει ως στόχο να αφήσει άθικτα τα ίχνη του κτιρίου που έχουν διασωθεί, έτσι ώστε μέσα από αυτά να είναι δυνατή η ανάγνωση και η αναγνώριση τόσο της ιστορικής δομής όσο και της σύγχρονης παρέμβασης. Αποφεύγοντας με αυτό τον τρόπο οποιαδήποτε «ψευδή» ανοικοδόμηση του παρελθόντος, η πρόταση στοχεύει στην ανασύνθεση της εικόνας του κτιρίου σε ένα όλο, το οποίο θα εμπεριέχει ταυτόχρονα και τις δύο αυτές διαστάσεις, του παλαιού και του σύγχρονου. Ο σχεδιασμός έτσι δίνει έμφαση στην προσεκτική ανάγνωση των στοιχείων που διασώζονται από την δομημένη κληρονομιά του τόπου και παράλληλα στον τρόπο με τον οποίο επεμβαίνει σε αυτά. Ακόμα, οι σχεδιαστικές επιλογές ακολουθούν

Αρχικά, σε επίπεδο κάτοψης, η αντιμετώπιση που αναφέρθηκε αφορούσε την ανάγνωση των ιχνών του ερειπίου και τον καθορισμό των ορίων της νέας παρέμβασης. Παράλληλα όμως, μέσα από τις πέτρινες τοιχοποιίες που είχαν διασωθεί, έγινε προσπάθεια αναγνώρισης του συνολικού ύψους και του αρχικού όγκου του κτιρίου, όπως επίσης και τη θέση των ανοιγμάτων. Με αυτό τον τρόπο, τα ερείπια του παρελθόντος υποδηλώνουν και καθορίζουν τη γεωμετρία και την ογκοπλαστική επεξεργασία της μορφής της νέας δομής. Επίσης, στις πλαϊνές όψεις του κτιρίου γίνεται προσπάθεια ταύτισης των ανοιγμάτων του νέου ξύλινου όγκου με τα ανοίγματα των πέτρινων τοίχων, όπου αυτά έχουν διασωθεί. Για τη νέα κατασκευή έγινε χρήση τόσο παραδοσιακών όσο και νέων υλικών. Στις εξωτερικές κατακόρυφες επιφάνειες επιλέγεται η χρήση του ξύλου από πεύκο ενώ η επένδυση της

οροφής γίνεται με μεταλλικές λαμαρίνες. Επιπλέον, οι προϋπάρχουσες τοιχοποιίες σε εμφανή λιθοδομή έχουν συντηρηθεί και ταυτόχρονα ενισχυθεί ώστε να παραμείνουν ανεξάρτητες από την ξύλινη κατασκευή.

Εικόνα 61 : Πλάγια όψη, La casa nella casa, Castino, D. Castellino, 2018

Ένα ακόμα στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί, αφορά την προσπάθεια συσχέτισης της νέας δομής με το τοπίο. Ένα μεγάλο υαλοστάσιο διαμορφώνει την πρόσοψη, ανοίγοντας έτσι το κτίριο προς τους λόφους. Παράλληλα, η στροφή προς το τοπίο τονίζεται περαιτέρω με την εισαγωγή μιας ξύλινης διαδρομής που επεκτείνεται κατά μήκος της μιας πλευράς του κτιρίου, οδηγώντας τελικά σε μια εξέδρα, η οποία προβάλλει πάνω από τον λόφο.

Εικόνες 62 και 63 : La casa nella casa, Castino, D. Castellino, 2018

7.3. Κατοικία «Maison Les Combes», Depeyre Morand Architectures

Το επόμενο παράδειγμα αφορά την αποκατάσταση ενός παλιού αχυρώνα και τη μετατροπή του σε μια νέα κατοικία, στη περιοχή Les Combes της Σαβοΐας, στις Γαλλικές Άλπεις. Το έργο υλοποιήθηκε το 2019 από το Γαλλικό αρχιτεκτονικό γραφείο Depeyre Morand Architectures. Όσο αφορά τον σχεδιασμό του έργου, μια από τις βασικές προθέσεις των αρχιτεκτόνων υπήρξε η διατήρηση της υφιστάμενης νότιας και βόρειας πρόσοψης του παλαιού κτιρίου στην υπάρχουσα κατάσταση²⁵. Για τον λόγο αυτό αποφασίζεται η δημιουργία δεύτερων προσόψεων εσωτερικά των παλαιών λιθόκτιστων τοίχων. Ενώ στη νότια πλευρά η νέα πρόσοψη ακουμπά στην αρχική τοιχοποιία, στη βόρεια κατασκευάζεται σε υποχώρηση δύο μέτρων από αυτήν.

Εικόνες 64 και 65 : Μακέτα πρότασης, Maison Les Combes, Les Combes, Depeyre Morand Architectures, 2019

Οι δύο τοιχοποιίες, η παλαιά σε πέτρα και η νέα σε τσιμεντόλιθο συνδέονται μέσω μιας κατασκευής από οπλισμένο σκυρόδεμα, η οποία αγκιστρώνεται πάνω στα δύο αυτά μέτωπα. Στην ενδιάμεση αυτή περιοχή τοποθετείται μια εξωτερική σκάλα επίσης από οπλισμένο σκυρόδεμα, η οποία ακολουθεί το ανάγλυφο του εδάφους. Δημιουργείται έτσι μια στεγασμένη περιοχή η οποία συνδέει παράλληλα τις δύο προσβάσεις της κατοικίας. Ταυτόχρονα, η νέα κατασκευή αναλαμβάνει το ρόλο της στατικής ενίσχυσης της παλαιάς δομής του αχυρώνα.

Στο εσωτερικό της κατοικίας, τα τετράγωνα ξύλινα παράθυρα του καθιστικού αντικρύζουν τον χώρο ανάμεσα στις δύο προσόψεις, πλαισιώνοντας την λιθόκτιστη κατασκευή. Παράλληλα, τα κενά ανοίγματα του πέτρινου τοίχου επιτρέπουν από τη μια την εισροή του φωτός στο εσωτερικό και από την άλλη την θέαση του δρόμου. Γενικότερα, ο σχεδιασμός φαίνεται να επιχειρεί τη δημιουργία ενός παραγωγικού διαλόγου ανάμεσα στο παλιό και στο νέο.

²⁵depeyre morand, maison les combes . savoie', <<https://afasiaarchzine.com/2019/09/depeyre-morand/>>, τελευταίαεπίσκεψη: 28/05/2022.

Εικόνες 66, 67 και 68 : Maison Les Combes, Les Combes, Depeyre Morand Architectures, 2019

7.4. Μικρή κατοικία «Lou Estela», D. Castellino

Το επόμενο έργο αφορά την αποκατάσταση ενός παλιού κτίσματος στον μικρό οικισμό Μοιόλα, στους πρόποδες των Ιταλικών Άλπεων. Το ζητούμενο του συγκεκριμένου έργου, το οποίο ολοκληρώθηκε το 2021 από το αρχιτεκτονικό γραφείο Dario Castellino Architetto, αφορούσε την απλή και άμεση κάλυψη των ελάχιστων απαραίτητων αναγκών διαβίωσης. Το προϋπάρχον κτίσμα, στο οποίο έγινε η παρέμβαση, χαρακτηρίζεται από την μικρή τετράγωνη κάτοψη, τις πέτρινες εμφανής τοιχοποιίες και την ξύλινη οροφή. Το κτίριο χρησίμευε στο παρελθόν για την αποξήρανση κάστανων ενώ εδώ και χρόνια βρισκόταν σε κατάσταση εγκατάλειψης. Λόγω της περιορισμένης επιφάνειας του υφιστάμενου κτιρίου, η οποία δεν επέτρεπε την κάλυψη των νέων αναγκών της κατοικίας, επιλέχθηκε η εισαγωγή ενός επιπλέον όγκου και η προσάρτηση του στον παλιό.

Δημιουργείται έτσι ένας νέος ξύλινος όγκος, ο οποίος ξεκινώντας από το υπάρχον κτίσμα προεκτείνεται οργανικά και στρέφεται προς το νότο και προς τις Ιταλικές Άλπεις. Η ξύλινη μονολιθική δομή που δημιουργείται, μετασχηματίζεται τόσο σε κάτοψη όσο και σε τομή, στοιχεία που προσδίδουν έντονα την αίσθηση της κίνησης. Πιο συγκεκριμένα, η δυναμική και πλαστική μορφή της πετυχαίνεται τόσο μέσω της έντονης στροφής, όσο και με την μετατόπιση των ξύλινων δοκαριών της οροφής της που τοποθετούνται κάθε φορά σε διαφορετικό ύψος, δίνοντας έτσι στην κορυφογραμμή μια ανοδική πορεία. Επιπλέον, ο μετασχηματισμός του όγκου δημιουργεί στην απόληξη του ένα σχήμα το οποίο όπως αναφέρουν οι αρχιτέκτονες παραπέμπει στο σχήμα του βουνού (Pintos, 2021). Παράλληλα, στο σημείο αυτό βλέπουμε την προεξοχή του κτιρίου πάνω από το έδαφος και το άνοιγμα της όψης εξολοκλήρου προς τη θέα και το φως. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι η νέα κατασκευή αποτελείται από μια ξύλινη φέρουσα δομή. Το ξύλο που χρησιμοποιήθηκε είναι ένα τοπικό είδος λάρικς²⁶ και η επεξεργασία του είχε γίνει σε τοπικό εργαστήριο κοντά από την περιοχή της παρέμβασης.

²⁶Η λάρικς ή ο λάρικας (Larix) είναι κωνοφόρο δέντρο της οικογένειας των Πεύκων.

Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η ενσωμάτωση της νέας κατασκευής δημιουργεί την εντύπωση «γέννησης» ενός νέου σώματος το παλαιό. Ο λεπτός αυτός χειρισμός επιτρέπει τη δυναμική παρουσία της νέας υποδομής να μην ακυρώνει την παλαιά, η οποία συμμετέχει ενεργά στη νέα σύνθεση. Η δυναμική νέα μορφή, αλλά και η αντίθεση στην υλικότητα των όγκων, κάνει τη προσθήκη εύκολα αναγνωρίσιμη από το παλαιό κτίσμα ενώ ταυτόχρονα γίνεται ξεκάθαρος ο σύγχρονος χαρακτήρας της παρέμβασης. Οι δύο όγκοι αν και είναι τόσο διαφορετικοί φαίνεται να λειτουργούν συμπληρωματικά.

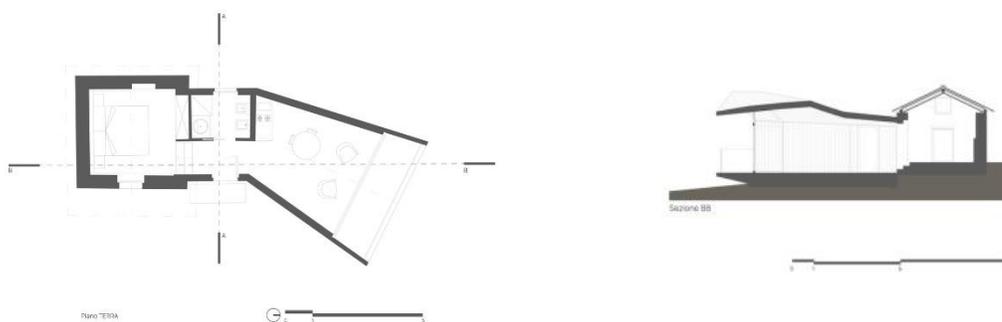
Εικόνες 69 και 70 : Lou Estela, Moiola, D. Castellino, 2021

Οι υλικότητες εσωτερικά ακολουθούν το εξωτερικό, ενώ η πρόσβαση στη κατοικία γίνεται από την ανατολική πλευρά μέσα από μια μαύρη μεταλλική πύλη. Οι πέτρινες τοιχοποιίες του παλιού κτίσματος αγκαλιάζουν το χώρο του υπνοδωματίου. Πιο συγκεκριμένα, το τελείωμα του χώρου αυτού αποκτά μια σκούρα απόχρωση αφού διατηρείται το μαύρισμα των πέτρινων τοίχων που προκλήθηκε από τις διαδικασίες αποξήρανσης των κάστανων. Το καθιστικό, το οποίο τοποθετείται στο άκρο του νέου όγκου, είναι καλυμμένο με ξύλινες σανίδες όπως και στο εξωτερικό, οι οποίες λόγω του ανοιχτού χρώματος αντανακλούν το φως που εισέρχεται μέσα από το μεγάλο υαλοστάσιο. Επιπλέον, η ελαφριά προβολή της απόληξης του όγκου πάνω από το έδαφος και το άνοιγμα της πρόσοψης δίνουν την εντύπωση ότι η νέα δομή προσπαθεί να ενσωματώσει το ορεινό τοπίο στο εσωτερικό. Ανάμεσα στους δύο βασικούς χώρους παρεμβάλλεται μια ενδιάμεση περιοχή, η οποία λειτουργεί ως το συνδετικό στοιχείο. Εκεί τοποθετείται ένας λευκός όγκος από ξηρά δόμηση στον οποίο βρίσκεται ο χώρος υγιεινής. Τέλος, μια πλατφόρμα από σκυρόδεμα δημιουργεί το δάπεδο του υπνοδωματίου, η οποία από τη μια ανασηκώνεται για να δημιουργήσει το κεφαλάρι του κρεβατιού και από την άλλη διαμορφώνει τα σκαλοπάτια που συνδέουν το χώρο με το καθιστικό.

Εικόνες 71 και 72 : Lou Estela, Moiola, D. Castellino, 2021

Οι επιλογές που χαρακτηρίζουν την συγκεκριμένη παρέμβαση θέλουν σαφώς να υπογραμμίσουν και να αναδείξουν τη χρονική διαφορά μεταξύ της λαϊκής αγροτικής αρχιτεκτονικής και της σύγχρονης. Παράλληλα, όπως αναφέρει το αρχιτεκτονικό γραφείο, οι αρχές της αναγνωρισιμότητας²⁷ και της αναστρεψιμότητας²⁸ διέπουν τη γενικότερη φιλοσοφία του σχεδιασμού. Η αντίθεση ανάμεσα στο παλιό και στο νέο είναι εμφανής. Αυτό όμως δεν εμποδίζει την αρμονική συνύπαρξη των δύο όγκων, οι οποίοι τελικά δημιουργούν ένα νέο σύνολο.

Εικόνες 73 και 74 : Κάτοψη και τομή, Lou Estela, Moiola, D. Castellino, 2021

7.5. Μετατροπή σταύλου σε κατοικία στο Soglio, A. Ruinelli

Το επόμενο παράδειγμα αφορά την αποκατάσταση και μετατροπή ενός εγκαταλελειμμένου στάβλου σε ένα χώρο διαβίωσης, στο Soglio, της Ελβετίας. Το παλαιό κτίσμα κατασκευάστηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και αποτελούσε στην πραγματικότητα τελευταίο κτίριο του πυρήνα του οικισμού. Αρχικά, η επιλογή διατήρησης του παλαιού όγκου με τις πέτρινες τοιχοποιίες και τις λιθόπλακες στην οροφή, υποδηλώνει την αναγνώριση της σημασίας του κτίσματος. Εκτός από την αξία του ίδιου του ιστορικού κτιρίου, όπως αναφέρει ο αρχιτέκτονας του έργου Armando Ruinelli, η διατήρηση του έχει σημασία για την κατανόηση της διάρθρωσης του οικισμού συνολικά (Ruinelli, Giovanoli, 2011).

Ο Ελβετός αρχιτέκτονας, αναφέρει ότι μια πιθανή και ενδιαφέρουσα πρόταση μετασηματισμού του στάβλου θα ήταν η εισαγωγή μέσα στον υφιστάμενο όγκο ένα νέο κουτί, το

²⁷Όπως αναφέρεται στο Άρθρο 12 του Χάρτη της Βενετίας : «Τα στοιχεία που προορίζονται να αντικαταστήσουν τμήματα του μνημείου που έχουν καταστραφεί, πρέπει να ενσωματώνονται αρμονικά στο σύνολο, αλλά και να διακρίνονται από τα αυθεντικά μέρη, έτσι ώστε να μην πλαστογραφούνται τα καλλιτεχνικά και ιστορικά τεκμήρια του κτιρίου.».

²⁸Η αρχή της αναστρεψιμότητας στις αποκαταστάσεις περιγράφει την δυνατότητα επαναφοράς του προϋπάρχον κτίσματος στην κατάσταση που βρισκόταν πριν την επέμβαση.

οποίο θα μπορούσε να είναι από χάλυβα, γυαλί ή ξύλο, προσέγγιση η οποία θα άφηνε εντελώς διακριτή την νέα παρέμβαση από το προϋπάρχον. Αν και η αντιμετώπιση αυτή έχει ακολουθηθεί σε διάφορα παραδείγματα που έχουν αναφερθεί πιο πάνω, στο συγκεκριμένο έργο δεν επιλέχθηκε αφού το ενδιαφέρον στράφηκε στην διερεύνηση της δυνατότητας «οικοδόμησης σε συνέχεια με το υπάρχον», μέσω σύγχρονων υλικών και μεθόδων (Ruinelli,2017). Επιπλέον, η «συνέχεια» αυτή επιχειρήθηκε μέσω μιας προσπάθειας οραματισμού του τρόπου με τον οποίο ο αγρότης θα ενεργούσε για να μετατρέψει το στάβλο σε κατοικία (Ruinelli,2017).

Εικόνες 75 και 76 : Πριν και μετά την αποκατάσταση του σταύλου, Soglio, A. Ruinelli, 2014

Η κατοικία εξελίσσεται σε τρία επίπεδα. Η είσοδος βρίσκεται στο ισόγειο με τους χώρους εξυπηρέτησης και τους ξενώνες να εκτονώνονται στην αυλή. Ο πρώτος όροφος αποτελεί ένα ενιαίο χώρο με κουζίνα, καθιστικό και χώρο μελέτης, τα οποία διαρθρώνονται γύρω από τον όγκο της σκάλας και της εστίας ενώ στον δεύτερο όροφο βρίσκεται ένα επιπλέον υπνοδωμάτιο και το χαγιάτι. Η μετατροπή της ιστορικής δομής γίνεται κυρίως με την εισαγωγή τριών νέων αλλά μη βιομηχανικών υλικών, το σφυρήλατο σκυρόδεμα, το ακατέργαστο φυσικό ξύλο από δρυ και το χειροποίητο συγκολλημένο μέταλλο. Εξωτερικά διατηρείται η αρχική υφή του κτιρίου, το οποίο εξακολουθεί να αποτελείται κυρίως από πέτρα και ξύλο. Παράλληλα όμως, εισάγονται ένθετα στοιχεία από σκυρόδεμα, τα οποία πλαισιώνουν τα νέα ανοίγματα του ισογείου. Οι προϋπάρχουσες δοκοί από ξύλο πεύκου συνδυάζονται με κάθετε σανίδες από τοπικού μασίφ ξύλου βελανιδιάς οι οποίες δημιουργούν ένα χειροκίνητο σκίαστρο για τα ανοίγματα της κατοικίας. Επιπλέον, δημιουργείται ένας νέος τοίχος σε σκυρόδεμα, ο οποίος παρουσιάζεται σαν προέκταση και συνέχεια της υφιστάμενης τοιχοποιίας, ενώ ταυτόχρονα σηματοδοτεί τον σύγχρονο χαρακτήρα της παρέμβασης και παρέχει ένα σημείο αντίστιξης.

Εικόνες 77 και 78 : Μετατροπή σταύλου σε κατοικία, Soglio, A. Ruinelli, 2014

Η νέα εσωτερική δομή του κτιρίου αποτελείται από στοιχεία εμφανούς σκυροδέματος μέσα στα οποία διεισδύει η ξύλινη οροφή. Τα στοιχεία αυτά, τα οποία ενισχύουν στατικά την παλαιά κατασκευή, δεν ακολουθούν όπως αναφέραμε την λογική του «κουτιού» μέσα στο υφιστάμενο κέλυφος, αλλά αναζητούν μια αρμονική συνύπαρξη με τις πέτρινες τοιχοποιίες, σαν να προσπαθούν να αποτελέσουν τη μετάφραση τους στη σύγχρονη αρχιτεκτονική γλώσσα και τεχνική. Για την συναρμογή των διάφορων στοιχείων και τον συνδυασμό των υλικών μεταξύ τους δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ακρίβεια και στον λεπτομερή σχεδιασμό. Όπως αναφέρει η αρχιτεκτονική ομάδα, για την επιτυχή εφαρμογή των ιδιαίτερων κατασκευαστικών λύσεων ήταν απαραίτητη η έρευνα και ο πειραματισμός μέσω δοκιμών και μοντέλων που έγιναν σε κλίμακα 1:1.

Η σημασία στη λεπτομέρεια φαίνεται τόσο από τις κατασκευαστικές λύσεις όσο και από την επιλογή των υλικών. Για παράδειγμα, τόσο στα δάπεδα και τις οροφές, όσο και στα έπιπλα και τις πόρτες, το ξύλο που χρησιμοποιείται είναι το ίδιο και επεξεργάστηκε στο ίδιο μέρος. Έτσι, δίνεται ένα ενιαίο ύφος, ενώ παράλληλα η γήρανση του υλικού των στοιχείων αυτών θα συμβεί με παρόμοιο τρόπο. Επιπλέον, σε αντίθεση με το υπόλοιπο κτίριο, στο οποίο εφαρμόζεται το ξύλινο πάτωμα, το δάπεδο στο σημείο της εισόδου αποτελείται από σκυρόδεμα στο οποίο έχουν τοποθετηθεί με το χέρι μικρές πέτρες, κάτι που παραπέμπει στο λιθόστρωτο διάδρομο των λαϊκών τοπικών κτισμάτων.

Εικόνες 79 και 80 : Μετατροπή σταύλου σε κατοικία, Soglio, A. Ruinelli, 2014

Όπως γίνεται κατανοητό, το έργο στο σύνολο του εστιάζει στην ποιότητα της αρχιτεκτονικής. Κάθε στοιχείο διαδραματίζει τον ρόλο του σε μια συνεχή αναζήτηση ισορροπίας ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον. Η φροντίδα με την οποία τα υλικά έχουν επιλεγεί και έχουν εφαρμοστεί, σε συνδυασμό με την τραχύτητα που χαρακτηρίζει το κτίσμα, αποδίδουν μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα. Γενικότερα, το τελικό αποτέλεσμα που επιτυγχάνετε από την σύγχρονη παρέμβαση πηγάζει τόσο μέσω του λεπτομερή σχεδιασμού όσο και μέσω της άριστης τεχνογνωσίας και χειροτεχνίας. Χωρίς καμία νοσταλγική διάθεση για το παρελθόν, η νέα παρέμβαση επιχειρεί να επανερμηνεύσει την ταυτότητα του τόπου μέσα από ένα συνεχή διάλογο ανάμεσα στο σύγχρονο και την παράδοση.

Κεφάλαιο 8 - Παραδείγματα ένταξης νέας αρχιτεκτονικής σε παραδοσιακούς οικισμούς

Ένα από τα χαρακτηριστικά που γενικά εντοπίζεται στην αρχιτεκτονική των τελευταίων δεκαετιών αφορά τη μανιακή ενασχόληση της με καθετί που μπορεί να θεωρηθεί διαφορετικό, νέο ή «καινοτόμο». Η ενασχόληση αυτή γίνεται συνήθως αυτοσκοπός της αρχιτεκτονικής, ενώ παράλληλα πολλές φορές έχει ως αποτέλεσμα το σύγχρονο να καταντά συνώνυμο με το αλλόκοτο. Τα τελευταία χρόνια όμως, το «νέο» ως οντολογική αξία έχει χάσει μέρος της ελκυστικότητας του, εις βάρος άλλων θεμάτων που αφορούν από τη μια το φυσικό περιβάλλον και από την άλλη το τοπικό πλαίσιο των περιοχών. Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, η αλλαγή αυτή σε συνδυασμό με την τρέχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση και την κρίση ορισμένων μοντέλων κατανάλωσης, δημιουργούν άνευ προηγουμένου ευκαιρίες τόσο όσο αφορά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό όσο και γενικότερα την ανάκαμψη των ορεινών περιοχών. Τα μεγάλα ξενοδοχεία και τα χειμερινά θέρετρα δεν αποτελούν πλέον το προσκήνιο της ανθρώπινης παρουσίας στα βουνά, αλλά δίνουν την θέση τους σε επεμβάσεις μικρότερης κλίμακας, που συχνά συνδέονται με την αποκατάσταση της παραδοσιακής κληρονομιάς και την δημιουργία νέων μικρών υποδομών.

Εμφανίζονται έτσι νέες μορφές αρχιτεκτονικής, οι οποίες αναθεωρούν και διαπραγματεύονται ζητήματα που αφορούν τη σχέση της αρχιτεκτονικής με τον τόπο και την παράδοση, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και την τεχνολογική καινοτομία, σε ένα γενικότερο πλαίσιο «ένταξης» της νέας αρχιτεκτονικής. Τα παραδείγματα που παρουσιάζονται πιο κάτω μας δείχνουν, σε μια συνεχή αναζήτηση ισορροπίας ανάμεσα στα επιτακτικά ζητήματα που θέτει η ορεινή επανακατοίκηση, ότι υπάρχουν εναλλακτικοί τρόποι για την δόμηση στα βουνά. Επιπλέον, η αλλαγή στην ευαισθητοποίηση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από την βαθύτερη και καλύτερη επίγνωση των δυνατοτήτων και των ορίων της αρχιτεκτονικής, αλλά και του ρόλου της ως φορέα των σύγχρονων αναγκών της κοινωνίας.

Χωρίς καμία μιμητική διάθεση, τα έργα που θα αναφερθούν αποκτούν αξία κυρίως επειδή επιχειρούν την ουσιαστική συνέχεια με αυτό που ήδη προϋπάρχει, δημιουργώντας μια πραγματική και όχι εικονική σχέση με την ιστορία και εμπλουτίζοντας με αυτό τον τρόπο την ταυτότητα κάθε τόπου. Έτσι, η συσχέτιση με την παράδοση, αντί να περιοριστεί σε στατικές αναπαραστάσεις, μπορεί αποτελέσει μια δυναμική συνθήκη παραγωγής νέων στοιχείων και νοημάτων. Παράλληλα, μας φανερώνουν ότι τα σύγχρονα έργα, έστω και σε μικρή κλίμακα, μπορούν να αλλάξουν την αντίληψη μας το τοπίο και να γίνουν στοιχεία που το μετασχηματίζουν και το ενισχύουν. Μέσα από μια τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό το κάθε έργο επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει το περιβάλλον γύρω του και να διαμορφώσει τον δικό του ρόλο μέσα στο τοπίο. Τέλος, τα παραδείγματα αυτά μπορούν να μας βοηθήσουν να σκεφτούμε με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της οικοδόμησης νέων υποδομών στα βουνά, αλλά και την απήχηση της ποιοτικής αρχιτεκτονικής στην αναβάθμιση των ορεινών περιοχών.

8.1. Κατοικία Luzi, P. Zumthor

Όπως αναφέρθηκε στο 3^ο κεφάλαιο, το «swiss chalet» σε κάποια φάση κατέληξε να αποτελεί ένα μοντέλο κατοικίας για τους τουρίστες, το οποίο μπορούσαν να επιλέξουν μέσα από ένα κατάλογο. Τα τελευταία χρόνια όμως, μετά από μια συνεχόμενη κριτική των αρχιτεκτόνων ενάντια στα στερεότυπα και τις επιδερμικές απομιμήσεις της παράδοσης, βλέπουμε τον τύπο αυτό να επιστρέφει με πολύ διαφορετικούς όρους. Πιο συγκεκριμένα, όπως μας αναφέρει ο Bruno Reichlin, η επιστροφή του «chalet» αφορά κυρίως ενέργειες που στοχεύουν στην επανερμηνεία του τύπου αυτού με μια σύγχρονη προσέγγιση, από αρχιτέκτονες όπως ο Conradin Clavuot και ο Gion Antoni Caminada (Reichlin, 2017). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της επιστροφής αποτελεί επίσης η κατοικία Luzi, σχεδιασμένη από τον Ελβετό αρχιτέκτονα Peter Zumthor. Το έργο αυτό υλοποιήθηκε το 2002 και αφορά τη δημιουργία μιας κατοικίας για την οκταμελή οικογένεια Luzi στον οικισμό Jenaz της Αλπικής περιοχής Prattigau.

Ένα από τα πρώτα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το έργο αφορά την επιθυμία του αρχιτέκτονα αλλά και των πελατών για να συμπεριλάβουν στον μεγαλύτερο βαθμό την τοπική κοινωνία για την υλοποίηση του νέου κτιρίου. Η πρόθεση αυτή αφορούσε τόσο την προμήθεια και την χρήση τοπικών υλικών όσο και την επιλογή ντόπιων μαστόρων και κατασκευαστικών εταιριών, κάτι που καθόρισε επίσης την επιλογή του τύπου σαλέ που χρησιμοποιήθηκε. Εξωτερικά, η εντύπωση που αφήνει η ξύλινη μορφή κάνει το κτίριο να φαίνεται ιδιαίτερα οικείο προς το περιβάλλον του, αλλά από την άλλη υπάρχουν στοιχεία που κάνουν αισθητή τη διαφοροποίησή του, όπως τα τμήματα και οι τοίχοι που προεξέχουν από τα επίπεδα της όψης. Οι προεξοχές αυτές, αποτέλεσμα της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής επίλυσης της κατοικίας, λειτουργούν ως στοιχεία που ορίζουν τα μπαλκόνια και την είσοδο του κτιρίου, προστατεύοντας τα παράλληλα από τον άνεμο και τις καιρικές συνθήκες. Επιπλέον, οι διαστάσεις των ανοιγμάτων είναι ιδιαίτερα μεγάλες σε σύγκριση με παρόμοιου τύπου ξύλινες κατασκευές της περιοχής.

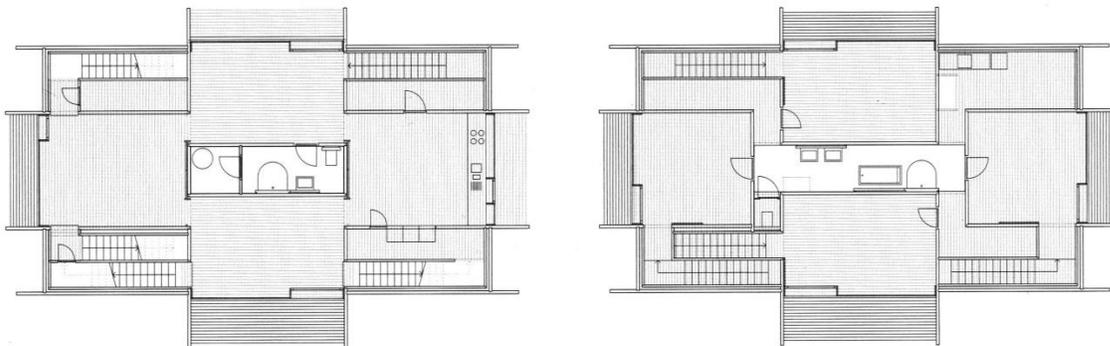

Εικόνες 81 και 82 : Κατοικία Luzi, Jenaz, P. Zumthor, 2002

Εσωτερικά, η νέα κατοικία εξελίσσεται σε τρία επίπεδα. Το ισόγειο περιλαμβάνει μια μεγάλη είσοδο και ένα ελεύθερο χώρο, δίπλα από τον οποίο υπάρχει ένα μικρό ξεχωριστό διαμέρισμα για ενοικίαση. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει στο μέσο ένα κεντρικό κλειστό πυρήνα, γύρω από τον οποίο υπάρχουν τέσσερις μεγάλοι χώροι που φιλοξενούν τις πιο κοινόχρηστες λειτουργίες της κατοικίας, τη, τραπεζαρία, το καθιστικό, την κουζίνα και τον χώρο μουσικής. Λόγω της σταυροειδής διάταξης των χώρων ο καθ' ένας αποκτά διαφορετική θέα στο τοπίο. Στις γωνιές του πρώτου επιπέδου χωροθετούνται τα κλιμακοστάσια και τα ερμάρια αποθήκευσης. Με αυτό τον τρόπο οι γωνιές του κτιρίου, οι οποίες έχουν παράλληλα μονωτική και στατική λειτουργία, αποκτούν τον ρόλο της κατακόρυφης διανομής κινήσεων. Ο κεντρικός πυρήνας συνεχίζεται και στον δεύτερο όροφο στον οποίο τοποθετείτε ο κοινόχρηστος χώρος υγιεινής. Γύρω από αυτόν εξελίσσονται οι πιο ιδιωτικοί χώροι της κατοικίας.

Η ιδιαίτερη χωροθέτηση των κλιμακοστασίων παρέχει τη δυνατότητα προσέγγισης του κάθε δωματίου στον δεύτερο όροφο από διαφορετική σκάλα και παράλληλα της σύγκλισης των διάφορων διαδρομών στον κεντρικό χώρο υγιεινής. Ο αρχιτέκτονας δίνει έτσι τη δυνατότητα σε κάθε μέλος της οικογένειας να χρησιμοποιήσει μια ξεχωριστή σκάλα για την μετακίνηση στον δικό του χώρο. Όσο ανορθόδοξη και αν φαίνεται η επιλογή της κατακόρυφης κίνησης στο κτίριο, ο Bruno Reichlin εντοπίζει στη σχεδιαστική πρόταση αναφορές που σχετίζονται με τα μεγάλα παραδοσιακά σαλέ της Λουκέρνης, στα οποία διαφορετικές σκάλες διακλαδίζονται από τα σαλόνια προς τα δωμάτια, τα οποία φιλοξενούν συνήθως εποχικούς εργαζόμενους (Reichlin, 2017). Παράλληλα, η δυνατότητα προσέγγισης των χώρων από διαφορετική σκάλα για τα μέλη της οικογένειας, τονίζει τον διαφορετικό χαρακτήρα και το ρόλο τους στην καθημερινή ζωή.

Επιπλέον, η επιλογή δημιουργίας ξεχωριστού διαμερίσματος στο ισόγειο έχει αναφορά στη τοπική παράδοση, όπου η παλαιότερη γενιά αφήνει κάποια στιγμή το κύριο μέρος του σπιτιού στα παιδιά. Δημιουργείται έτσι ο χώρος στον οποίο οι γονείς θα μπορούσαν μελλοντικά να μεταφερθούν αν θελήσουν να παραχωρήσουν το βασικό κομμάτι της κατοικίας στα παιδιά τους. Η κίνηση αυτή προσθέτει στην κατοικία Luzi μια ενδιαφέρων κοινωνική διάσταση. Γενικότερα, η σχεδιαστική προσέγγιση του Zumthor, η οποία με πολλούς τρόπους στοχεύει στην επανερμηνεία της παράδοσης, «προκαλεί» και τελικά μεταμορφώνει τον παραδοσιακό τύπο του «chalet» της περιοχής.

Εικόνες 83 και 84 : Κατόψεις της κατοικίας Luzi, P. Zumthor

8.2. Κατοικία Rezzonico, L. Vacchini

Το επόμενο παράδειγμα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο αντικατοπτρίζει την διαφωνία που συχνά εκφράζουν οι αρχιτέκτονες απέναντι στους περιορισμούς και τους κανονισμούς δόμησης για την «προστασία» των παραδοσιακών οικισμών. Το έργο είναι του Ελβετού αρχιτέκτονα Livio Vacchini και αφορά την αποκατάσταση ενός ιστορικού πύργου και την δημιουργία ενός νέου δίπλα από αυτόν, στον οικισμό San Bartolomeo στο Vogorno των ιταλικών Άλπεων.

Η πρόταση αφορά την ανέγερση ενός νέου συμμετρικού όγκου σε απόσταση από τον πρώτο, παρόμοια με αυτή που ιστορικά χαρακτήριζε τα κτίρια στον οικισμό. Μεταξύ των δύο πύργων παρεμβάλετε ένας κενός χώρος, ο οποίος αξιοποιείται ως καλυμμένη βεράντα. Το αυστηρά συμμετρικό σχέδιο αποτελείται από τρεις ενότητες, διαστάσεων 5,4 και 4,5 μέτρων, παρατιθέμενες στην σειρά. Η στατική δομή του κτιρίου από οπλισμένο σκυρόδεμα είναι εμφανής στην πλάκα της οροφής, στις δύο πλαϊνές όψεις και μερικώς στον πέτρινο τοίχο της πρόσοψης. Παράλληλα, η είσοδος του κτιρίου στο ισόγειο οδηγεί στο κεντρικό αίθριο και από εκεί στα δύο πλαϊνά υπνοδωμάτια. Στο πρώτο επίπεδο ο ενδιάμεσος χώρος διαμορφώνει την κεντρική βεράντα, η οποία αφήνεται ανοιχτή από τις δύο ελεύθερες πλευρές, ενώ στις πλαϊνές κλειστές περιοχές διαμορφώνονται οι χώροι διημέρευσης της κατοικίας.

Εικόνες 85 και 86 : Κατοικία Rezzonico, San Bartolomeo, L. Vacchini, 1985

Στην αρχική πρόταση που παρουσιάστηκε στο Διοικητικό Συμβούλιο για την έγκριση του έργου υπήρχε μια μεγάλη επίπεδη οροφή που ένωνε του δύο πύργους. Το συμβούλιο όμως απέρριψε την πρόταση αυτή, αφού ένας από τους κανονισμούς δόμησης στο συγκεκριμένο οικισμό αφορούσε την υποχρεωτική υιοθέτηση δίριχτης στέγης από σχιστόπλακες. Για να ξεπεράσει το εμπόδιο αυτό, ο Vacchini πρόσθεσε δύο αποκλειστικά διακοσμητικές “παραδοσιακές” στέγες, με τις απαιτούμενες προδιαγραφές, τοποθετημένες πάνω από το επίπεδο μπετονένιο δώμα της αρχικής πρότασης (Reichlin, 2017). Έτσι, ο αρχιτέκτονας αναδεικνύει με επιδεικτικό τρόπο την καθαρά μορφολογική χρήση των στοιχείων αυτών, τα οποία δεν έχουν καμία λειτουργική και προστατευτική αξία, για την δημιουργία ενός «παραδοσιακού» σκηνικού. Με αυτό τον τρόπο, μέσω της αρχιτεκτονικής πρότασης, ο αρχιτέκτονας φαίνεται να καταγγέλλει την επιπολαιότητα του συγκεκριμένου κανονισμού που έπρεπε να ακολουθήσει. Το συγκεκριμένο παράδειγμα θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντικατοπτρίζει

πολλαπλά και αντιφατικά ζητήματα που αφορούν γενικότερα την αντιμετώπιση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο παραδοσιακό ορεινό τοπίο.

8.3. Κατοικία SWISSHOUSE XXXV, Davide Macullo Architects

Η κατοικία SWISSHOUSEXXXV αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου έργου καλλιτεχνικών και αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στην κοιλάδα Calanca στην καρδιά των Ελβετικών Άλπεων. Το έργο ολοκληρώθηκε το 2019 από την αρχιτεκτονική ομάδα Davide Macullo Architects. Το παράδειγμα της νέας αυτής παρέμβασης, αντιπροσωπεύει την προσπάθεια των αρχιτεκτόνων να γεφυρώσουν, μέσω της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, το «πνεύμα» του τόπου με το μέλλον του. Όπως αναφέρει η αρχιτεκτονική ομάδα, τόποι σαν αυτόν, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από το μεγαλείο της φύσης, εμπεριέχουν δυνάμεις οι οποίες κατευθύνουν τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό²⁹. Παράλληλα, η συνειδητοποίηση της κληρονομιάς που έχουν αφήσει πίσω τους οι προηγούμενες γενιές ωθεί τους αρχιτέκτονες να επιχειρήσουν την μεγαλύτερη δυνατή ενσωμάτωση της νέας δομής στο τοπικό πλαίσιο.

Το έργο αφορά ουσιαστικά την επέκταση ενός υφιστάμενου κτιρίου για την δημιουργία ακόμα ενός μικρού κατοικήσιμου χώρου. Η νέα δομή έχει σχεδιαστεί ως ξεχωριστό στοιχείο από το προϋπάρχον κτίσμα, έτσι ώστε οι δύο διαφορετικοί όγκοι να είναι εύκολα ευανάγνωστοι. Ενδιάμεσα, ένας μικρός διάδρομος σε υποχώρηση από τις προσόψεις των κτιρίων, λειτουργεί ως ο συνδεδετικός χώρος των δύο όγκων και ως η νέα κύρια είσοδος της κατοικίας. Το ισόγειο αποτελείται από την κουζίνα, το καθιστικό και την τραπεζαρία, ενώ στο πατάρι τοποθετείται το υπνοδωμάτιο και ο χώρος υγιεινής. Ο στατικός φορέας της νέας κατασκευής αποτελείται από προκατασκευασμένο ξύλινο σκελετό ο οποίος εδράζεται πάνω σε μια βάση από οπλισμένο σκυρόδεμα. Οι περιμετρικοί τοίχοι αποτελούνται εξωτερικά από ένα πυρίμαχο σύστημα ξηρής δόμησης πάνω στο οποίο τοποθετούνται κάθετα σανίδες διαφορετικών διατομών από ξύλο πεύκου, ενώ εσωτερικά οι τοίχοι είναι επενδυμένοι με στοιχεία από ξύλο έλατου το οποίο είναι φυσικά επεξεργασμένο. Επιπλέον, η οροφή επενδύεται με μεταλλικά φύλλα ψευδαργύρου.

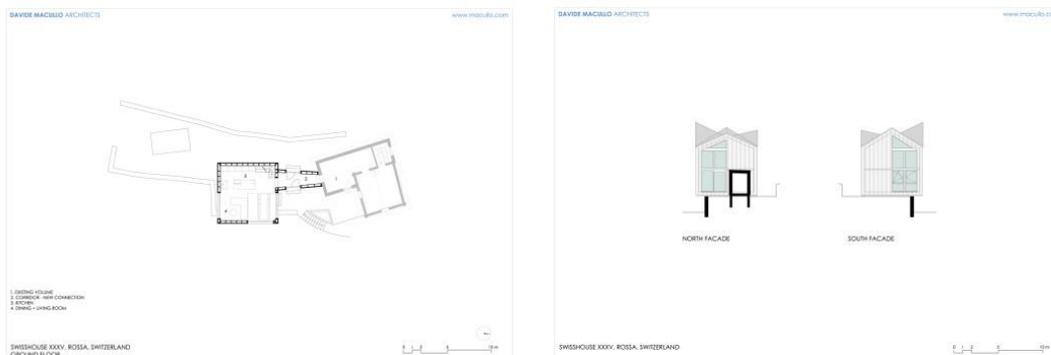
Εικόνες 87 και 88 : Κατοικία SWISSHOUSE XXXV, Calanca, Davide Macullo Architects, 2019

²⁹ SWISSHOUSE XXXV, A BROADER PROJECT OF ARTISTIC AND ARCHITECTURAL INTERVENTIONS', <<https://www.theplan.it/award-2020-house/swisshouse-xxxv-a-broader-project-of-artistic-and-architectural-interventions-davide-macullo-architects>>, τελευταία επίσκεψη: 29/11/2021.

Μέσω του σχεδιασμού, το κτίριο επιχειρεί έναν δημιουργικό διάλογο με τα λαϊκά τοπικά κτίσματα που βρίσκονται στον πυρήνα του οικισμού, λαμβάνοντας υπόψη διάφορα στοιχεία που τα χαρακτηρίζουν, όπως η κλίμακα, οι αναλογίες, οι μορφές και οι διαστάσεις. Παρ' όλα αυτά, αποφεύγεται οποιαδήποτε άμεση ή προφανή συσχέτιση ή απομίμηση των χαρακτηριστικών αυτών. Εξωτερικά, η ο νέος όγκος χαρακτηρίζεται από την μορφή ενός κύβου, η οποία προσφέρει αρχικά ένα αίσθημα στιβαρότητας και γείωσης στο έδαφος. Ανοδικά όμως, η μορφή εξελίσσεται δυναμικά αναιρώντας την αυστηρή συμμετρία και προσφέροντας έτσι ένα αίσθημα κίνησης. Σε αντίθεση με το εξωτερικό, στον εσωτερικό χώρο, οι μορφές, οι υφές και οι απαλοί χρωματισμοί προσφέρουν περισσότερο ένα αίσθημα ελαφρότητας. Επιπλέον, η τοποθέτηση των ανοιγμάτων προσφέρει διαφορετικές φυγές προς τον οικισμό και τα βουνά, ενώ παράλληλα επιχειρεί την διεύδυση του γύρω τοπίου στο εσωτερικό, εισάγοντας έτσι τις καθημερινές εναλλαγές του περιβάλλοντος που δημιουργούνται από το φυσικό φως .

Όσο αφορά την οροφή της κατοικίας, όπως αναφέρει η αρχιτεκτονική ομάδα, αν και φαίνεται σύνθετη προκύπτει από την ανάλυση των διαφορετικών τύπων στέγασης των κτισμάτων του οικισμού. Η τρισδιάστατη διαμόρφωση, κάνει τις κεκλιμένες επιφάνειες της να εμφανίζονται και εξαφανίζονται ανάλογα με το σημείο θέασης. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν επιτρέπει την ξεκάθαρη κατανόηση της δομής της στέγης όταν το βλέπουμε από έξω, κάτι που εν τέλει συμβαίνει αφού κάποιος μπει στο κτίριο. Στο εσωτερικό, το διπλό ύψος του χώρου της τραπεζαρίας επιτρέπει την συνολική κατανόηση του χώρου. Ο ιδιαίτερος χειρισμός για την στέγαση του κτιρίου επιχειρείται έτσι ώστε να δοθεί έμφαση στην σημασία και το νόημα της οροφής στο ορεινό πλαίσιο.

Το συγκεκριμένο έργο, αποτελεί παράδειγμα για το πώς μια μικρή παρέμβαση μπορεί να έχει μεγάλη σημασία για τη διαμόρφωση του δομημένου τοπίου. Η πρόταση δίνει σημασία στην ουσία και στα νοήματα των υφιστάμενων δομών του οικισμού, προσπαθώντας να τα επανερμηνεύσει και να τα συνδέσει με ένα νέο όραμα για το μέλλον του τόπου. Το έργο, επιχειρεί παράλληλα να συγχωνεύσει τα νοήματα που κληρονομήθηκαν από το παρελθόν και να τα αναδείξει, προσφέροντας τα με αυτό τον τρόπο στο μέλλον και επιτρέποντας την ανάγνωση της ιστορίας του τόπου. Τέλος, μέσω της απλότητας του, επιτρέπει την εύκολη ανάγνωση της σύνθετης διάρθρωσης του ορεινού οικισμού που προκύπτει από την ιδιαίτερη γεωγραφία και τοπογραφία του τόπου.

Εικόνες 89και 90 : Κάτοψη και όψεις της κατοικία SWISSHOUSEXXXV, Davide Macullo Architects

8.4. Κατοικία *Wardrobe, Es Arch*

Γεννημένος το 1969 στο *Madesimo*, ένα ορεινό χωριό των ιταλικών Άλπεων με υψόμετρο 1550 μέτρων, ο *Enrico Scaramellini* βίωσε τα οφέλη και τις δυσκολίες του να μεγαλώνει σε μια ορεινή κοινότητα. Αφού φοίτησε στην Πολυτεχνική Σχολή Αρχιτεκτονικής του Μιλάνο, επέστρεψε για να εξασκήσει την αρχιτεκτονική στον τόπο καταγωγής του, όπου η σχεδιαστική του έρευνα είναι προσανατολισμένη γύρω από ζητήματα που αφορούν το ορεινό τοπίο. Ο *Scaramellini* υποστηρίζει μια σύγχρονη προσέγγιση για το ζήτημα της αλπικής αρχιτεκτονικής, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα τη συχνή σύγκρουση του με πολλούς «υποστηρικτές» της «λαϊκής παράδοσης» (*Bossi, 2011*).

Στα διάφορα έργα του, ο αρχιτέκτονας φαίνεται να προσπαθεί να αντιμετωπίσει τα διάφορα στερεότυπα που επικρατούν αλλά και τους περιορισμούς που θέτουν οι κανονισμοί δόμησης, αφού η περιοχή του *Madesimo*, στην οποία κυρίως δραστηριοποιείται, υπόκειται πλέον σε ένα πλαίσιο κανονισμών που έχει επιβληθεί από την Εποπτεία Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Τοπίου της Περιφέρειας της Λομβαρδίας. Μέχρι σήμερα όμως, όπως αναφέρει ο ίδιος, η κατασκευή δεύτερων κατοικιών και ο μετασχηματισμός των ξενοδοχειακών δραστηριοτήτων οδήγησε το *Madesimo* να αποτελεί ένα υβρίδιο, όπου δεν είναι αναγνωρίσιμη κάποια επικρατούσα τυπολογία, ενώ οι αισθητικές γλώσσες αλληλοεπικαλύπτονται χωρίς κάποια ξεκάθαρη πρόθεση (*Scaramellini, 2020*). Στο πλαίσιο αυτό, η αρχιτεκτονική του *Scaramellini* επιχειρεί να ανακτήσει τη σχέση με τον τόπο και το τοπίο, ενώ παράλληλα κάθε έργο αναπτύσσεται με την επίγνωση ότι αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου πλαισίου με ρευστά όρια. Πολλά από τα τελευταία έργα του Ιταλού αρχιτέκτονα έχουν διακριθεί σε σημαντικά βραβεία αρχιτεκτονικής, όπως το «Χρυσό Μετάλλιο στην Ιταλική Αρχιτεκτονική - *Medaglia d'Oro all'Architettura Italiana*», το βραβείο "*Architettura Arco Alpino*" και το βραβείο «*Premio Architetto Italiano*».

Ένα από τα έργα αυτά, το οποίο υλοποιήθηκε το 2010, αφορά την δημιουργία μιας νέας μικρής προσωρινής κατοικίας – καταφυγίου μεταξύ δύο υφιστάμενων κτιρίων λίγο πιο ψηλά από τον οικισμό *Madesimo*. Σκοπός του έργου, όπως αναφέρει ο αρχιτέκτονας, είναι αφενός η εξυπηρέτηση των αναγκών του εργοδότη για ένα μικρό και οικείο χώρο και αφετέρου η δημιουργία ενός «μικρού, ιδιαίτερου και πολύτιμου τόπου» ο οποίος θα αποτελεί παράλληλα ένα μέρος διαφυγής από την «καθημερινή ταραχώδη αστική πραγματικότητα» (*Fearson, 2012*). Κεντρικό στοιχείο του σχεδιασμού αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης του μικρού νέου χώρου με το Αλπικό τοπίο, αλλά και ο ρόλος του ενός προς το άλλο. Η διερεύνηση αυτή οδήγησε τον αρχιτέκτονα σε μια συνεχή αναζήτηση ισορροπίας όπου έννοιες όπως το μέγεθος, η αναλογίες, η μορφή και η υλικότητα υπήρξαν κεντρικά στον σχεδιασμό.

Πιο συγκεκριμένα, η αρχιτεκτονική πρόταση αφορά την εισαγωγή ενός μακρόστενου ξύλινου κουτιού ανάμεσα στα δύο υφιστάμενα κτίρια. Μέσα από τη νέα παρέμβαση επιχειρείται μια λεπτή φυσική και υλική συνέχεια στο προϋπάρχον κτιριακό μέτωπο. Σε αντίθεση με το εσωτερικό, όπου το ξύλο διατηρείται στους φυσικούς ζεστούς τόνους, εξωτερικά η ξύλινη όψη επεξεργάζεται επιφανειακά με γκριζο-ασημένια μπογιά, αποκτώντας έτσι μια απόχρωση που παραπέμπει στο χρώμα των παλαιωμένων ξύλινων στοιχείων των αγροτικών κτισμάτων. Παράλληλα, η επεξεργασία αυτή δίνει στην όψη μια απόχρωση πολύ κοντινή με την πέτρα και τον γκριζο σοβά, υλικά από τα οποία αποτελούνται

τα δύο κτίρια που ενώνει ο νέος όγκος. Το αποτέλεσμα προσδίδει στο κτίριο μια σχεδόν μιμητική σχέση με το περιβάλλον του αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί ως το αποκαλυπτικό στοιχείο της νέας παρέμβασης, αφού το λείο τελείωμα που δόθηκε στις ξύλινες επιφάνειες έχει σαν αποτέλεσμα την έντονη αντανάκλαση του φωτός πάνω στην εξωτερική όψη, υποδεικνύοντας έτσι από απόσταση την παρουσία του νέου κτιρίου.

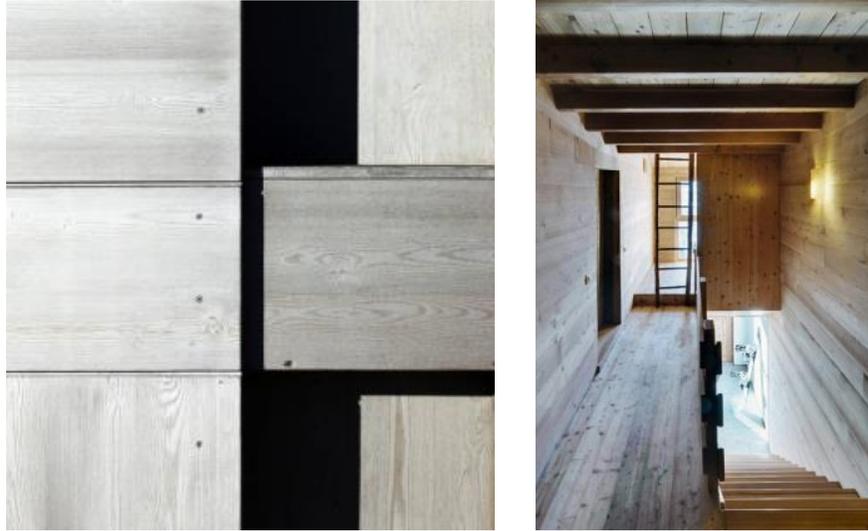

Εικόνες 91 και 92 : Κατοικία Wardrobe, Madesimo, Es Arch, 2010

Πλησιάζοντας, διακρίνουμε την ακρίβεια των αρθρώσεων και το «αφηρημένο» μοτίβο της συναρμολόγησης των ξύλινων πανέλων που συνθέτουν την πρόσοψη. Η εναλλαγή της κατεύθυνσης των εξωτερικών πανέλων, όσο αφορά τα νερά του ξύλου, έχει ως αποτέλεσμα το διαφορετικό τρόπο αντανάκλασης του φωτός, προσφέροντας έτσι μια ποικιλία εναλλαγών στους τόνους και τους χρωματισμούς. Παράλληλα, τέσσερις από τις επιφάνειες αυτές είναι ανοιγόμενες και αποτελούν στην ουσία τα σκίαστρα ενός μεγάλου παραθύρου το οποίο προσφέρει θέα στο ορεινό τοπίο, ενώ παράλληλα ένα ακόμα αποτελεί την πόρτα εισόδου. Με αυτό τον τρόπο, η κατάσταση της μικρής προσωρινής κατοικίας υποδηλώνεται μέσα από τις μεταβολές στη γεωμετρία της όψης του κτιρίου. Η διαμερισματοποίηση της όψης και η δυνατότητα μεταβολής της κατάστασης της οδήγησε τον Scaramellini να τη χαρακτηρίσει ως «μια ντουλάπα στο τοπίο».

Γενικότερα, το μικρό έργο χαρακτηρίζεται από την χρήση απλών μεθόδων και κατασκευαστικών λύσεων για την εύρεση μιας σύγχρονης γλώσσας μέσα σε ένα ιδιαίτερο περιβαλλοντικό πλαίσιο. Ο σχεδιασμός επιχειρεί την διατήρηση μιας λειτουργικής ειλικρίνειας, ενώ παράλληλα ασχολείται με ζητήματα που αφορούν την αναζήτηση μιας ισορροπημένης σχέσης ανάμεσα στην τοπική ταυτότητα και στην ανάγκη διατήρησης μιας εποικοδομητικής αυθεντικότητας. Το συγκεκριμένο παράδειγμα αναδεικνύει το ότι κάθε έργο, έστω και περιορισμένο σε μέγεθος, αποτελεί μια πράξη που μεταμορφώνει το τοπίο σε πολλαπλά επίπεδα και κλίμακες. Παράλληλα, φανερώνει τη δυνατότητα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, έστω και σε μικρή κλίμακα, για να ενισχύσει τον κάθε τόπο και να συνεισφέρει σημαντικά στην αναχαίτιση της φθίνουσας πορείας των ορεινών οικισμών. Όπως

αναφέρει ο αρχιτέκτονας, κάθε παρόμοια παρέμβαση συμβάλλει, σαν ένα λιθαράκι, στην αργή αλλά σταθερή μεταμόρφωση των ορεινών περιοχών (Scaramellini, 2020). Επομένως, αντιλαμβανόμαστε πως η δυναμική που υπάρχει σε κάθε παρέμβαση για να αλλάξει έστω και ελαφρώς την αντίληψη μας για το τοπίο, μπορεί τελικά να αποτελέσει μια περιοχή επιρροής μελλοντικών μετασχηματισμών και να προκαλέσει μια συνολικότερη διαδικασία που σταδιακά να επαναπροσδιορίσει το τοπίο(Scaramellini, 2015).

Εικόνες93και94 : Κατοικία Wardrobe, Madesimo, Es Arch, 2010

Κεφάλαιο 9 - Ζητήματα βιωσιμότητας και ενσωμάτωσης νέων τεχνολογιών στη σύγχρονη ορεινή αρχιτεκτονική

Οι αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στα βουνά, τόσο λόγω της απουσίας ενός δομημένου υποδοχέα και πολιτισμικού υποβάθρου στα πιο μεγάλα υψόμετρα, όσο και λόγω των ακραίων συνθηκών του περιβάλλοντος, υπήρξαν πολλές φορές αφορμές για πειραματισμό. Η στάση αυτή έχει παράγει, ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, πολλά παραδείγματα πειραματικής αρχιτεκτονικής, τα οποία συνήθως αφορούσαν υποδομές μικρής κλίμακας, με χαρακτηριστικότερο τα καταφύγια ανάγκης (Σωτηριάδης, Μαραγκός, 2019). Έπειτα, η δυνατότητα χρήσης ελικοπτέρου για μεταφορά των τμημάτων της κατασκευής και οι νέες προοπτικές που έφεραν σταδιακά τα πιο σύγχρονα υλικά και τα τεχνολογικά συστήματα οδήγησαν σε μια σειρά από αρχιτεκτονικά έργα που επιχειρούν την «κατάκτηση» των βουνών. Παρόλο που η κατάσταση αυτή παρήγαγε σημαντικά παραδείγματα καινοτόμας αρχιτεκτονικής, η ανεξέλεγκτη εφαρμογή των τεχνολογικών δυνατοτήτων και η έλλειψη μέτρου είχαν πολλές φορές σαν αποτέλεσμα την οριστική αλλοίωση του ορεινού τοπίου. Ο βίαιος «εκσυγχρονισμός» και η τεχνολογική κατάκτηση των βουνών αποτελούν μια από τις βασικές εικόνες που έχουν διαμορφωθεί κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα από την αντιμετώπιση των ορεινών περιοχών από τις αστικές κοινωνίες. Από την άλλη, κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα συναντούμε παράλληλα την διαμόρφωση μιας αντιθετικής στάσης, η οποία αντιστέκεται στην αλλαγή και στον σύγχρονο σχεδιασμό στο όνομα της υποτιθέμενης διατήρησης και διαφύλαξης της παραδοσιακής όψης και χαρακτηριστικών των ορεινών οικισμών. Η αντιμετώπιση αυτή, όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια, διατηρείται μέχρι σήμερα και έχει γενικότερα σαν αποτέλεσμα την επιδερμική αντιμετώπιση και ευτελισμό της παράδοσης.

Τα τελευταία χρόνια όμως φαίνεται να υπάρχει η δυνατότητα ενός τρίτου εναλλακτικού σεναρίου για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, το οποίο θα μπορεί να ξεπεράσει την στείρα επιλογή ανάμεσα στον «εκσυγχρονισμό» και την «παράδοση». Η σημερινή στάση απέναντι στον ορεινό χώρο χαρακτηρίζεται από μια καλύτερη και πιο ολοκληρωμένη κατανόηση της αξίας του φυσικού και πολιτιστικού υποβάθρου αλλά και της ευαίσθητης και εύθραυστης φύσης του. Παράλληλα, μια από τις κύριες τάσεις της εποχής μας, η βιωσιμότητα, έχει ωθήσει την αρχιτεκτονική στο να αξιοποιήσει τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες όχι για την επιβολή του ανθρώπου πάνω στη φύση αλλά αντιθέτως στο να μειώσει το αντίκτυπο που έχουν οι επεμβάσεις του στο περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο τα νέα υλικά και τα εξελιγμένα τεχνολογικά συστήματα θα πρέπει να αποτελούν στοιχεία που ενισχύουν τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Παράλληλα μπορούν να αποτελέσουν πρόκληση για προσεκτική επανεξέταση των συμβατικών λύσεων που μέχρι πρόσφατα διαμόρφωναν την αρχιτεκτονική, για την εφεύρεση νέων αυθεντικών και πρωτότυπων τεχνικών λύσεων για την διαμόρφωση μιας πραγματικά σύγχρονης ορεινής αρχιτεκτονικής.

Όπως αναφέραμε, σήμερα βρισκόμαστε στη προνομιακή θέση όπου μπορούμε να πάρουμε αυτά που μας έχουν αφήσει οι πρόγονοι μας και να τα επανεξετάσουμε υπό το φως των σύγχρονων δυνατοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να αντιμετωπίζουμε τα κτίρια ως χώρους πειραματισμού και ολοκληρωμένου σχεδιασμού, αντί για στείρα τεχνητά αντικείμενα στα οποία πρέπει απλώς να μπολιάσουμε τεχνολογικά στοιχεία. Ταυτόχρονα, πρέπει να ξεπεράσουμε οριστικά τις λογικές που απαγορεύουν την εισαγωγή νέων στοιχείων ή που τα επιτρέπει μόνο εάν κρύβονται με στόχο την

αποφυγή της «προδοσίας» της «παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής (Crotti, 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, πιο κάτω θα γίνει αναφορά σε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα σύγχρονης ορεινής αρχιτεκτονικής τα οποία επικεντρώνονται γύρω από την εισαγωγή και αξιοποίηση των νέων τεχνολογικών δυνατοτήτων της εποχής μας γύρω από ένα πλαίσιο βιωσιμότητας, ενεργειακής αυτονομίας και ελαχιστοποίησης του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, ενώ ταυτόχρονα επιχειρούν να απαντήσουν σε ζητήματα που αφορούν το ορεινό πλαίσιο.

9.1. LEAPfactory

Το ιταλικό αρχιτεκτονικό γραφείο LEAPfactory αποτελείται από μια ομάδα ερευνητών που εξειδικεύεται στο σχεδιασμό, στην κατασκευή και στην παραγωγή αρθρωτών προκατασκευασμένων κατασκευών, οι οποίες προορίζονται για περιβάλλοντα με ακραίες καιρικές και κλιματολογικές συνθήκες. Το ακρωνύμιο του γραφείου σημαίνει Ζωντανό (Living), Οικολογικό (Ecological), Αλπικό (Alpine), Κέλφος (Pod), το οποίο δηλώνει με λίγα λόγια τις βασικές επιδιώξεις της ομάδας. Το LEAP προτείνει μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τις ορεινές υποδομές σε μεγάλα υψόμετρα, επιχειρώντας το συνδυασμό της άνετης ασφαλούς διαβίωσης και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Η εταιρία έχει σχεδιάσει και κατασκευάσει μια σειρά από αρθρωτές δομές για κατοίκηση με «μηδενικές επιπτώσεις» σε ευαίσθητα αλλά και εχθρικά περιβάλλοντα. Η προσωρινή φύση που χαρακτηρίζει τις κτιριακές δομές του LEAPfactory μέσω της αναστρεψιμότητας, προωθεί το σεβασμό και το ελάχιστο αποτύπωμα στο φυσικό περιβάλλον. Οι μονάδες που παρέχει το γραφείο χαρακτηρίζονται παράλληλα από τη δυνατότητα προσαρμογής, έτσι ώστε να είναι δυνατή η εγκατάσταση και η ένταξη τους σε οποιοδήποτε περιβάλλον. Γενικότερα, το LEAPfactory επικεντρώνεται στη συνεχή αναζήτηση και υλοποίηση καινοτόμων λύσεων ως απάντηση στα ζητήματα που προκύπτουν από την δημιουργία υποδομών στο ιδιαίτερο ορεινό περιβάλλον μεγάλων υψομέτρων.

9.1.1. Νέο Καταφύγιο Gervasutti

Το Νέο Καταφύγιο Gervasutti είναι ενδεχομένως το πιο διαδεδομένο έργο και ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του γραφείου LEAPfactory. Το κτίριο αυτό αποτελεί ουσιαστικά μια μονάδα επιβίωσης, για την προστασία και τη διανυκτέρευση των ορειβατών, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από το γραφείο ως ένα αλπικό καταφύγιο τελευταίας γενιάς που επιχειρεί τον βέλτιστο συνδυασμό άνεσης, ασφάλειας και σεβασμού προς το περιβάλλον (Fearnson, 2011). Εγκαταστάθηκε στα μέσα Οκτωβρίου του 2011, στο Courmayeur των Ιταλικών Άλπεων και πιο συγκεκριμένα στον παγετώνα Freboudze, μπροστά από την ανατολική όψη της οροσειράς του Mont Blanc. Το έργο ανατέθηκε από την Ιταλική Αλπική Λέσχη του Τορίνο, η οποία παράλληλα συμμετείχε για την υλοποίησή του.

Το καταφύγιο χαρακτηρίζεται από τη σωληνοειδή μορφή, η οποία προβάλλει πάνω από την πλαγιά. Παράλληλα, τα έντονα χρώματα που διακοσμούν το εξωτερικό κάνουν την κατασκευή εύκολα ορατή και αναγνωρίσιμη στους ορειβάτες και στους αναρριχητές, οι οποίοι συνήθως το προσεγγίζουν από απόσταση. Επιπλέον, το μοτίβο που χρησιμοποιήθηκε στο εξωτερικό σχέδιο είναι εμπνευσμένο από τις ραφές των ορειβατικών πουλόβερ, κάτι που όπως αναφέρει το γραφείο παραπέμπει σε

στοιχεία όπως η ζεστασιά και η άνεση. Ακόμα, στο εξωτερικό κέλυφος ενσωματώνονται δύο φωτοβολταϊκά πανέλα, τα οποία σε συνδυασμό με τις δύο μπαταρίες αποθήκευσης καλύπτουν τις συνολικές ενεργειακές απαιτήσεις του κτιρίου.

Εικόνες 95 και 96 : Νέο Καταφύγιο Gervasutti, Courmayeur, LEAPfactory, 2011

Όσο αφορά το εσωτερικό, στο πίσω μέρος της μονάδας υπάρχει ο χώρος διανυκτέρευσης, ο οποίος είναι εξοπλισμένος με κουκέτες και ερμάρια για την αποθήκευση του ορειβατικού και αναρριχητικού εξοπλισμού. Στο μπροστινό μέρος, το οποίο προβάλλει πάνω από την πλαγιά, υπάρχει το καθιστικό με ενσωματωμένη κουζίνα και τραπεζαρία. Χαρακτηριστικό της πρότασης αποτελεί το μεγάλο υαλοστάσιο στη μπροστινή όψη, το οποίο παρέχει φως στους μπροστινούς χώρους και ταυτόχρονα προσφέρει πανοραμική θέα του τοπίου στους επισκέπτες. Ο σωληνοειδής όγκος μαζί με το μπροστινό άνοιγμα κάνει την κατασκευή να παρουσιάζεται σαν ένα τηλεσκόπιο ή ένας φακός που προβάλλει και αποτυπώνει το τοπίο. Επίσης, οι ξύλινες επενδύσεις στο εσωτερικό επιλέγονται με στόχο την «ευχάριστη και χαλαρωτική εμπειρία του επισκέπτη». Ταυτόχρονα, ένας ενσωματωμένος σταθμός παρακολούθησης παρέχει απευθείας πληροφορίες για τις συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό του κτιρίου αλλά και τις εξωτερικές καιρικές και κλιματολογικές συνθήκες, ενώ παράλληλα επεξεργάζεται δεδομένα που μπορούν να διανεμηθούν μέσω του διαδικτύου.

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση της μονάδας είναι υψηλών προδιαγραφών και χρησιμοποιούν προηγμένη τεχνολογία με στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούνται από τις ακραίες κλιματολογικές συνθήκες, όπως οι έντονες βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις, η χαμηλή θερμοκρασία και οι δυνατοί άνεμοι, αλλά και των δυσκολιών εγκατάστασης λόγω του έντονου ανάγλυφου. Οι συνθήκες αυτές διαμορφώνουν και τις μεγαλύτερες προκλήσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν οι κατασκευές σε τόσο μεγάλα υψόμετρα, ιδιαίτερα αυτές στο κέντρο ενός παγετώνα. Επιπλέον, κάθε επιμέρους κομμάτι της συνολικής δομής είναι εξ' ολοκλήρου προκατασκευασμένο, από το εξωτερικό κέλυφος μέχρι τον εσωτερικό εξοπλισμό. Η μεταφορά τους έγινε αποκλειστικά με ελικόπτερο, γεγονός που ήταν εφικτό χάρη στο μικρό τους βάρος, ενώ συναρμολογήθηκαν στο σημείο εγκατάστασης μέσα σε λίγες ώρες.

Εικόνες 97 και 98 : Το εσωτερικό του καταφυγίου και η μεταφορά των τμημάτων με ελικόπτερο

Γενικότερα, ο ιδιαίτερος σχεδιασμός του μοντέλου παρέχει ευελιξία και επιτρέπει την προσαρμογή της κατασκευής στις συγκεκριμένες απαιτήσεις της τοποθεσίας στην οποία πρόκειται να τοποθετηθεί κάθε φορά. Επιπλέον, η αρθρωτή δομή αποτελεί ένα χαρακτηριστικό το οποίο επιτρέπει παράλληλα τη μελλοντική επέκταση της κατασκευής και την αντικατάσταση των επιμέρους στοιχείων που μπορεί να καταστραφούν κατά τη διάρκεια ζωής της.

9.1.2. Σχολή Σκι και Snowboard Courmayeur

Ένα άλλο σημαντικό έργο του γραφείου LEAPfactory αφορά τη δημιουργία μιας νέας υποδομής για μια σχολή χιονοδρομίας δίπλα από το Mont Blanc. Στη νοτιοανατολική πλευρά των συνόρων Γαλλίας - Ιταλίας, το μικρό αυτό ορεινό καταφύγιο προσφέρει ένα νέο χώρο για τη Σχολή Σκι και Snowboard Courmayeur. Για την υλοποίηση του έργου, το γραφείο εφάρμοσε το πιο πρόσφατο μοντέλο αρθρωτού κατασκευαστικού συστήματος, ένα προκατασκευασμένο κτιριακό σύνολο με την ονομασία S3. Σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα μοντέλα της ομάδας, το σύστημα S3 αναπτύχθηκε ειδικά για κτίρια που προορίζονται για τουριστική χρήση.

Όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα, η κατασκευή μπορεί να συναρμολογηθεί επί τόπου σε μικρό χρονικό διάστημα και να αφαιρεθεί εύκολα, αφήνοντας μηδενικό κτιριακό αποτύπωμα στο σημείο επέμβασης. Παράλληλα, είναι κατασκευασμένη με καινοτόμα, ανθεκτικά υλικά υψηλής απόδοσης. Όπως αναφέρει η ομάδα, η δομή δεν περιέχει σκυρόδεμα ούτε κάποιο άλλο μόνιμο μέρος και έτσι είναι πλήρως αναστρέψιμη, αντικαταστήσιμη και ανακυκλώσιμη (Frearson, 2015). Ο κτιριακό όγκος εδράζεται σε ελαφριά θεμέλια, έτσι ώστε να είναι δυνατή η συνολική αποσυναρμολόγηση του και η μεταφορά του ανάλογα με τις μελλοντικές ανάγκες. Επιπλέον, σύμφωνα με το γραφείο, το σύστημα μπορεί να επεκταθεί ή να τροποποιηθεί για να εξυπηρετήσει πιθανές μελλοντικές ανάγκες των χρηστών του.

Οι διαστάσεις του κτιρίου είναι έξι επί οκτώ μέτρα και εσωτερικά χωρίζεται σε δύο βασικούς χώρους. Ο πρώτος εξυπηρετεί την υποδοχή και το γραφείο ενώ ο άλλος αποτελεί ένα καθιστικό στο οποίο οι εκπαιδευτές και οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να περάσουν χρόνο πριν και μετά τα μαθήματα. Ο σκελετός της κατασκευής αποτελείται από ξύλο οξιάς, ενώ οι τοίχοι του είναι κατασκευασμένοι από

σύνθετα σάντουιτς πάνελ τα οποία παρέχουν την απαραίτητη μόνωση στο εσωτερικό. Τέλος, οι εξωτερικές επιφάνειες είναι επενδυμένες με αδιάβροχες επιφάνειες αλουμινίου.

Εικόνες 99 και 100 : Σχολή Σκι και Snowboard Courmayeur, Courmayeur, LEAPfactory, 2015

9.1.3. Ξενοδοχείο LEAPrus 3912

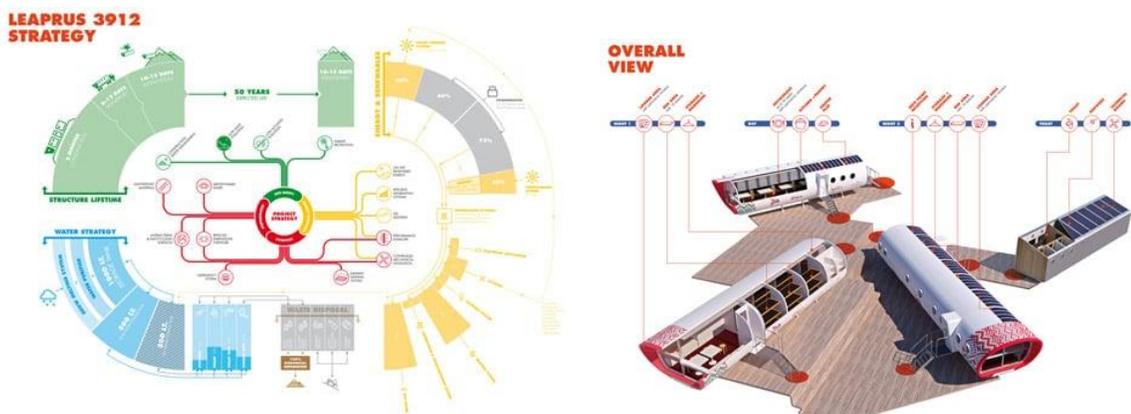
Τέλος, ένα ακόμα έργο από το ίδιο γραφείο είναι το LEAPrus 3912 και αφορά τη δημιουργία τεσσάρων ξενοδοχειακών μονάδων κοντά από τη ψηλότερη κορυφή της Ευρώπης, σε υψόμετρο 4.000 μέτρων. Το συγκρότημα, το οποίο βρίσκεται στη νότια πλευρά του όρους Elbrus στη Ρωσία, ονομάστηκε Eco-Hotel και έχει την δυνατότητα να προσφέρει διαμονή για έως και 49 ορειβάτες. Το ξενοδοχείο άνοιξε για το κοινό τον Σεπτέμβριο και λειτουργεί από τον Ορειβατικό Όμιλο Βόρειο Καυκάσου. Επίσης, αποτελεί την πρώτη φάση της αναδιοργάνωσης των εγκαταστάσεων φιλοξενίας στο όρος Elbrus για την ενθάρρυνση του τουρισμού στην περιοχή. Το συγκρότημα βρίσκεται πάνω στην ορειβατική διαδρομή ανάβασης του βουνού, σε απόσταση μερικών εκατοντάδων μέτρων από το ιστορικό καταφύγιο Pgiut 11, που καταστράφηκε από πυρκαγιά τη δεκαετία του 1990 και δεν ξαναχτίστηκε ποτέ.

Οι τέσσερις μονάδες που συγκροτούν την υποδομή είχαν προκατασκευαστεί στην Ιταλία με την χρήση ενός σύνθετου σάντουιτς πάνελ από ρητίνη και υαλοβάμβακα. Στη συνέχεια, τα επιμέρους κομμάτια μεταφέρθηκαν στο σημείο αεροπορικώς και συναρμολογήθηκαν από ομάδα τεχνικών. Δύο από τις κτιριακές μονάδες φιλοξενούν τα κοινόχρηστα υπνοδωμάτια και τους χώρους του καθιστικού, ενώ στην τρίτη στεγάζεται ένα εστιατόριο και τα καταλύματα του προσωπικού. Στην τελευταία μονάδα, η οποία σε αντίθεση με τις υπόλοιπες είναι μικρότερη και με ορθοκανονικό σχήμα, υπάρχουν οι τουαλέτες και τα μπάνια.

Πέρα από τα ανθεκτικά υλικά υψηλής ποιότητας, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του έργου αποτελεί η προσπάθεια ενσωμάτωσης διάφορων τεχνολογιών έτσι ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή ενεργειακή απόδοση και η αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, σε ένα γενικότερο πλαίσιο περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Αρχικά, τα δομικά κελύφη συμβάλουν ιδιαίτερα στη μείωση των ενεργειακών αναγκών για την θέρμανση των χώρων. Επιπλέον γίνεται χρήση ενός υβριδικού συστήματος παραγωγής ενέργειας, ενώ ταυτόχρονα έχει εφαρμοστεί ένα ειδικό σύστημα εσωτερικής κυκλοφορίας αέρα με ανάκτηση θερμότητας. Η ενδοδαπέδια θέρμανση είναι σχεδιασμένη

για να λειτουργεί σε πολύ χαμηλές εξωτερικές θερμοκρασίες και ο φωτισμός που χρησιμοποιείται είναι led. Παράλληλα, το συγκρότημα περιλαμβάνει ένα σύστημα τήξης χιονιού για την παροχή παροχή νερού στις υπηρεσίες υγιεινής.

Ένα από τα πιο ιδιαίτερα στοιχεία που περιέχει η νέα υποδομή είναι μια μονάδα επεξεργασίας λυμάτων, το LEAPecoR, ειδικά σχεδιασμένη για να λειτουργεί σε μεγάλο υψόμετρο. Το LEAPfactory εδώ και χρόνια μελετά ένα σύστημα διαχείρισης ανθρώπινων και άλλων αποβλήτων, ένα πρόβλημα που αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις σε προστατευμένες ή ευαίσθητες περιοχές, όπως τις ορεινές. Ιδιαίτερα στα μεγάλα υψόμετρα, η απόρριψη των απορριμμάτων είναι πολύ δύσκολη. Σε αυτό το πλαίσιο, το σύστημα LEAPecoR επιτρέπει στο κέντρο να ξεπεράσει σχεδόν πλήρως τη διασπορά οργανικών ρύπων στο φυσικό περιβάλλον. Τέλος, ολόκληρο το σύστημα των εγκαταστάσεων μπορεί να ρυθμιστεί και να ελεγχθεί εξ' αποστάσεως μέσω δορυφόρου, διευκολύνοντας την αποτελεσματική διαχείριση της υποδομής καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Εικόνες 101 και 102 : Διαγράμματα ανάλυσης της λειτουργία του LEAPrus 3912

9.2. Καταφύγιο ανάγκης Bivouac Matteo Corradini, A. Cassi και M. Versaci

Τοποθετημένο κοντά στην κορυφή Dormillouse των Ιταλικών Άλπεων σε υψόμετρο 2.908 μέτρων, το bivouac³⁰ Matteo Corradini είναι ένα ορεινό καταφύγιο ανάγκης, το οποίο σχεδιάστηκε από τους αρχιτέκτονες Andrea Cassi και Michele Versaci και υλοποιήθηκε το 2019. Η κοιλάδα Val Thuras, στην οποία βρίσκεται το σημείο εγκατάστασης του καταφυγίου, αποτελεί ένα γνωστό προορισμό για ορειβατικό σκι, ενώ ταυτόχρονα η κορυφή Dorillouse είναι ένας από τους πιο δημοφιλείς ορειβατικούς προορισμούς στην ευρύτερη περιοχή. Το bivouac τοποθετείται σε ένα μικρό πέρασμα στο οποίο μπορεί να υποστηρίξει και να φιλοξενήσει τόσο αυτούς που βρίσκονται στην περιοχή για ορειβατικό σκι όσο και τους ορειβάτες, οι οποίοι καθ' όλη τη διάρκεια του έτους επιχειρούν να κατακτήσουν την κορυφή του βουνού.

³⁰Ο όρος «bivouac» αναφέρεται στα καταφύγια ανάγκης. Τα καταφύγια ανάγκης τα οποία εμφανίστηκαν την δεκαετία του 1920, τοποθετούνται σε σημεία όπου δεν ενδείκνυται μεν η κατασκευή μεγάλου καταφυγίου αλλά απαιτείται, λόγω της συχνής διέλευσης ορειβατών ή της επικινδυνότητας, λόγω χιονοστιβάδων ή απότομων μεταβολών του καιρού, μία υποστηρικτική δομή (Σωτηριάδης, Μαραγκός, 2019).

Το καταφύγιο αποτελείται από ένα μαύρο πρίσμα, το οποίο όπως αναφέρουν οι αρχιτέκτονες είναι εμπνευσμένο από το μαύρο σώμα το οποίο στη φυσική απορροφά την ενέργεια και την ακτινοβολεί εκ νέου στο περιβάλλον του (Grillo, 2019). Ο σχεδιασμός, τόσο μέσω της υλικότητας όσο και μέσω της ογκοπλασίας, επιχειρεί τη συσχέτιση του κτιρίου με τους απόκρημνους βραχώδεις σχηματισμούς που συναντούμε συνήθως στις κορυφές αυτών των βουνών, οι οποίοι αν δεν είναι καλυμμένοι με χιόνι χαρακτηρίζονται πολλές φορές από σκούρες αποχρώσεις (Rossi, 2021). Οι δύο μεγάλες πλευρές του κτιρίου έχουν εξαγωνική όψη ενώ οι δύο μικρές, ορθογωνικού σχήματος διαμορφώνονται από δύο μεγάλα υαλοστάσια. Τα ανοίγματα αυτά, στη βόρεια και νότια πλευρά, ανοίγουν το κτίριο προς το τοπίο, αντικρίζοντας και πλαισιώνοντας τους γύρω ορεινούς όγκους. Τα στοιχεία αυτά, όπως και στο Νέο Καταφύγιο Gervasutti κάνουν το καταφύγιο να θυμίζει τηλεσκόπιο για την παρατήρηση του τοπίου.

Εικόνες 101 και 102 : Καταφύγιο ανάγκης Bivouac Matteo Corradini, Val Thurax, A. Cassi και M. Versaci, 2019

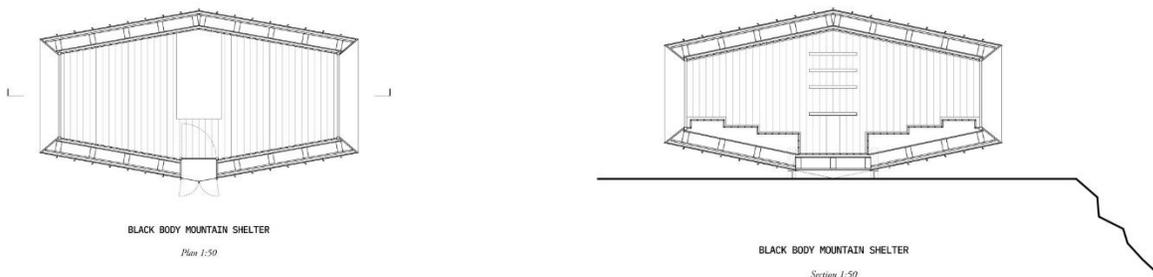
Το κέλυφος του καταφυγίου, το οποίο εξωτερικά αποτελείται από φύλλα αλουμινίου, είναι ειδικά σχεδιασμένο για να παρέχει προστασία από τις ακραίες καιρικές συνθήκες που επικρατούν σε τόσο μεγάλα υψόμετρα και παράλληλα να απορροφά τη μέγιστη δυνατή ηλιακή ακτινοβολία. Παράλληλα, τα υλικά που το συνθέτουν στοχεύουν στη μέγιστη δυνατή απόδοση όσο αφορά τη μόνωση του κτιρίου. Εσωτερικά ο χώρος επενδύεται με ελβετικό πεύκο, ένα αρωματικό και εύκολο στην επεξεργασία ξύλο, από το οποίο παραδοσιακά στις Άλπεις κατασκευάζονται κούνιες και επενδύσεις υπνοδωματίων (González, 2019). Επιπλέον, η διαμόρφωση του εσωτερικού του βιουακ αποτελείται από ένα σύστημα ξύλινων σκαλοπατιών που αναπτύσσονται στις δύο πλευρές του κτιρίου, γύρω από ένα κεντρικό τραπέζι. Τρία σε κάθε πλευρά, τα έξι ξύλινα σκαλοπάτια χρησιμοποιούνται τη νύχτα σαν χώροι ύπνου ενώ κατά την διάρκεια της ημέρας αποτελούν ένα σύστημα καθισμάτων για ανάπαυση, φαγητό και παρατήρηση της κοιλάδας από τους προσωρινούς επισκέπτες. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργείται ένας ιδιαίτερα ζεστός και φιλόξενος χώρος συνάντησης για τους ορειβάτες στα 3000 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας.

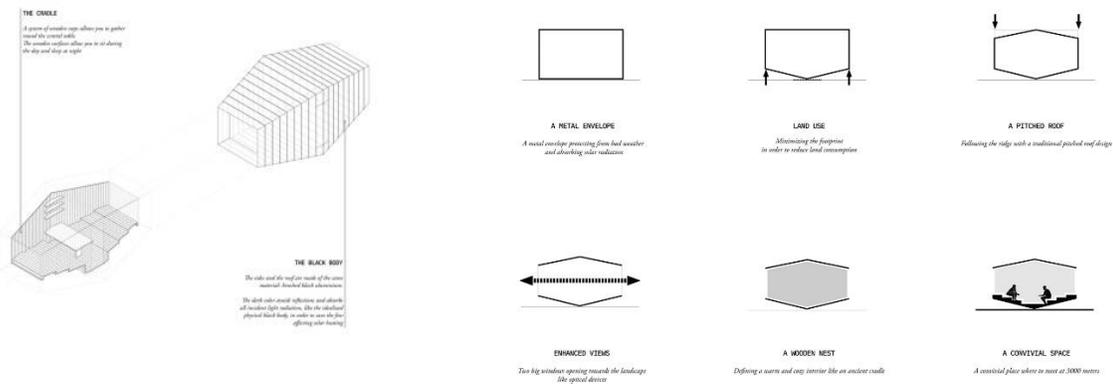
Εικόνες 103 και 104 : Καταφύγιο ανάγκης Bivouac Matteo Corradini, Val Thurax, A. Cassi και M. Versaci, 2019

Γενικότερα, η αναστρεψιμότητα και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα αποτελούν κάποια από τα βασικά στοιχεία που διέπουν την συνολική παρέμβαση. Μόνο το ένα τέταρτο της επιφάνειας του κτιρίου εδράζεται στο έδαφος, κάτι που βοηθά στην ευκολότερη προσαρμογή της υποδομής στην έντονη κλίση και το ανάγλυφο του εδάφους. Η κίνηση αυτή όμως έχει παράλληλα ως στόχο την ελαχιστοποίηση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος της κατασκευής και ως εκ τούτου την επέμβαση της στο έδαφος. Παράλληλα επιλέγεται η χρήση μιας ελαφριάς αναστρέψιμης κατασκευής. Με αυτή την λογική, καθορίζεται μια διαδικασία ξύλινης προκατασκευής έτσι ώστε να επιτευχθεί η εγκατάσταση του βίνουακ σε σύντομο χρονικό διάστημα. Πιο συγκεκριμένα, οι μονάδες κατασκευάστηκαν και προσυναρμολογήθηκαν στο εργαστήριο και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν με ελικόπτερο στο σημείο εγκατάστασης όπου επαναπροσυναρμολογήθηκαν. Επιπλέον, επιλογές όπως το βάρος και τα σχήματα των διάφορων κομματιών στόχευαν στην γρήγορη και εύκολη συναρμολόγηση και παράλληλα στην ελαχιστοποίηση των μεταφορών με το ελικόπτερο.

Το Bivouac Matteo Corradini αποτελεί μια διακριτική αλλά παράλληλα διακριτή παρέμβαση. Ο σχεδιασμός προσπαθεί να απαντήσει σε ζητήματα που αφορούν τόσο τις ιδιαίτερες συνθήκες του συγκεκριμένου περιβάλλοντος όσο την ουσιαστική ανταπόκριση στις βασικές ανάγκες που καλείτε να καλύψει. Παράλληλα, οι απαντήσεις που δίνονται από τους αρχιτέκτονες εμπίπτουν σε ένα γενικότερο πλαίσιο περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και σεβασμού του ιδιαίτερου ορεινού τοπίου.

Εικόνες 105 και 106 : Κάτοψη και τομή του καταφυγίου Bivouac Matteo Corradini, A. Cassi και M. Versaci

Εικόνες 107 και 108 : Αξονομετρικό σχέδιο και διαγράμματα της κεντρικής ιδέας

9.3. Η μικρή καλύβα Chestnut Cabin, A. Rossi, R. Giuliano και P. Albertino

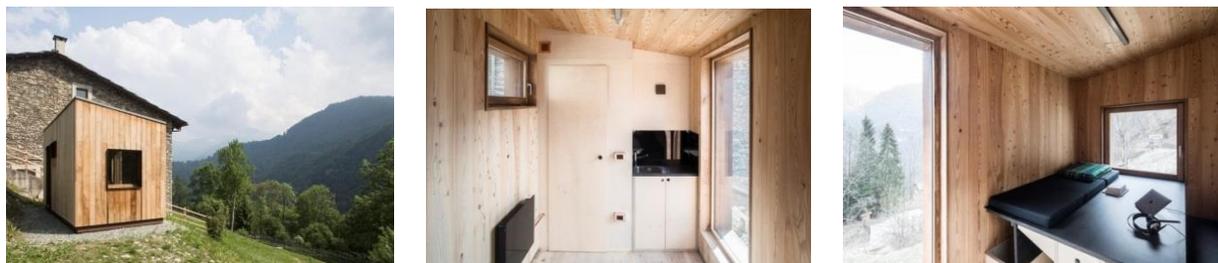
Η μικρή Καλύβα Καστανιάς ή Chestnut Cabin, όπως ονομάζεται, είναι μια προκατασκευασμένη και μεταφερόμενη μονάδα στέγασης, η οποία κατασκευάζεται στις Ιταλικές Άλπεις, εξ ολοκλήρου από τοπικό ξύλο. Ο σχεδιασμός της μονάδας υπήρξε το αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ του καθηγητή αρχιτεκτονικής Antonio De Rossi, υπεύθυνου του Κέντρου Ερευνών του Ινστιτούτου Ορεινής Αρχιτεκτονικής (IAM) του Πολυτεχνείου του Τορίνο και της εταιρίας Iris η οποία περιλαμβάνει την αρχιτέκτονα Roberta Giuliano και το μηχανικό Paolo Albertino. Το έργο χρηματοδοτήθηκε από το Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 της Περιφέρειας Piedmont το οποίο στηρίζει έργα με στόχο την ενίσχυση και ανάπτυξη της ξυλείας στο Piedmont.

Το Chestnut Cabin χαρακτηρίζεται από την λογική της προκατασκευής, τη δυνατότητα εύκολης μετακίνησης και την ελαχιστοποίηση του χρόνου εγκατάστασης στο εργοτάξιο. Περιλαμβάνει μια πόρτα εισόδου, ένα χώρο υγιεινής εξοπλισμένο με νεροχύτη και τουαλέτα, το δωμάτιο με τα τεχνολογικά συστήματα και ένα ενιαίο χώρο, ο οποίος περιλαμβάνει μια μικρή κουζίνα και ένα έπιπλο το οποίο μπορεί είτε να χρησιμοποιηθεί ως καθιστικό με τραπέζι είτε μπορεί να μετατραπεί σε κρεβάτι. Η ελάχιστη αυτή μονάδα στέγασης έχει ορθογώνια κάτοψη και οι διαστάσεις της είναι 2,4 επί 6 μέτρα με καθαρή εσωτερική επιφάνεια 10 τετραγωνικών μέτρων³¹.

Ένας από τους βασικούς στόχους του έργου αφορά τη προώθηση της τοπικής δασικής αλυσίδας, μέσω της χρήσης ξύλου καστανιάς από το Piedmont. Ξεκινώντας από τις ιδιαιτερότητες αυτού του είδους ξυλείας αναπτύσσεται μια προκατασκευασμένη και αρθρωτή λύση κατασκευής. Αρχικά, η φέρουσα δομή αποτελείται από προκατασκευασμένα πάνελ τύπου σάντουιτς με πλαίσιο από

³¹Οι τεχνικές πληροφορίες της υποδομής έχουν αντληθεί από την επίσημη ιστοσελίδα του έργου : < <https://www.chestnutcabin.it/>>, τελευταία επίσκεψη: 29/11/2021.

ξύλο καστανιάς και διατομή 3 επί 16 εκατοστά. Τα πάνελ αποτελούνται από ξυλόπλακες OSB/3³² από ξύλο λεύκας, ενδιάμεσα των οποίων παρεμβάλλεται μόνωση από ίνες ξύλου. Τα προκατασκευασμένα αυτά στοιχεία χρησιμοποιούνται τόσο για την κατασκευή των τοίχων όσο και για το δάπεδο και την οροφή. Επιπλέον, τόσο η εσωτερική όσο και η εξωτερική επένδυση γίνεται από ξύλο καστανιάς. Τέλος, η οροφή επενδύεται με φύλλα λαμαρίνας.

Εικόνες 109, 110 και 111 : Chestnut Cabin, Ostana, A. Rossi, R. Giuliano και P. Albertino, 2021

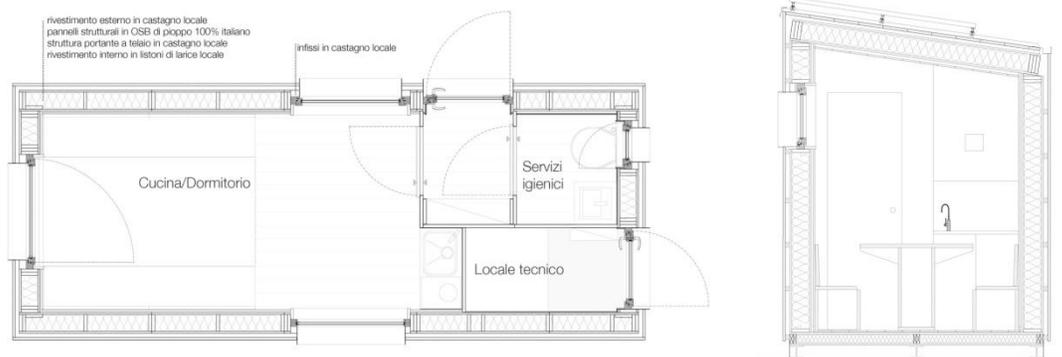
Ακόμα ένα βασικό χαρακτηριστικό του έργου αφορά την αυτονομία της μονάδας σε ενέργεια και νερό, γεγονός που την κάνει κατάλληλη για περιβάλλοντα που βρίσκονται εκτός δικτύου. Πιο συγκεκριμένα, είναι εξοπλισμένη με ένα σύστημα συλλογής και επεξεργασίας των όμβριων υδάτων και των οικιακών λυμάτων που προέρχονται από τους εσωτερικούς νεροχύτες. Το συσσωρευμένο «λευκό» και «γκρίζο» νερό φιλτράρεται και επεξεργάζεται με ένα σύστημα όζοντος και στη συνέχεια αξιοποιείται για μη πόσιμη χρήση μέσα στο κτίριο. Το κτίριο είναι επίσης εξοπλισμένο με σύστημα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, χρησιμοποιώντας 5 φωτοβολταϊκά πλαίσια τοποθετημένα στην οροφή και μια μπαταρία λιθίου για αποθήκευση. Τα στοιχεία αυτά, διαμορφώνουν ένα έργο που όπως αναφέρει η Roberta Giuliano, διερευνά ένα νέο πεδίο με το όνομα «τεχνο-αγροτική» (techno-rural), στο οποίο επιχειρείται η εισαγωγή νέων τεχνολογιών και εξελιγμένων συστημάτων γύρω από ένα πιο αγροτικό πλαίσιο (Giuliano, 2021).

Η μονάδα, βάρους 7 τόνων, μπορεί να μεταφερθεί με φορτηγό και να τοποθετηθεί με γερανό στο σημείο εγκατάστασης. Η πρώτη εφαρμογή του μοντέλου έγινε το 2021 στην Ostana³³, στην κοιλάδα Ρο των ιταλικών Άλπεων σε υψόμετρο 1230 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Η μονάδα τοποθετήθηκε πάνω σε ένα επίπεδο από χαλίκια, αφού δεν κρίθηκε απαραίτητη η δημιουργία βάσης από σκυρόδεμα. Έτσι, η συγκεκριμένη δομή είναι πλήρως αναστρέψιμη και στην περίπτωση που η χρήση της δεν είναι πλέον αναγκαία μπορεί να μεταφερθεί σε άλλο μέρος. Το συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου τοπικού έργου κοινωνικής στέγασης, στο οποίο προσφέρεται η ευκαιρία διανυκτέρευση στον οικισμό της Ostana τόσο σε επαγγελματίες και καλλιτέχνες, όσο και γενικότερα σε ανθρώπους που θέλουν να γνωρίσουν τον τόπο.

³²Ο όρος OSB/3 προέρχεται από την τεχνική κλάση που αναφέρεται σε φέρουσες σανίδες για χρήση σε συνθήκες υγρασίας.

³³Η περίπτωση του οικισμού Ostana, η οποία αφορά μια από τις πιο ολοκληρωμένες περιπτώσεις επανεγκατάστασης και συνολικής αναγέννησης ορεινού οικισμού, έχει αναλυθεί στο 6^ο κεφάλαιο της διπλωματικής.

Το Chestnut Cabin μπορεί να αξιοποιηθεί σε διάφορες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα απομονωμένα περιβάλλοντα και καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, αλλά και σε πιο συνηθισμένες περιπτώσεις. Το έργο γενικά χαρακτηρίζεται από την σημασία που δόθηκε σε ζητήματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, όπως η ελαχιστοποίηση της παρέμβασης, η δυνατότητα αναστρεψιμότητας και η αυτονομία της κατασκευής. Παράλληλα, εκτός από τον πειραματικό του χαρακτήρα και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών, χαρακτηρίζεται από τη σημασία που δόθηκε στο τοπικό πλαίσιο της περιοχής, κυρίως μέσω της ενίσχυσης και προώθησης της τοπικής αλυσίδας ξυλείας αλλά και για το ότι έχει συμπεριλάβει κυρίως τοπικούς φορείς και συνεταιρισμούς για την υλοποίηση του.

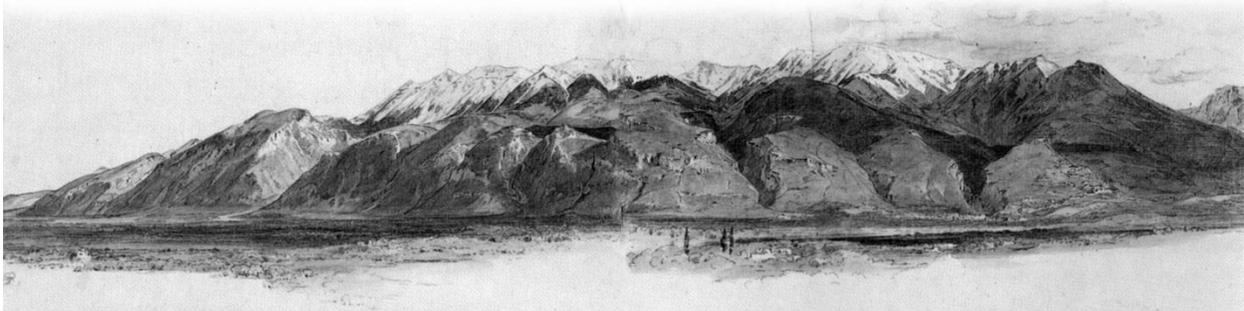

Εικόνες 112 και 113 : Κάτοψη και τομή του Chestnut Cabin, A. Rossi, R. Giuliano και P. Albertino

Κεφάλαιο 10 - Κέντρο Περιβαλλοντικής και Πολιτισμικής Προβολής του Όρους Ταΰγετος και των Ορεινών Δραστηριοτήτων

Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη σύντομη παρουσίαση της διπλωματικής μου εργασίας που παρουσιάστηκε το 2019 στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ και αφορά τον σχεδιασμό ενός κέντρου περιβαλλοντικής και πολιτισμικής προβολής του όρους Ταΰγετος και των ορεινών δραστηριοτήτων. Η εργασία αυτή κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί αφού βασική της επιδίωξη υπήρξε η διερεύνηση μιας σειράς ζητημάτων γύρω από το θέμα της ένταξης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ορεινό περιβάλλον.

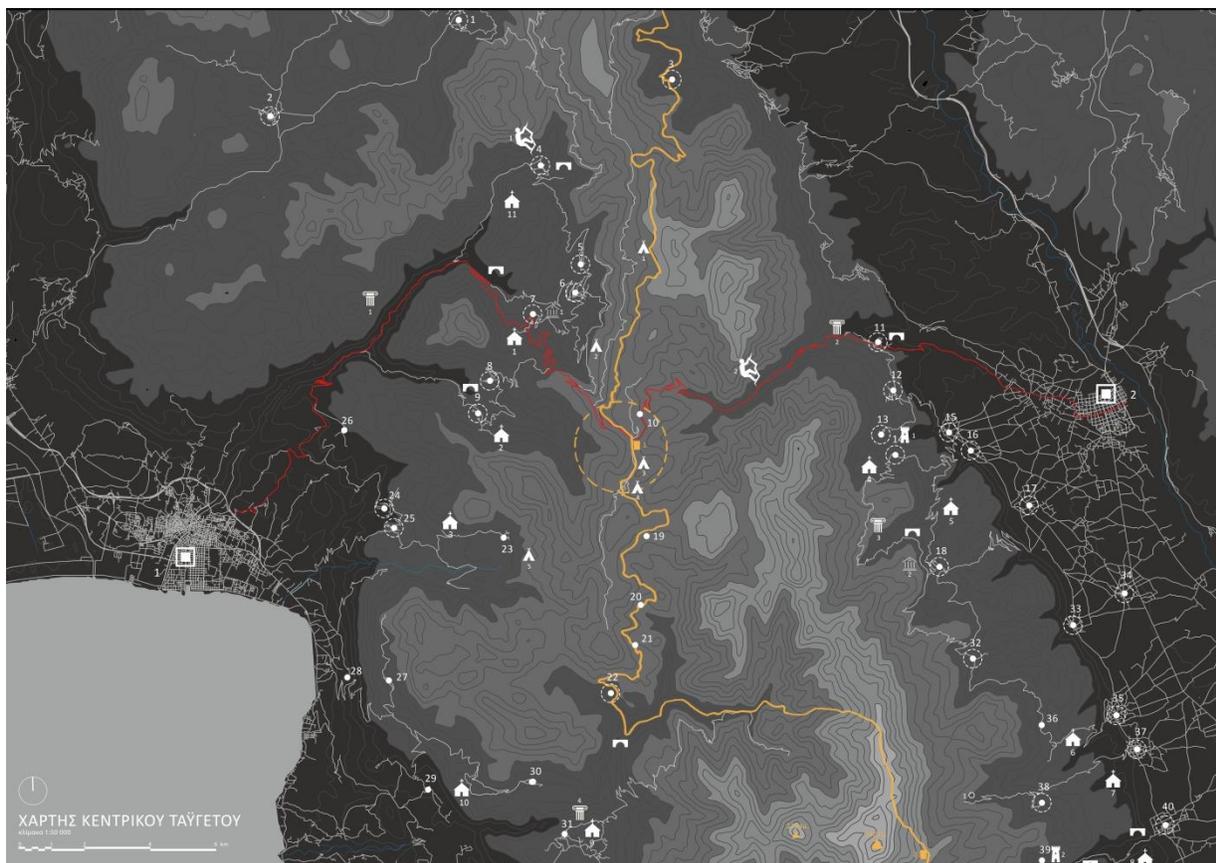
Στα πλαίσια της διπλωματικής προτείνεται ένα κέντρο τοποθετημένο στον ορεινό όγκο του Ταΰγετου με σκοπό την προώθηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής και των οικισμών που υπάρχουν σε αυτήν. Η πρόταση στηρίζεται στην ιδέα της ήπιας αξιοποίησης των πόρων, φυσικών και πολιτισμικών, που διαθέτουν οι ορεινές περιοχές, και τον σχεδιασμό καινοτόμων παρεμβάσεων σε συνεργασία με τις τοπικές κοινωνίες, με βασικό στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητας των περιοχών αυτών, την ενίσχυση της εξωστρέφειας και την γενικότερη αντιμετώπιση των περιορισμών που δυσχεραίνουν την ανάπτυξή τους. Το κέντρο εστιάζει στην περιβαλλοντική και πολιτισμική προβολή του Ταΰγετου, όπως επίσης και στην ανάδειξη και προώθηση των ορεινών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η πρόταση στοχεύει στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής ευαισθησίας στο κοινό με την ενημέρωση και την εκπαίδευση, αλλά και στην προώθηση παραδοσιακών προϊόντων, κάτι που θα μπορούσε να ενισχύσει τις τοπικές οικονομίες. Έτσι ένας συνδυασμός δραστηριοτήτων στηρίζουν τις τοπικές κοινότητες και παράλληλα προωθούν την γενικότερη ολοκληρωμένη ανάπτυξη και προστασία του βουνού.

Εικόνα 114 : Αναπαράσταση του όρους Ταΰγετος

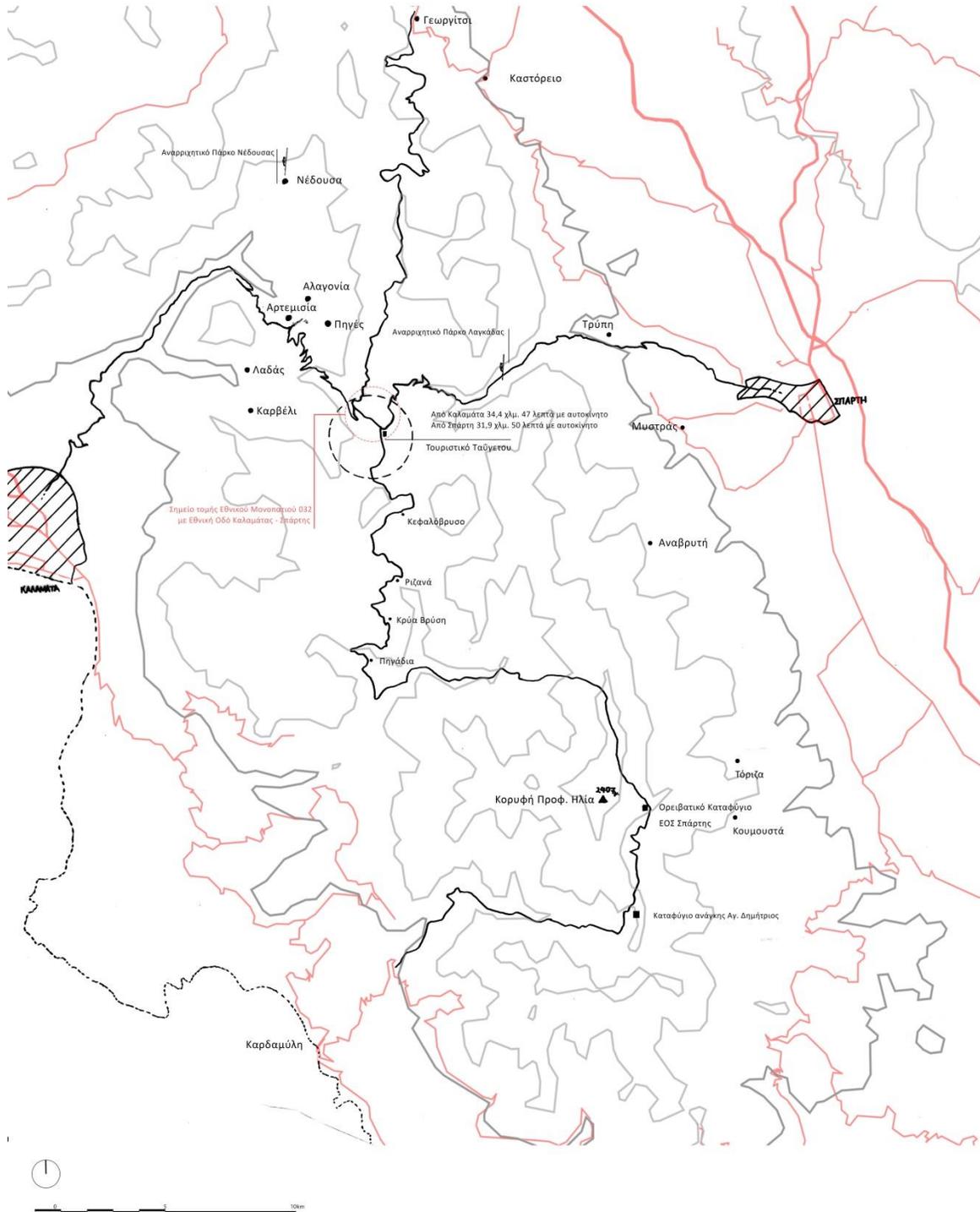
Το σημείο παρέμβασης επιλέχθηκε με στόχο την δυνατότητα πρόσβασης στο κέντρο με το αυτοκίνητο ή το λεωφορείο αλλά και για την εξυπηρέτηση του πεζοπορικού και ορειβατικού κοινού. Για αυτό τον λόγο επιλέγεται ένα κεντρικό σημείο του ορεινού όγκου στο οποίο τέμνονται η Εθνική Οδός Καλαμάτας - Σπάρτης και το πεζοπορικό Εθνικό Μονοπάτι 032. Επιπλέον, το σημείο αυτό κρίθηκε ιδανικό αφού βρίσκεται σε ίση απόσταση από τις δύο βασικές αστικές περιοχές της ευρύτερης περιοχής, την

Καλαμάτα και τη Σπάρτη. Γενικότερα, η απουσία ενός κεντρικού φορέα διαχείρισης του Ταΰγετου, σε συνδυασμό με τη διαίρεση του σε τρεις διαφορετικούς νομούς έχει σαν αποτέλεσμα τη σοβαρή έλλειψη ουσιαστικής και ολοκληρωμένης αντιμετώπισης του. Εκτός από την απουσία ενεργειών που θα ενίσχυαν την περιοχή συνολικά, βλέπουμε σε διάφορες περιπτώσεις σπασμωδικές και σημειακές δράσεις από τον κάθε νομό, οι οποίες πολλές φορές εντείνουν την αστάθεια και την ανισόρροπη ανάπτυξη του πολιτισμικού και φυσικού περιβάλλοντος του ορεινού όγκου. Αν και τα διοικητικά όρια που θέτουν οι οργανωτικές κοινωνικές παρεμβάσεις μπορεί πολλές φορές να καθορίζουν τις ενέργειες, την αντίληψη και την αντιμετώπιση τους για πολλά ζητήματα, σίγουρα δεν μπορούν να αναιρέσουν το γεγονός ότι ο ορεινός όγκος του Ταΰγετου αποτελεί ένα ζωντανό οικοσύστημα το οποίο λειτουργεί ενιαία και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χωριστεί ή να διασπαστεί από τις γραμμές ενός χάρτη. Σε αυτό το πλαίσιο, η χωροθέτηση του κέντρου δεν αναφέρεται σε κάποια από τις δύο κυρίαρχες αστικές περιοχές. Αντιθέτως επιλέγεται να γίνει στο μέσο, για να αποτελέσει έτσι ένα σημείο ένωσης και συνάντησης των επιμέρους περιοχών. Δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την αναγκαιότητα για μια συνολική και ομαδική προσπάθεια ενίσχυσης και προστασίας του ευαίσθητου αυτού περιβάλλοντος.

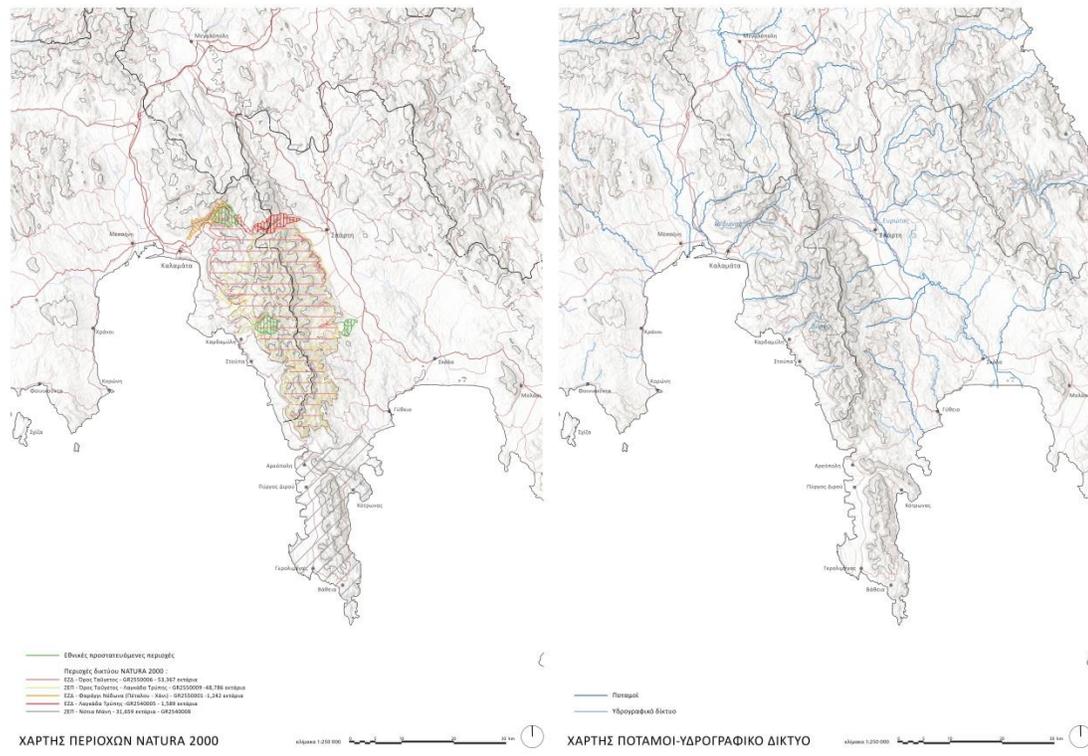
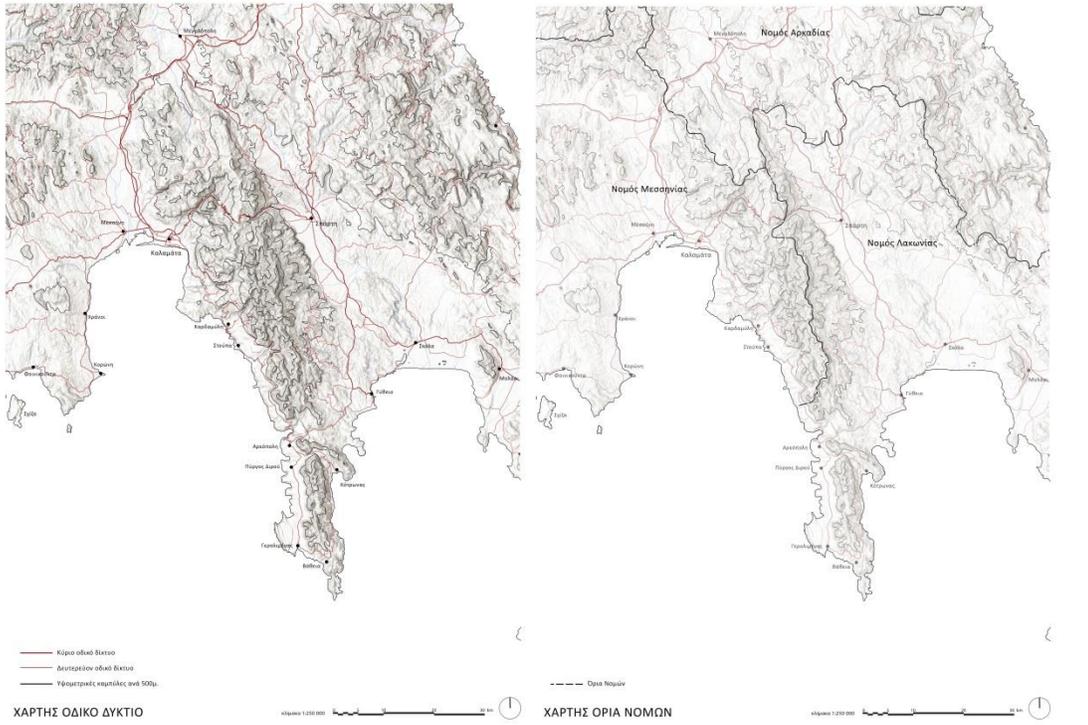

Εικόνα 115 : Χάρτης ανάλυσης κεντρικού Ταΰγετου (Προσωπικό αρχείο)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΑΪΓΕΤΟΥ

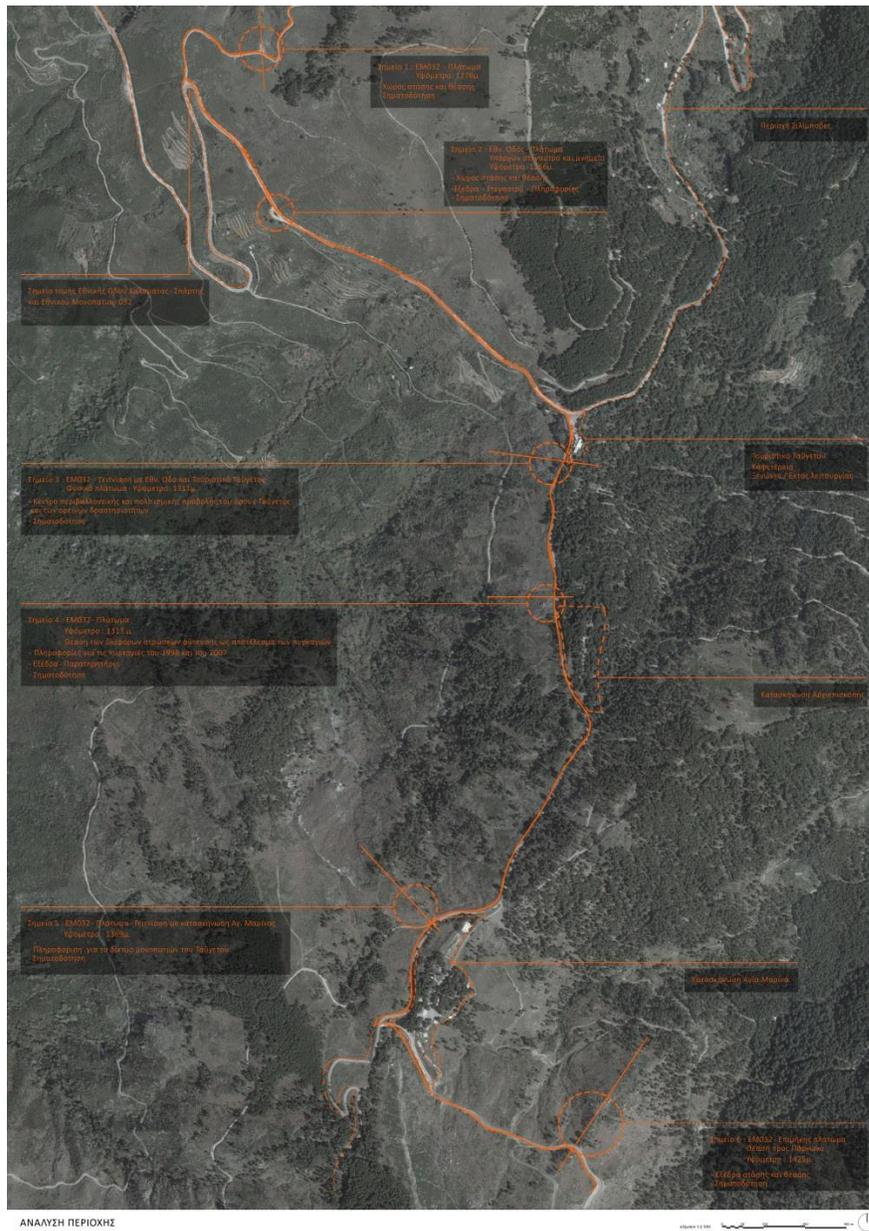

Εικόνα 116 : Διαγραμματικός χάρτης ανάλυσης κεντρικού Ταύγετου (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 117 : Χάρτες ανάλυσης του Ταΰγετου (Προσωπικό αρχείο)

Αφού προηγήθηκε η γενικότερη μελέτη των χαρακτηριστικών του περιβαλλοντικού και πολιτισμικού υπόβαθρου της περιοχής, ακολούθησε μια δεκαήμερη διαμονή στο κεντρικό σημείο του βουνού. Κατά τη διάρκεια των ημερών αυτών επιχειρήθηκε η πεζοπορική διάσχιση της περιοχής με στόχο την καλύτερη κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και την επιλογή του σημείου παρέμβασης. Τελικά, το εδαφικό τεμάχιο που επιλέγεται χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο φυσικό πλάτωμα με μικρή υψομετρική διαφορά από το επίπεδο του δρόμου, γεγονός που το κατέστησε ιδανικό, αφού λόγω της μεγάλης επίπεδης επιφάνειας ελαχιστοποιείται η ανάγκη επέμβασης και αλλοίωσης του φυσικού αναγλύφου του εδάφους.

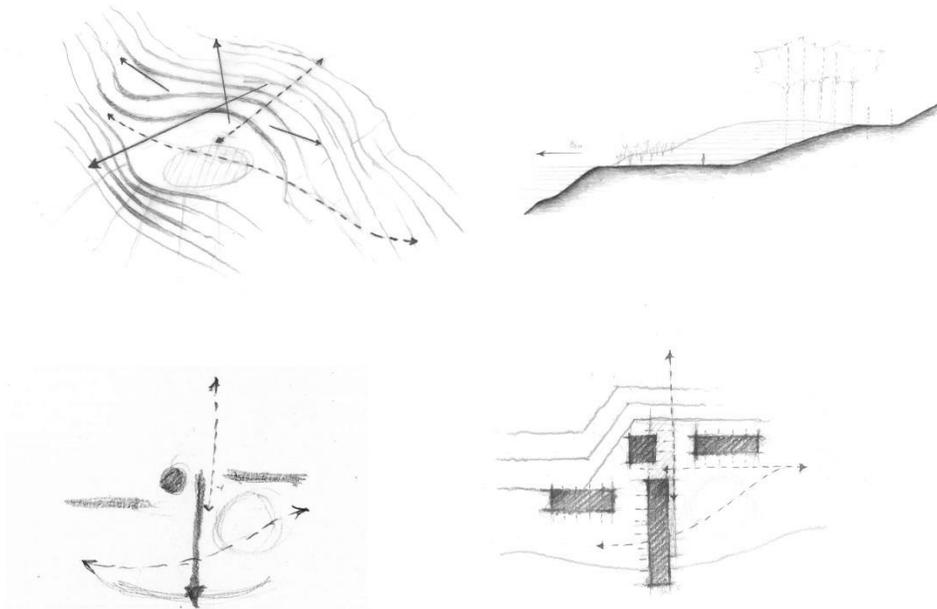
Εικόνα 118 : Επιτόπου ανάλυση της περιοχής παρέμβασης (Προσωπικό αρχείο)

Το κτιριολογικό πρόγραμμα της νέας πρότασης περιλαμβάνει τους εκθεσιακούς χώρους που αφορούν το περιβαλλοντικό και πολιτισμικό υπόβαθρο του Ταΰγετου, μια αίθουσα προβολών, ένα τμήμα αφιερωμένο στις ορεινές δραστηριότητες και μια μικρή καφετέρια. Για την εξυπηρέτηση των υπηρεσιών αυτών προτείνεται η δημιουργία τεσσάρων ξεχωριστών κτιριακών μονάδων. Η μεγαλύτερη μονάδα, στην οποία φιλοξενούνται οι σημαντικότεροι εκθεσιακοί χώροι του κέντρου, τοποθετείται κάθετα προς τις υψομετρικές καμπύλες και εκτείνεται καθ' όλο το πλάτος του φυσικού πλατώματος. Η μονάδα αυτή υποστηρίζεται από ένα πύργο λιθοδομής, ο οποίος αποτελεί παράλληλα ένα είδος τοποσήμου, κάνοντας ορατό το κέντρο από απόσταση. Επιπλέον, δύο δευτερεύουσες κατασκευές τοποθετούνται παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες και φιλοξενούν συμπληρωματικές χρήσεις.

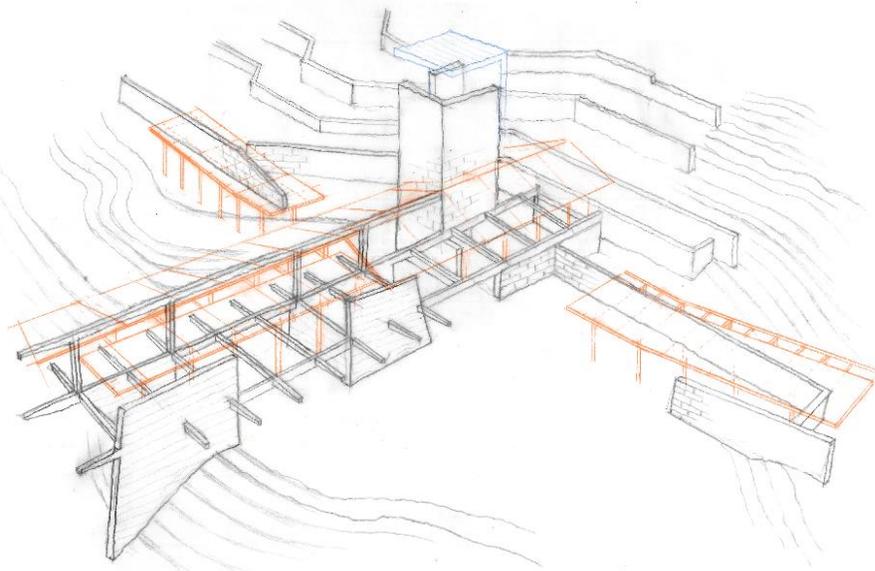
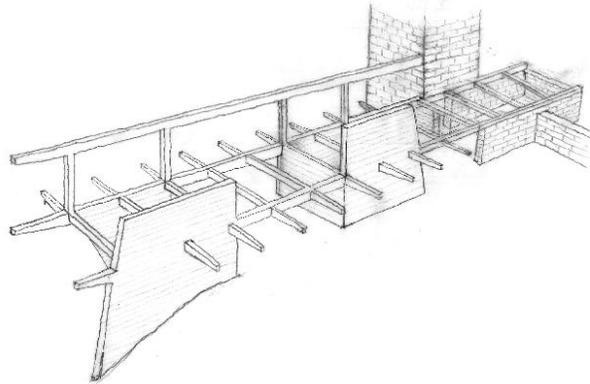
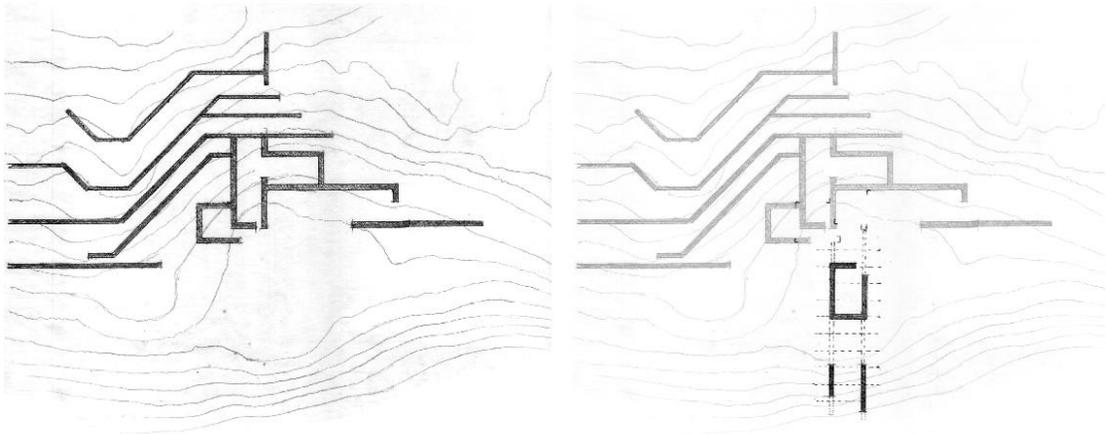
Βασικό στοιχείο για τη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής πρότασης αποτέλεσε καταρχήν η πρόσβαση στο οικόπεδο από το επίπεδο του δρόμου. Από τη μια, έχουμε μια ομαλή κατάβαση παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες που οδηγεί στο φυσικό πλάτωμα και από την άλλη μια εν δυνάμει απότομη αλλά άμεση κατάβαση σε αυτό από την εσοχή της πλαγιάς που υπάρχει στο κέντρο του τεμαχίου. Στη δεύτερη περίπτωση, η υψομετρική διαφορά ανάμεσα στο δρόμο και το βασικό πλάτωμα γεφυρώνεται με τη δημιουργία επιπέδων, τα οποία εκτείνονται στη μισή πλευρά του οικοπέδου όπου απουσιάζει υψηλή βλάστηση. Τα επίπεδα αυτά διαμορφώνονται, με την κατασκευή αναβαθμών από ξερολιθιές και αξιοποιούνται για την καλλιέργεια τοπικών φυτικών ειδών και λαχανικών, παραπέμποντας αρχικά στον παραδοσιακό τρόπο αντιμετώπισης και αξιοποίησης του ορεινού εδάφους αλλά και στις τοπικές μεθόδους καλλιέργειας και συλλογής προϊόντων. Η κάθοδος μέσω των επιπέδων αποτελεί παράλληλα την κύρια είσοδο στο κέντρο, οδηγώντας τον επισκέπτη στο πρώτο επίπεδο του βασικού κτιριακού όγκου. Από εκεί ο επισκέπτης μπορεί να ακολουθήσει τρεις διαφορετικές πορείες. Αρχικά, μπορεί να επισκεφθεί τον πέτρινο πύργο στον οποίο φιλοξενούνται ένα μικρό πωλητήριο και μια κατακόρυφη ανοδική εκθεσιακή πορεία αφιερωμένη στις ορεινές δραστηριότητες, η οποία καταλήγει τελικά σε μια εξέδρα για την εκ των άνω παρατήρηση του γύρω τοπίου. Η δεύτερη πορεία περιλαμβάνει την περιήγηση του επισκέπτη στον εκθεσιακό χώρο του κέντρου που βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο και ο οποίος είναι αφιερωμένος στην προβολή του περιβαλλοντικού και πολιτισμικού υπόβαθρου του βουνού. Τέλος, υπάρχει η επιλογή της κατάβασης στο επίπεδο του φυσικού πλατώματος όπου βρίσκονται οι χώροι υγιεινής του κέντρου, μια αίθουσα προβολών, ένα ημιυπαίθριος εκθεσιακός χώρος και μια καφετέρια η οποία προσφέρει τοπικά εδέσματα.

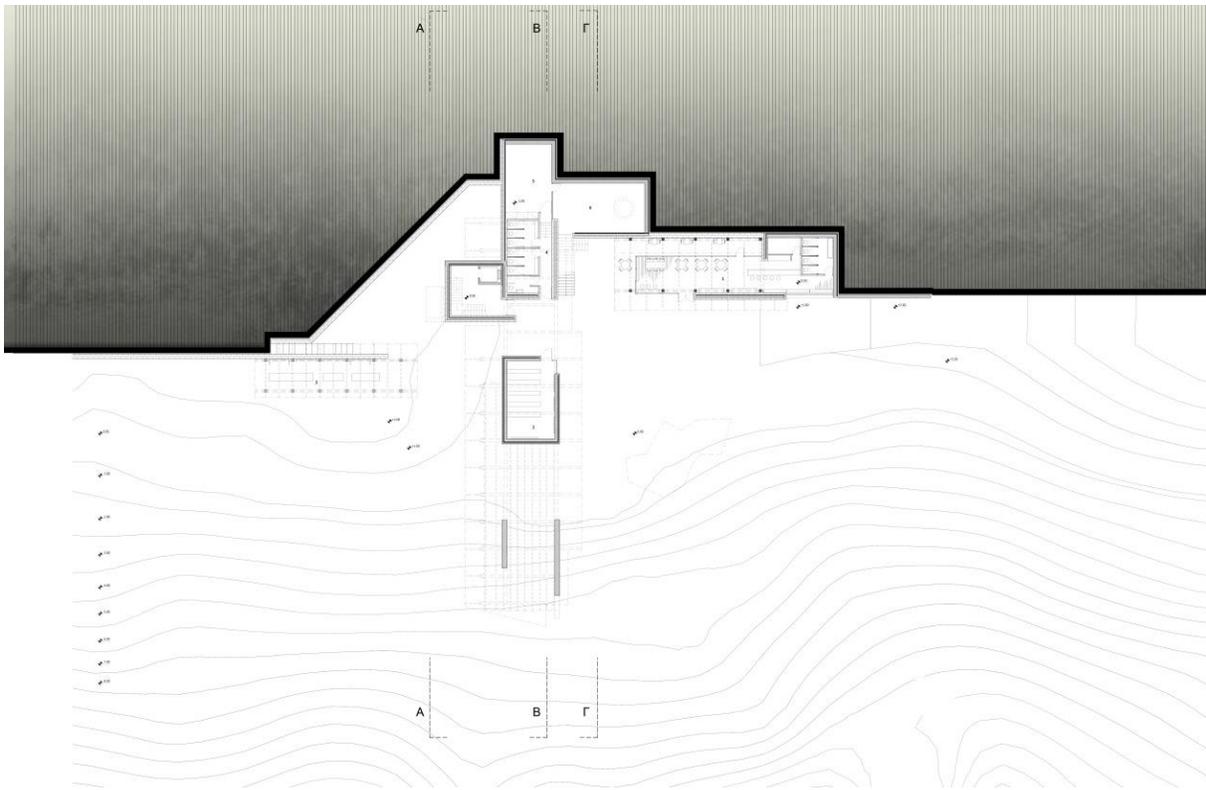
Εικόνα 119 : Τοπογραφικό παρέμβασης (Προσωπικό αρχείο)

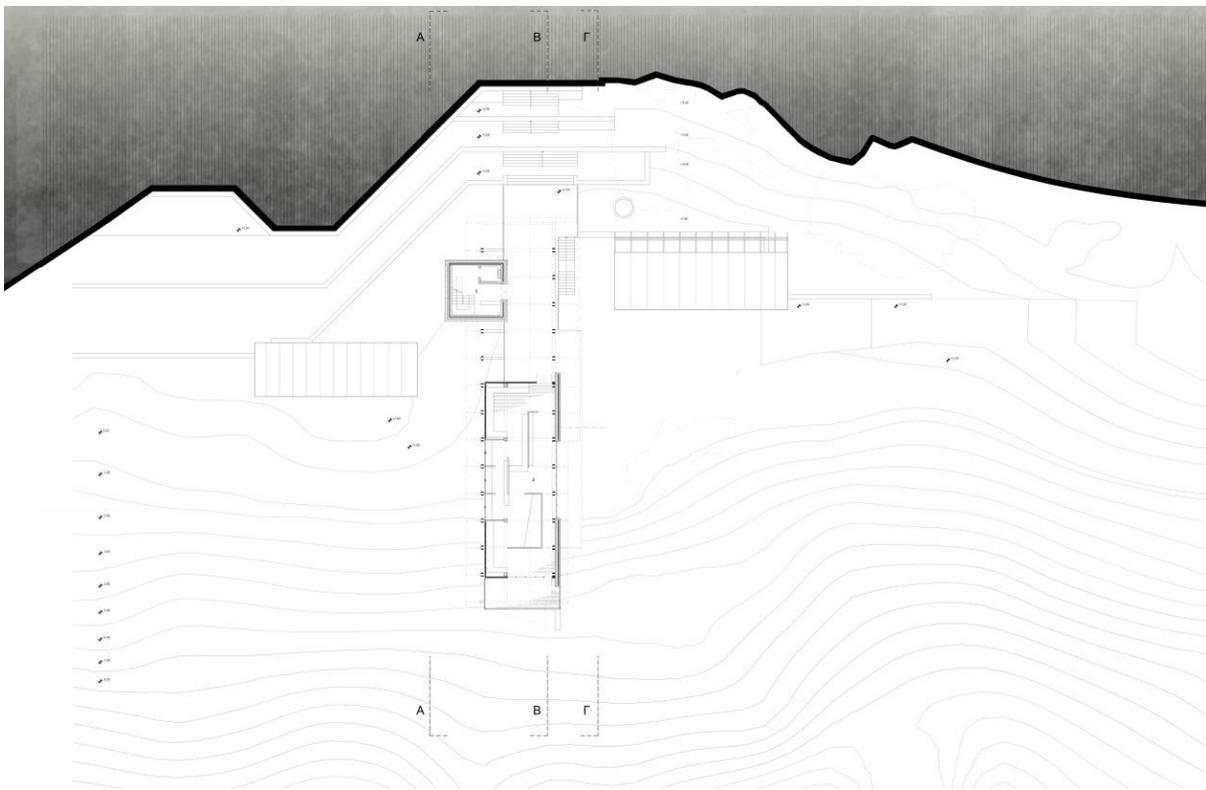
Εικόνα 120 : Σκίτσα ανάλυσης κεντρικής ιδεάς (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 121 : Σκίτσα ανάλυσης κεντρικής ιδεάς (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 122 : Κάτοψη ισογείου (Προσωπικό αρχείο)

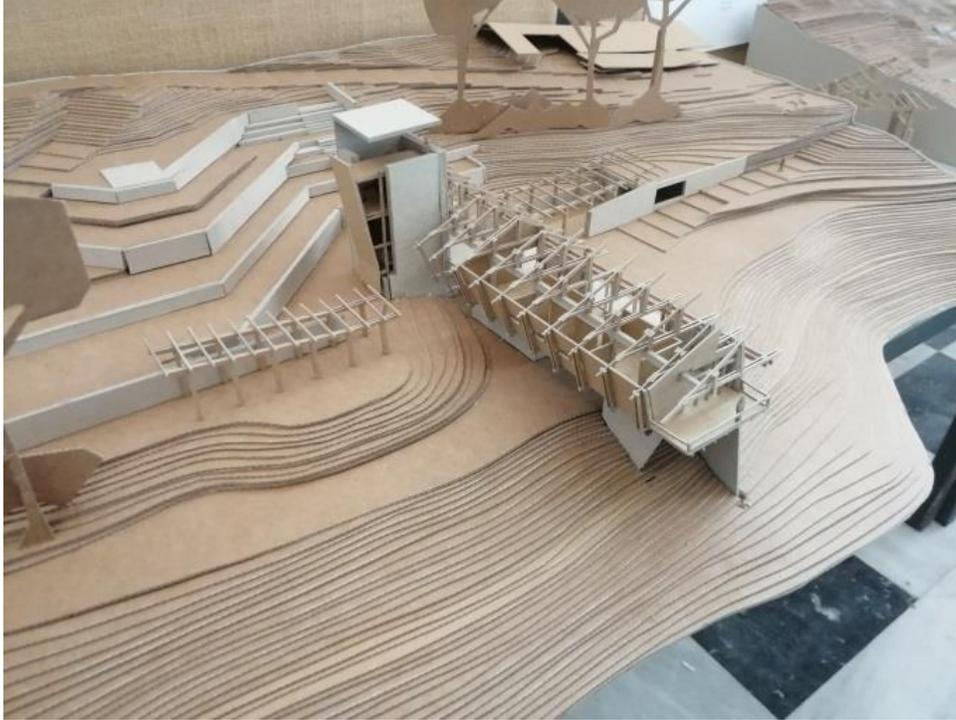

Εικόνα 123 : Κάτοψη ορόφου (Προσωπικό αρχείο)

Για τη δημιουργία της νέας υποδομής επιλέγεται η χρήση νέων αλλά και παραδοσιακών υλικών και μεθόδων, κάτι που τελικά οδηγεί σε μια υβριδική σύμπλοκη κατασκευή. Αρχικά, βλέπουμε σε διάφορα σημεία της πρότασης τη χρήση της πέτρας, την οποία βρίσκουμε τόσο στο κτισμένο και παραδοσιακό περιβάλλον όσο και στο φυσικό περιβάλλον του βουνού, αφού σε πολλά σημεία το έδαφος γίνεται ιδιαίτερα βραχώδες. Εκτός από το στοιχείο του πύργου, για το οποίο θα μιλήσουμε στη συνέχεια, η επιλογή της πέτρας εντοπίζεται τόσο στην εφαρμογή της για την αντιμετώπιση της έντονης κλίσης της πλαγιάς, με τη δημιουργία των αναβαθμίδων όσο και στην οριοθέτηση διάφορων επιμέρους χώρων στο επίπεδο του εδάφους. Οι πέτρινες τοιχοποιίες του ισογείου διαμορφώνουν παράλληλα ένα πυρήνα στο κέντρο του οικοπέδου ο οποίος είναι εν μέρη υπόσκαφος και αποτελεί την βάση της κύριας κτιριακής μονάδας. Στη συνέχεια, ένα πλέγμα από στοιχεία σκυροδέματος αγκιστρώνεται αφ' ενός πάνω στον πέτρινο πυρήνα ενώ από την άλλη επεκτείνεται, διασχίζοντας το πλάτωμα και προβάλλοντας πάνω από την πλαγιά. Τέλος, αφού έχουν οριοθετηθεί οι βασικές μονάδες, το ξύλο έρχεται για να στεγάσει ή να κλείσει τους χώρους. Στο επίπεδο του ισογείου, το ξύλο χρησιμοποιείται κυρίως για την στέγαση της καφετέριας και του ημιυπαίθριου εκθεσιακού χώρου. Στο πρώτο επίπεδο, μια ξύλινη κατασκευή αγκιστρώνεται πάνω στο μεπετονένιο πλέγμα για να διαμορφώσει το στέγαστρο αλλά και τον βασικό εκθεσιακό χώρο του κέντρου, ο οποίος τελικά προβάλλει προς την πλαγιά και ανοίγεται προς τη θέα. Τέλος, οι ξύλινες οροφές επενδύονται με μεταλλικές επιφάνειες ψευδαργύρου.

Εικόνα 124 : Φωτογραφία μακέτας (Προσωπικό αρχείο)

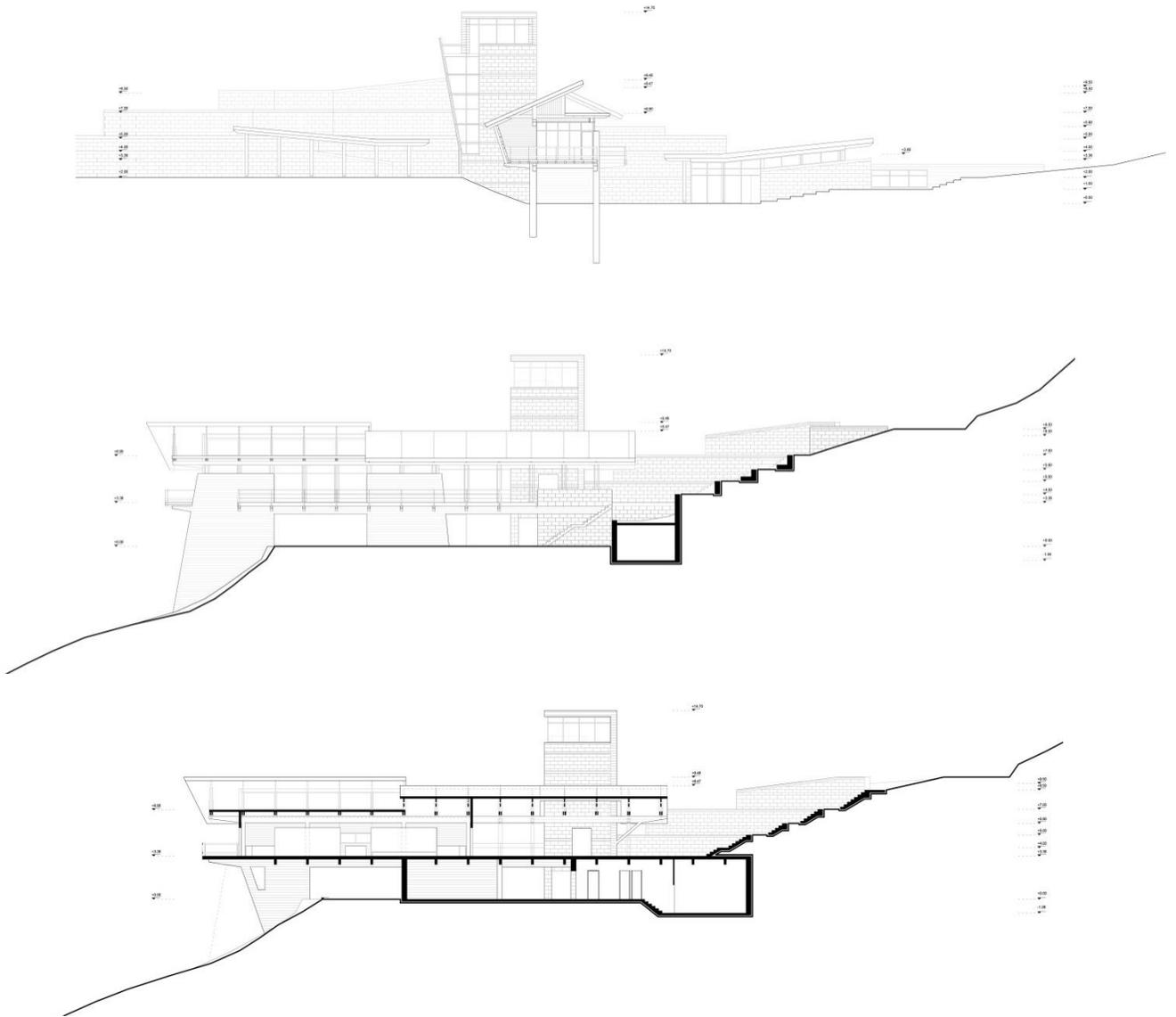

Εικόνα 125 : Φωτογραφία μακέτας(Προσωπικό αρχείο)

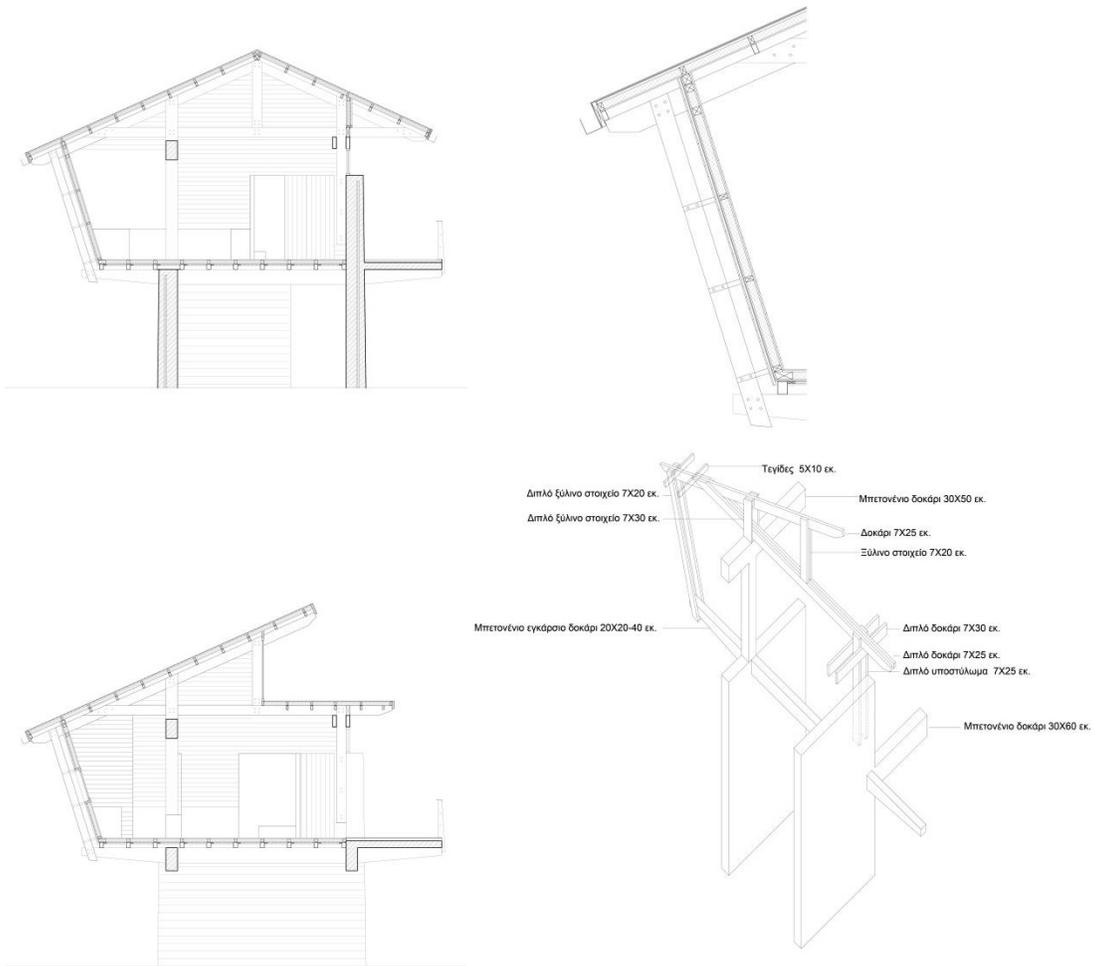
Η χρήση παραδοσιακών τοπικών υλικών όπως η πέτρα και το ξύλο δηλώνει το σεβασμό σε αυτό που προϋπάρχει και την προσπάθεια συσχετισμού της νέας παρέμβασης με το φυσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της περιοχής. Παράλληλα όμως, αποφεύγεται οποιαδήποτε επιδερμική ή μιμητική αντιμετώπιση της παράδοσης ενώ η εισαγωγή σύγχρονων υλικών, όπως το σπλισμένο σκυρόδεμα και το μέταλλο, δηλώνουν επίσης το σύγχρονο χαρακτήρα της παρέμβασης. Σε αυτό το πλαίσιο, βασική επιδίωξη του σχεδιασμού υπήρξε ακριβώς η δημιουργική συναρμογή των υλικών αυτών για τη σύνθεση μιας σύγχρονης αρχιτεκτονικής παρέμβασης η οποία θα σέβεται αυτό που προϋπάρχει.

Ακόμα, η συσχέτιση με την παράδοση εντοπίζεται και σε μια προσπάθεια επανερμηνείας μορφών και τύπων. Για παράδειγμα, η χρήση της δικλινούς στέγης στο βασικό σκέλος του συγκροτήματος αναφέρεται στην πρακτική λειτουργία του συγκεκριμένου τύπου στέγασης, σε μια περιοχή με έντονες χιονοπτώσεις και βροχές. Παράλληλα όμως αποφασίζει να μην αποτελέσει μια συμβατική δικλινή στέγη αφού ο μετασχηματισμός της εκφράζει τον σύγχρονο αναστοχασμό και τη δημιουργική συνθετική διαφοροποίηση από αυτό που υπήρχε παλαιότερα. Με παρόμοιο τρόπο, ο πύργος αναφέρεται σε ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της περιοχής. Η πυργοειδής πέτρινη αρχιτεκτονική εντοπίζεται καθ' όλο το μήκος του όρους του Ταΰγετου, από τα κάστρα του Μυστρά και του Λογκάνικου μέχρι τους οικισμούς της Μάνης. Πιο συγκεκριμένα, ο πύργος που προτείνεται αποτελεί μια σύμμεικτη κατασκευή η οποία από τη μια αναφέρεται στον παραδοσιακό τύπο αλλά παράλληλα διαφοροποιείται σημαντικά από αυτόν. Οι τρεις πλευρές του αποτελούνται εξωτερικά από πέτρινες φέρουσες τοιχοποιίες, εσωτερικά των οποίων παρεμβάλλεται ένα τοίχιο από σπλισμένο σκυρόδεμα. Οι πέτρινες τοιχοποιίες διακόπτονται σε διάφορα σημεία από

σενάζ σκυροδέματος τα οποία παραπέμπουν στις ξυλοδεσιές των παραδοσιακών κτισμάτων και ενισχύουν την περίδεση της κατασκευής συνολικά. Η τέταρτη πλευρά του πύργου αποτελείται εξολοκλήρου από εμφανές οπλισμένο σκυρόδεμα, ενώ παράλληλα στρέφεται για να διαμορφώσει και τη στέγαση της κατασκευής. Οι τρεις πέτρινες πλευρές του πύργου δεν συνεχίζουν μέχρι την οροφή, αφήνοντας έτσι το τελευταίο επίπεδο ανοιχτό προς το τοπίο, κάτι που αναιρεί σημειακά το συμπαγή χαρακτήρα του πύργου. Τέλος, ένα ακόμα στοιχείο διαφοροποίησης αποτελεί η διάσπαση της μιας πλευράς λίθινου τοιχώματος, με την εισαγωγή μιας κεκλιμένης ξύλινης επιφάνειας η οποία εξωτερικά διαμορφώνει έναν τοίχο αναρρίχησης. Το αποτέλεσμα παραπέμπει αρχικά στον παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τύπο αλλά ταυτόχρονα διατηρεί ξεκάθαρα ένα σύγχρονο χαρακτήρα.

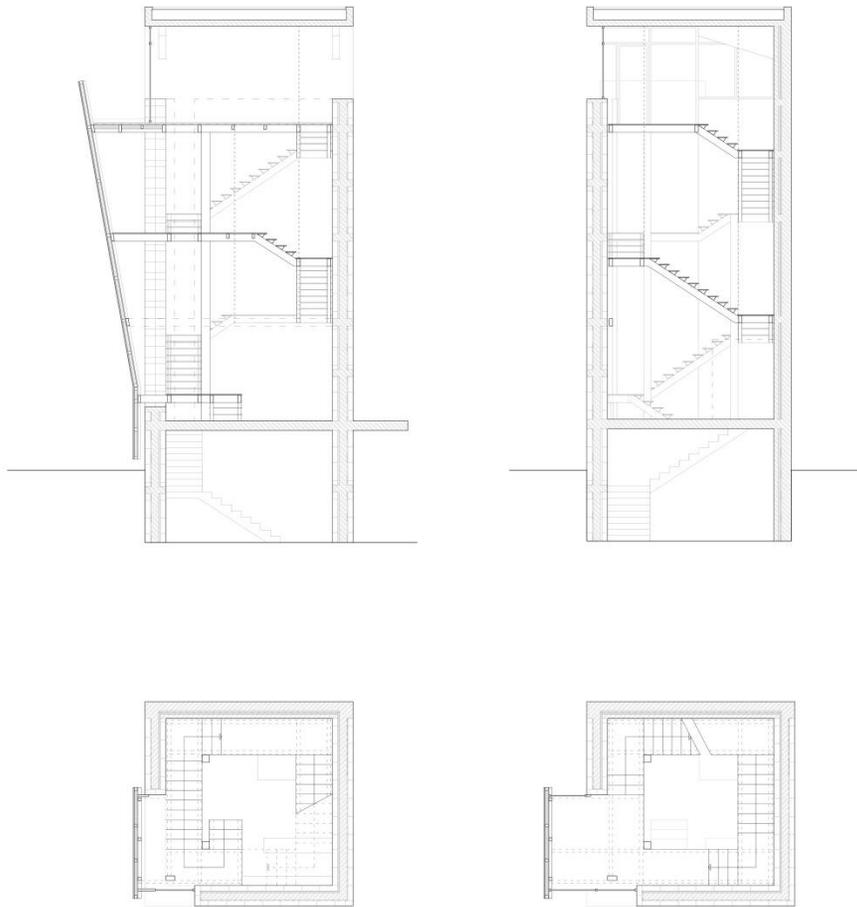
Εικόνες 126, 127 και 128 : Πρόσοψη, πλαινή όψη και τομή του συγκροτήματος(Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 129 : Κατασκευαστική ανάλυση κεντρικού τμήματος (Προσωπικό αρχείο)

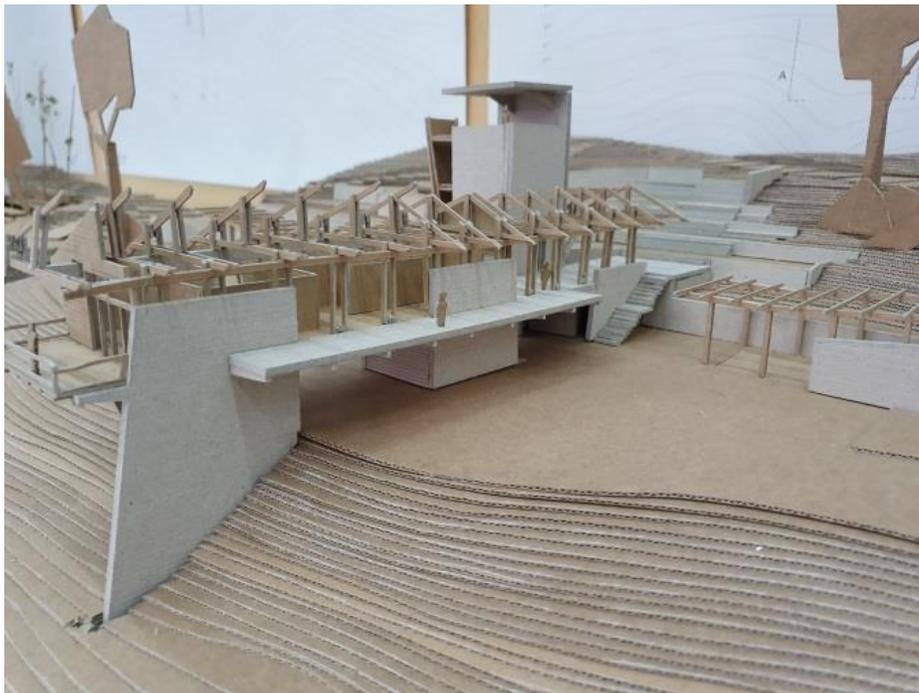
Εικόνες 130 και 131 : Φωτογραφίες μακέτας(Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 132 : Κατασκευαστική ανάλυση πύργου (Προσωπικό αρχείο)

Επιπλέον, ξεκάθαρη είναι η προσπάθεια συσχετισμού της νέας υποδομής με το έδαφος, κάτι που φαίνεται ιδιαίτερα στη διαμόρφωση του βασικού κτιριακού όγκου. Από τη μία, η κατασκευή φαίνεται να βυθίζεται στο έδαφος ενώ από την άλλη επεκτείνεται για να προβάλλει τελικά πάνω από τη πλαγιά. Έτσι, το ριζώμα και η γείωση του κτιρίου ακολουθείται από την αιώρηση και το άνοιγμά προς το τοπίο. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η προσπάθεια διάσπασης της κλίμακας της παρέμβασης σε μικρότερες επιμέρους μονάδες, κάτι που βοηθά ιδιαίτερα στην εναρμόνιση της κατασκευής με το περιβάλλον.

Γίνεται κατανοητό ότι βασική επιδίωξη του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού υπήρξε η αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο ένα σύγχρονο κτίριο, με μια σύγχρονη λειτουργία, μπορεί να ενταχθεί ουσιαστικά στο ευαίσθητο ορεινό φυσικό και πολιτισμικό τοπίο. Σε αυτό το πλαίσιο, η διπλωματική εργασία διαπραγματεύεται μια σειρά από θέματα γύρω από το ζήτημα της ένταξης, όπως η κλίμακα, οι αναλογίες, η υλικότητα και τέλος **η παραδοχή και η ταυτόχρονη τροποποίηση μορφών και τύπων**. Αποφεύγοντας οποιαδήποτε επιδερμική αντιμετώπιση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής η πρόταση για το κέντρο περιβαλλοντικής και πολιτισμικής προβολής του όρους Ταΰγετος και των ορεινών δραστηριοτήτων υποστηρίζει την αναζήτηση μιας πραγματικά σύγχρονης ορεινής αρχιτεκτονικής, η οποία μπορεί να εισάγει νέα στοιχεία, έννοιες και αξίες, αλλά παράλληλα σέβεται και ενισχύει αυτό που προϋπάρχει.

Εικόνες 133 και 134 : Φωτογραφίες μακέτας(Προσωπικό αρχείο)

Κεφάλαιο 11 – Συμπεράσματα

Στόχος της εργασίας υπήρξε η διερεύνηση μιας σειράς ζητημάτων γύρω από το γενικότερο θέμα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ορεινό τοπίο. Για να υποστηρίξουμε την αξία ενός τέτοιου ερωτήματος αρχικά ασχοληθήκαμε με το φυσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των ορεινών περιοχών. Είδαμε ότι τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών έχουν καθορίσει άμεσα τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των ορεινών κοινωνιών, κάτι που εντοπίζεται τόσο σε υλικά όσο και σε άυλα στοιχεία. Η έντονη αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τη φύση, για την εξασφάλιση της επιβίωσης του, υπήρξε καθοριστική συνθήκη για τη συνολική διαμόρφωση του τρόπου διαβίωσης του. Ως αποτέλεσμα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών οδήγησαν στο παρελθόν στη δημιουργία ενός αυθεντικού και μοναδικού ανθρωπογενές περιβάλλοντος με σημαντική πολιτισμική αξία, σημαντική αξία που μπορούσε όμως να θιγεί από την αλόγιστη σύγχρονη παρέμβαση. Στη συνέχεια, έγινε κατανοητό ότι το δομημένο περιβάλλον αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις του πολιτισμού των ορεινών κοινωνιών μέσα από το οποία αντανακλώνται οι αξίες και τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης ύπαρξης στα βουνά, αντικατοπτρίζοντας έτσι με πολλούς τρόπους τον ορεινό βίο. Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχιτεκτονική αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εκφράσεις της ιστορίας και του πολιτισμού, αφού αναφέρεται κυρίως σε ένα πολιτιστικό βάθος που χαρακτηρίζει την ταυτότητα των ορεινών κοινωνιών. Μια ταυτότητα από την οποία εμείς αισθανόμαστε ότι καταγόμαστε και την οποία επιθυμούμε να τη σεβαστούμε και να τη συντηρήσουμε προκειμένου να συντηρήσουμε αλώβητη την πολύτιμη σχέση με το παρελθόν μας.

Στη συνέχεια της εργασίας, έγινε μια προσπάθεια αναφοράς σε γεγονότα του περασμένου αιώνα, τα οποία υπήρξαν καθοριστικά για την πορεία παρέμβασης στις ορεινές περιοχές και διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τη διεθνή εικόνα τους, αυτήν που βλέπουμε σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, είδαμε ότι η μαζική εγκατάλειψη των βουνών από τις παλαιότερες γηγενείς ομάδες κατοίκησης τους, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, συνοδεύτηκε πολλές φορές με τον βίαιο εκσυγχρονισμό πολλών ορεινών περιοχών στα πλαίσια του αθλητικού και χειμερινού τουρισμού ιδιαίτερα κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Τόσο η εγκατάλειψη όσο και η υπερεκμετάλλευση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, αλλοίωσαν και μετασχημάτισαν το ορεινό τοπίο οριστικά. Τα αποτελέσματα αυτών των μετασχηματισμών έχουν σε μεγάλο βαθμό καθορίσει την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις ορεινές περιοχές.

Έπειτα, κρίθηκε αναγκαίο να αναφερθούμε σε σημερινές τάσεις που χαρακτηρίζουν της αντίληψη της σύγχρονης κοινωνίας για το ορεινό τοπίο και στη στροφή που παρατηρείται όσο αφορά την αντιμετώπιση του. Η αναφορά αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική αφού μας υποδεικνύει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική καλείται να δράσει, ενώ παράλληλα μας επιτρέπει να αντιληφθούμε καλύτερα τους όρους και τις ανάγκες που θέτει η σημερινή επιστροφή και επανακατοίκηση των βουνών. Όπως είδαμε, οι λόγοι που οδήγησαν στο ανανεωμένο ενδιαφέρον για τις ορεινές περιοχές είναι πολλοί. Ανάμεσά τους μπορούμε πλέον να εντοπίσουμε το ενδιαφέρον που δεν αφορά πλέον τη στείρα εκμετάλλευση των υλικών ή άυλων πόρων του ορεινού χώρου και που δεν περιστρέφεται γύρω από το φαινόμενο του τουρισμού μόνο. Η αναγνώριση της πολυεπίπεδης αξίας των βουνών σε συνδυασμό με την όλο και μεγαλύτερη αναζήτηση τόπων διαβίωσης που

χαρακτηρίζονται από την ποιότητα του περιβάλλοντος αποτελούν φαινόμενα που θέτουν τις ορεινές περιοχές ως ένα κατεξοχήν χώρο συνολικής ετήσιας διαβίωσης. Σε αυτό το πλαίσιο βλέπουμε τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο η σύγχρονη κοινωνία αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει τις ορεινές περιοχές, κάτι που σταδιακά οδηγεί στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης ιδέας αναβίωσης των ορεινών περιοχών. Σε σχέση όμως με το παρελθόν, το ανανεωμένο ενδιαφέρον αφορά μια πολύ διαφορετική κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα που πλαισιώνει το ζήτημα της εκ νέου διαβίωσης στα βουνά, κάτι που αναπόφευκτα οδηγεί στη ζήτηση για νέες υπηρεσίες, λειτουργίες και υποδομές.

Η αρχιτεκτονική καλείται σε μεγάλο βαθμό να δώσει απαντήσεις στο ζήτημα της σύγχρονης ορεινής διαβίωσης που αναδύεται τα τελευταία χρόνια και στα πολλά ερωτήματα που αυτό φέρνει μαζί του. Ερωτήματα τα οποία αφορούν αρχικά τη διαφύλαξη και προστασία του ευαίσθητου φυσικού και πολιτισμικού τοπίου, σε ένα πλαίσιο αυξημένης ευαισθητοποίησης και καλύτερης αναγνώρισης της πολυεπίπεδης αξίας του χώρου αυτού. Παράλληλα όμως, αφορούν την κάλυψη των αναγκών που καθορίζονται από τα δεδομένα και τα χαρακτηριστικά της σημερινής ζωής σε σχέση με τις νέες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες. Έτσι, υπάρχει η ανάγκη για μια υπεύθυνη, αυθεντική, διεπιστημονική και καθόλου εύκολη απάντηση. Η ανάγκη αυτή είναι επιτακτική τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον ελληνικό και κυπριακό χώρο, όπου τα τελευταία χρόνια έχουν ήδη γίνει σημαντικές ενέργειες προς αυτή την κατεύθυνση.

Έγινε ξεκάθαρο ότι η αρχιτεκτονική κατέχει βασικό ρόλο στις διαδικασίες αναγέννησης των βουνών, αφού θα μπορούσε να αποτελέσει το συνδετικό στοιχείο ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, ανάμεσα στη λογική της διατήρησης και στις διάφορες διαδικασίες μετασχηματισμού, ανάμεσα στο παλιό και στο νέο. Η αρχιτεκτονική μπορεί και έχει ευθύνη να υποστηρίξει ουσιαστικά τις ορεινές περιοχές και να αποτελέσει φορέα των νέων αντιλήψεων για την ορεινή επανακατοίκηση. Ακόμα, διάφορα παραδείγματα που έχουν αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια μας δείχνουν ότι η ποιότητα των αρχιτεκτονικών επεμβάσεων μπορεί να ενισχύσει σημαντικά τις προσπάθειες αναβίωσης των ορεινών οικισμών και τη γενικότερη ανάπτυξη τους.

Στο σημείο αυτό έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο η σύγχρονη αρχιτεκτονική θα μπορούσε να υλοποιηθεί και να ενταχθεί στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον ενισχύοντας παράλληλα ουσιαστικά τις ορεινές περιοχές. Μεγάλο μέρος της διπλωματικής εργασίας ασχολήθηκε με την ανάλυση υλοποιημένων παραδειγμάτων σύγχρονων αρχιτεκτονικών επεμβάσεων στον ορεινό χώρο, μέσα από τα οποία προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο κάθε αρχιτέκτονας επιχειρήσει να αντιμετωπίσει τα ζητήματα που έχουν αναφερθεί. Τα παραδείγματα αυτά αφορούν αφενός την δημιουργία νέων υποδομών αλλά και την επέμβαση και μετατροπή υφιστάμενων κτισμάτων. Μέσα από αυτά είδαμε ότι υπάρχει η δυνατότητα εύρεσης λύσεων που σέβονται το φυσικό και ανθρωπογενές υπόβαθρο των περιοχών στις οποίες επεμβαίνουν. Λύσεις που στηρίζονται σε αυτό που προϋπάρχει και παράλληλα αξιοποιούν τις σημερινές δυνατότητες για να απαντήσουν επαρκώς στα επιτακτικά ερωτήματα που θέτει η εποχή μας. Κάθε πρόταση επιχειρεί ένα ειλικρινή και δημιουργικό διάλογο με την πραγματικότητα του κάθε τόπου. Στο σύνολο τους, τα έργα που έχουν αναφερθεί επιχειρούν μια γνήσια ερμηνεία του περιβάλλοντος στο οποίο εντάσσονται προσπαθώντας να συσχετιστούν υλικά και χωρικά με αυτό, ενώ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του διαμορφώνουν το

υπόβαθρο κάθε πρότασης. Βλέπουμε δηλαδή μια αρχιτεκτονική η οποία αναθεωρεί και διαπραγματεύεται ζητήματα που αφορούν τη σχέση της με τον τόπο και την παράδοση, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και την τεχνολογική καινοτομία, σε ένα γενικότερο πλαίσιο «ένταξης».

Τι σημαίνει όμως τελικά 'ένταξη'; Όπως είδαμε, η ένταξη μπορεί να αφορά ένα πλαίσιο συσχετισμών γύρω από ζητήματα όπως η μορφή, η τυπολογία, η κλίμακα, η λειτουργία και οι όροι ζωής. Πάνω από όλα όμως, η ένταξη σχετίζεται με ένα υπάρχον ιδεολογικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει κάθε φορά το εντάξιμο και το μη εντάξιμο. Εν τέλει, η ένταξη δεν αφορά θέμα ταύτισης, αλλά μάλλον ένα θέμα επανερμηνείας, ένα θέμα θετικού αναλογικού συσχετισμού με αυτό που προϋπάρχει. Σε αυτό το πλαίσιο, οι διαμάχες γύρω από τα θέματα της διατήρησης και του εκσυγχρονισμού χάνουν πλέον το νόημα τους, αν κάθε νέα αρχιτεκτονική παρέμβαση έχει ως στόχο αφενός την διαφύλαξη των αξιών που χαρακτηρίζουν κάθε τόπο και αφετέρου την ουσιαστική ενίσχυση και αναβάθμιση του.

Όπως αναφέρθηκε, κάθε σύγχρονη παρέμβαση στο ορεινό περιβάλλον καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά ζητημάτων. Αν και με την πρώτη ματιά, τα ζητήματα αυτά φαίνεται να αφορούν μόνο την πρακτική του σχεδιασμού, την πρακτική της αρχιτεκτονικής σε ένα εύθραυστο και περίπλοκο περιβάλλον, στην πραγματικότητα σχετίζονται με ένα τεράστιο αριθμό καταστάσεων και φορέων. Η αρχιτεκτονική, μπροστά σε όλα αυτά, φαίνεται πολλές φορές αδύναμη. Ωστόσο, αντιμέτωποι με αυτή την κατάσταση έχουμε την ευθύνη να συνεχίσουμε να αναζητούμε και να καλλιεργούμε νέες ιδέες και τρόπους ενίσχυσης του ορεινού τοπίου, μέσω της μελέτης, της σκέψης, του οραματισμού και του σχεδιασμού. Οι πρόγονοί μας έπρεπε να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τις ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες περιβάλλοντος, ενώ παράλληλα έπρεπε να προσαρμόσουν τα προσωπικά τους όρια σε αυτά. Όπως και στο παρελθόν, η προσέγγιση των ιδιαιτεροτήτων του ορεινού χώρου θα πρέπει να κατέχει κεντρικό ρόλο στην δημιουργία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής τόσο στους οικισμούς όσο και στο τοπίο γενικότερα. Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχιτεκτονική θα πρέπει να στοχεύει σε ένα ειλικρινή επαναπροσδιορισμό της ορεινής κατοίκησης και των μοντέλων διαβίωσης, χωρίς όμως να ευτελίζει και να προδίδει την αρχέγονη σχέση με τον τόπο, την φύση, το έδαφος και το κλίμα, μια σχέση που αποτελούσε καθοριστική συνθήκη για τη διαμόρφωση των ορεινών κοινωνιών. Η προσέγγιση αυτή θα στοχεύει δηλαδή σε μια σύγχρονη αρχιτεκτονική ερμηνεία του ορεινού βίου, στην οποία το «αφούγκρασμα της ιδιοσυγκρασίας των βουνών» δεν θα επιτρέπει οποιαδήποτε εικονογραφική αναπαράσταση της παράδοσης αλλά θα επιχειρεί μια ειλικρινή και δημιουργική συνομιλία και συνύπαρξη με αυτό που προϋπάρχει (Μανωλίδης, 2009). Σήμερα, γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητό ότι δεν υπάρχουν ξεκάθαρες ή εύκολες λύσεις σχετικά την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών και σίγουρα δεν υπάρχουν συντομεύσεις, ούτε κανονισμοί που να μπορούν να δοθούν ως μαγικό φίλτρο.

Η μακρόχρονη εγκατάλειψη πολλών ορεινών περιοχών στον Ελληνικό χώρο, πέρα από την φθορά του χρόνου, έχει διαφυλάξει σημαντικά αυτό άφησαν οι προηγούμενες γενιές. Παράλληλα, η κατανόηση της πολυεπίπεδης αξίας των βουνών σε συνδυασμό με την ανανεωμένη αντίληψη για αυτά ως εν δυνάμει δοχεία ζωής, δημιουργούν νέες δυνατότητες και ελπίδες για τις περιοχές αυτές. Μέσω της διπλωματικής έγινε αρχικά μια προσπάθεια ανάδειξης διάφορων ζητημάτων τα οποία πιστεύω ότι

πρέπει να κατέχουν κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της μελλοντικής ορεινής αρχιτεκτονικής. Παράλληλα, τα παραδείγματα που έχουν αναλυθεί, παρόλο που δεν μπορούν να ταυτιστούν απόλυτα με τον Ελληνικό ορεινό χώρο, πιστεύω ότι μπορούν να προσφέρουν σημαντικά διδάγματα και να αναδείξουν νέες ιδέες που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τις αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στον τόπο μας. Επιπλέον, πιστεύω ότι παρ' όλη την ρευστότητα που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εποχή είναι δυνατό να βλέπουμε το μέλλον με ανανεωμένη αισιοδοξία και με την ελπίδα ότι οι νέοι αρχιτέκτονες, αλλά και οι υπόλοιποι, θα διερωτηθούν και θα προβληματιστούν πάνω σε αυτά τα ζητήματα για να βρεθούν νέες ενημερωμένες και ουσιαστικές λύσεις.

Η κληρονομιά που μας έχουν αφήσει οι προηγούμενες γενιές αποτελεί σίγουρα ένα από τα σημαντικότερα στηρίγματα για αυτή την προσπάθεια. Όπως έγραψε ο Πικιώνης, «το αναγκαίο, το απαραίτητο, το νιώθεις σε κάθε πέτρα της λαϊκής αρχιτεκτονικής» (Πικιώνης, 1985). Θα πρέπει λοιπόν να βάλουμε τις δύο αυτές λέξεις πίσω στο λεξιλόγιο μας και να αναρωτηθούμε τι πραγματικά σημαίνουν. Αυτό θα μας φανερώσει πολλά, τόσο για την αξία της αρχιτεκτονικής που κληρονομήσαμε όσο και για τον ίδιο μας τον εαυτό. Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η αρχιτεκτονική αποτελεί μονάχα μια μικρή έκφραση της ανθρώπινης ύπαρξης. Τα κτίρια που έχουν κτιστεί και αυτά που θα κτιστούν στο μέλλον αντικατοπτρίζουν μια γενικότερη στάση και αντίληψη των ανθρώπων απέναντι στη ζωή. Ως εκ τούτου, αν θέλουμε να διαφυλάξουμε τις αξίες του παρελθόντος και να δημιουργήσουμε μια αρχιτεκτονική που πραγματικά ενισχύει και εμπλουτίζει τις ορεινές περιοχές θα πρέπει πρώτα από όλα να οραματιστούμε το πως θέλουμε εμείς να ζήσουμε και να θυμηθούμε τι πραγματικά έχει αξία.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Ελληνική Βιβλιογραφία:

1. Ελλεφάντης, Α. (2002). «Τα βουνά του Άγγελου Ελεφάντη: Στα ίχνη μιας τραγικής ζωής», στο περιοδικό **Ο Πολίτης**, τ. 98, Μάρτιος 2002.
2. Κοτζαμάνης Β., (1990). «Η κινητικότητα του αγροτικού πληθυσμού στη δεκαετία 1940 -1950 και η αναδιάρθρωση του κοινωνικο -δημογραφικού χάρτη της μεταπολεμικής Ελλάδας, Πρώτη προσέγγιση». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)
3. Μάντζιου, Λ. (2010). Ένταξη σύγχρονου κτιρίου σε ορεινό οικισμό'. στο : 6ο Διεπιστημονικό, Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π και του ΜΕ.Κ.ΔΕ, «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών». Μέτσοβο
4. Μανωλίδης, Κ. (2009). 'Η αρχιτεκτονική του ορεινού βίου'. στη : Διημερίδα "Δημήτρης Πικιώνης - Η Αρχιτεκτονική του Παρέμβαση στο Περτούλι. Οικιστικό και Φυσικό Περιβάλλον Ορεινών Περιοχών", του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας Τμήμα Κεντρικής Δυτικής Θεσσαλίας, του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών και του Πολιτιστικού Συλλόγου Περτουλίου
5. Μαύρου, Μ., Πήττα, Α., Νεοφύτου, Ν. & Παπαντωνίου, Π., (2012). **Τουριστικά καταλύματα σε παραδοσιακές οικοδομές στην ύπαιθρο – επίπλωση, εξοπλισμός & διακόσμηση**. Λευκωσία : Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς
6. Πικιώνης, Δ. (1985). **Κείμενα**, Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
7. Σωτηριάδης, Π., Χ. Μαραγκός (2019). **Τοπιακή και αρχιτεκτονική υποστήριξη της ορεινής περιήγησης και αναψυχής**. Αθήνα : Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ξένη Βιβλιογραφία:

1. Achleitner, F. (2002). 'Edoardo Gellner e un "paese di fondazione" nel Cadore', στο **Edoardo Gellner. Corte di Cadore**, Skira, Milan 2002, pp. 9-10.
2. Andriani, C. (2010). 'Introduzione. Ricordo al futuro', στο Andriani, C. (επιμ.), **Il patrimonio e l'abitare**, , Rome : Donzelli
3. Bonesio, L. (2001). **Geofilosofia del paesaggio**, Milan : Mimesis
4. Bossi, L. (2011), 'A wardrobe in the landscape', <<https://www.domusweb.it/en/architecture/2011/05/04/a-wardrobe-in-the-landscape.html>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
5. Camanni, E. (2002). **La nuova vita delle Alpi**, Turin : Bollati Boringhieri
6. Cesprini, M. & Marquardt, K., (2020). 'The Canova Association: "Historical Continuation" and the Rebirth of Two Northern Italian Villages', στο **Journal of Traditional Building, Architecture and Urbanism**, n. 01, pp. 271 -276.
7. Chiorino, C. (2006). **I luoghi di Carlo Mollino : itinerari di architettura**, Milano : Politecnico di Torino
8. Corradi, M. (2020). 'Ostana's Mizoun de la Villo and the rebirth of a village', <<https://www.floornature.com/ostanaas-mizoun-de-la-villo-and-rebirth-village-15557/>>, τελευταία επίσκεψη: 19/01/2022

9. Corbellini, G. (2018). Continuità senza imitazione. Verso un'architettura alpina moderna στο, Mentil, F. (επιμ.), **Tradition, translation, betrayal**. Cercivento : Municipality of Cercivento <https://www.academia.edu/37567647/Continuit%C3%A0_senza_imitazione_Verso_unarchitettura_alpina_moderna>, τελευταία επίσκεψη 10/04/2022
10. Crotti, M. (2015). **Lou Pourtoun, centro culturale e polifunzionale a Oстана, Un progetto che [de]scrive il presente**. στο ArchAlp, 2015(10), pp. 16-20
11. Crotti, M. (2017). 'Enhancing Alpine villages. The case of Oстана in the Po Valley', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), **Architecture in the Alps Heritage and Design**. Milano: Mimesis, pp.255-266.
12. Crotti, M., Rossi, A., Dutto, L. (2020). 'Mizoun de la Villo, Oстана (Cuneo)', <<https://www.wearch.eu/mizoun-de-la-villo-ostana-cuneo/>>, τελευταία επίσκεψη: 19/01/2022
13. Dini, R. (2017). 'The legacies of the Alps.Landscapes, territories and architectures to reactivate', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), **Architecture in the Alps Heritage and Design**. Milano: Mimesis, pp.207-217.
14. Dirksen, K. (2019). 'Laboratory of Places 2011-2016', <https://www.sitech-3dsurvey.polimi.it/?page_id=328>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
15. Forsans, M-P., M. Crotti, A. De Rossi (2016). « CULTURAL CENTER "LOU POURTOUN" OSTANA, PO VALLEY. ITALY», <<https://divisare.com/projects/312864-marie-pierre-forsans-massimo-crotti-antonio-de-rossi-cultural-center-lou-pourtoun-ostana-po-vall>> , τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
16. Franco, C. (2017) 'The construction of a landscape for leisure time. Experiences from the other side of the Alps', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), **Architecture in the Alps Heritage and Design**. Milano: Mimesis, pp.105-107.
17. Frearson, A. (2011), 'New Refuge Gervasutti by LEAPfactory', <<https://www.dezeen.com/2011/12/03/new-refuge-gervasutti-by-leapfactory/>>, τελευταία επίσκεψη: 29/11/2021.
18. Frearson, A. (2012). 'Wardrobe in the Landscape by Enrico Scaramellini', <<https://www.dezeen.com/2012/08/26/wardrobe-in-the-landscape-by-enrico-scaramellini/>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
19. Frearson, A. (2013), 'LEAPrus 3912 by LEAPfactory', <<https://www.dezeen.com/2013/10/16/leaprus-3912-hotel-by-leapfactory/>>, τελευταία επίσκεψη: 29/11/2021.
20. Frearson, A. (2015). 'LEAPfactory installs prefabricated ski and snowboard school beside Mont Blanc', <<https://www.dezeen.com/2015/01/30/leapfactory-courmayeur-ski-snowboard-school-mont-blanc-italy/>>, τελευταία επίσκεψη: 29/11/2021.
21. Gagneschi, C. (2009). **La costruzione razionale della casa scritte progetti di guiseppe pagano**, Bologna : Universita di Bologna
22. Giuliano, R., (2021), 'Chestnut Cabin, Modulo abitativo autosufficiente', <<https://www.archilovers.com/projects/289737/chestnut-cabin.html#images>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.

23. González, F. M., (2019), 'Black Body Mountain Shelter / Andrea Cassi + Michele Versaci', <<https://www.archdaily.com/925733/black-body-mountain-shelter-andrea-cassi-plus-michele-versaci>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
24. Grillo, F. (2019). 'A 3,000 metre-altitude bivouac covered with dark metal', <https://www.domusweb.it/en/architecture/gallery/2019/12/12/A_3000_metre-altitude_bivouac_covered_with_dark_metal.html>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
25. Gubler, J. (1979). 'Viollet-le-Duc et l'architecture rurale', στο *Viollet-le-Duc. Centenaire de la mort a Lausanne*, Lausanne : Musee historique de l' Ancien-Eveche
26. Hobsbawm, E. & Ranger, T. (επιμ.), 2004 [1983]. *Η Επινόηση της Παράδοσης*, (μτφ.) Αθανασίου Θ., Αθήνα: Θεμέλιο.
27. Kidder, S., G. Everard (1950). *L'Italia costruisce: sua architettura moderna e sua eredità indigenza*, Milano : Edizioni di Comunità
28. Levis, G. I. (2017). 'Dolomiti Contemporanee. A regeneration strategy for built landscape', στο, Curto D. D., Dini R., Menini G., (επιμ.) *Architecture in the Alps Heritage and Design*. Milano: Mimesis, pp. 283-284
29. Lootsma, B. (2014). 'The Tyrolean House: Invented Tradition or Simulacrum?', στο "Volume", n. 41
30. Loos, A. (1972). Regole per chi costruisce in montagna, στο *Parole nel vuoto*, Milan : Adelphi
31. Menini, G. (2017). 'Mountain architecture. Histories, perspectives, controversies', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), *Architecture in the Alps Heritage and Design*. Milano: Mimesis, pp.19-35.
32. Mellano, P. (2017). 'Requalifying the mountain territory. Projects and experiences in the Western Alps', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), *Architecture in the Alps Heritage and Design*. Milano: Mimesis, pp.219-229.
33. Mollino, C., F. Vadicchino (1947), *Architettura, Arte e Tecnica*, Chiantore, Torino.
34. Pagano, G., W. Daniel, (1936). *Architettura rurale italiana*. Milan : Hoepli
35. Pagano, G. (1990). 'Tre anni di architettura italiana' στο *Cesare De Seta, Giuseppe Pagano: Architettura e città durante il fascismo*, Rome and Bari: Editori, pp. 155–165.
36. Pane, R. (1936), *Architettura rurale campana*, Florence: Rinascimento del Libro
37. Pintos, P., (2021). 'Lou Estela / Dario Castellino Architetto', <<https://www.archdaily.com/970283/lou-estela-dario-castellino-architetto>>, τελευταία επίσκεψη: 28/05/2022.
38. Red. (1948). 'Stazione della slittovia al Lago Nero', στο *Domus*, αρ. 226.
39. Red. (1948). 'Una costruzione di oggi a Cervinia, che deve entusiasmare tutti gli sciatori. Centro sportivo in verticale "Quota 2600"', στο *Domus*, αρ. 226.
40. Reichlin, B. (1991). 'Mollino in Bau und Schrift', στο École d'Architecture de l'Université de Genève, στο *Carlo Mollino. Baut in den Bergen*, Basel : Catalogo della mostra
41. Reichlin, B. (2017) 'Alpine architecture. Styles and figures', στο, Curto D. D., Dini R., Menini G., (επιμ.) *Architecture in the Alps Heritage and Design*. Milano: Mimesis, pp. 187-205
42. Rossi, A. D. (2006), *Modern Alpine Architecture in Piedmont and Valle d' Aosta*. Turin: Umberto Allemandi & C.

43. Rossi, A. (2019). 'Ostana: architettura e rigenerazione', <<https://www.wearch.eu/ostana-architettura-e-rigenerazione/>>, τελευταία επίσκεψη: 19/01/2022
44. Rossi, A., R. Dini (2021). **Gli «effetti» della tradizione. Trasmutazioni dell'architettura storica nell'opera di Carlo Mollino**. στο ArchAlp, n.7, pp. 73-81.
45. Rossi, A., R. Dini, E. Gabbarini, & M. Tempestini (2021). **Lavorare dentro le cose: nuove architetture sulle Alpi occidentali**, στο ArchAlp, 2021(06),<<https://doi.org/10.30682/aa2106a>>
46. Rossi, A. (2021). **Maison Les Combes**, στο ArchAlp, 2021(6)<<https://doi.org/10.30682/aa2106a>>, pp. 66
47. Rossi, A. (2021). **Maison-Musée du Saleve**, στο ArchAlp, 2021(6)<<https://doi.org/10.30682/aa2106a>>, pp. 30
48. Rossi, A. (2021). **Chestnut Cabin**, στο ArchAlp, 2021(6)<<https://doi.org/10.30682/aa2106a>>, pp. 134
49. Rossi, A. (2021). **Black Body Mountain Shelter - Bivacco Corradini**, στο ArchAlp, 2021(6)<<https://doi.org/10.30682/aa2106a>>, pp. 140
50. Ruinelli, A., (2017), 'The experience of the Val Bregaglia', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), **Architecture in the Alps Heritage and Design**. Milano: Mimesis, pp. 58-72.
51. Ruinelli, A. Giovanoli, F. (2011), 'Redevelopment of a barn' ,<<https://www.archilovers.com/projects/41384/redevelopment-of-a-barn.html#info>>, τελευταίαεπίσκεψη: 28/05/2022.
52. Sabatino, M. (2009). 'Space of Criticism: Exhibitions and the Vernacular in Italian Modernism', στο **Journal of Architectural Education**, 62(3), pp. 35 – 52.
53. Scaramellini, E. (2017). 'Designs overlaying ordinary buildings in extraordinary places', στο Curto, D. D., R. Dini και G. Menini (επιμ.), **Architecture in the Alps Heritage and Design**. Milano: Mimesis, pp. 266-273.
54. Sabatino, M. (2010). **Pride in Modesty: Modernist Architecture and the Vernacular Tradition in Italy**, Toronto : University of Toronto Press
55. Scaramellini, E. (2020) **Unexpected" tiles in an old mosaic**, στο ArchAlp, 2020(05),<<https://doi.org/10.30682/aa2005m>>,pp. 118-127
56. Schlorhauser, B. (επιμ.), (2005). **Col Zuffel e l' aura dado. Gion A. Caminada**, Lucerne, p. 132.
57. Vitale, D., (2003). 'Gino Levi-Montalcini e l'architettura torinese', στο Levi-Montalcini, E. (επιμ.), **Gino Levi-Montalcini. Architetture, disegni e scritti**. Torino
58. Wilson, A., (2008). 'In northern Italy, a medieval village restored to life', <<https://www.csmonitor.com/The-Culture/Arts/2008/0725/p15s01-algn.html>>, τελευταίαεπίσκεψη: 29/11/2021.
59. Zagaria, E., (2019). 'FROM HISTORIC RUINS TO HOLIDAY HOME: A MODERN ALPINE MIRACLE FROM CARLO MOLLINO', <<https://www.elledecor.com/it/best-of/a28007875/carlo-mollino-casa-garelli/>>, τελευταία επίσκεψη: 10/04/2022.